

Person- historisk tidskrift

Utgiven av
Personhistoriska Samfundet

1976

Årgång 72 · Häfte 4

Personhistorisk tidskrift

utges av Personhistoriska Samfundet genom dess sekreterare förste bibliotekarien fil. dr *Ake Lilliestam*, Kungl. Biblioteket, Box 5039, 102 41 Stockholm. Medlemsavgiften i samfundet är 1976 kr. 30: — per år + porto och uttages som postförskott för tidskriften. Önskan om inträde anmäles till sekreteraren.

Redaktionsutskott: krigsarkivarien fil. dr Bertil Broomé (samfundets ordf.), fil. dr Birgitta Lager-Kromnow och sekreteraren.

Är Chronologia Anonymi (826—1415) en årsbok från 1400- eller 1500-talet?

Av *Sven Axelson*

Chronologia Anonymi (826—1415) är ett av våra utförligaste annalverk. Det avviker ifråga om den språkliga utformningen från de övriga årsböckerna. Ännu i början av 1960-talet ansåg historieforskarna, att årsboken tillhörde det så kallade yngre skiktets annaler, d. v. s. att den tillkommit under 1400-talet. Efter en grundlig analys av de bevarade textversionerna, avskrifter från 1500- och 1600-talen, hävdar emellertid Sten Engström i ett arbete, som nedan skall beröras, att Chronologia Anonymi måste härstamma från 1500-talet.

Göte Paulsson anser i likhet med Sten Engström efter dennes undersökning av årsboken,¹ att den inte längre kan betraktas som en 1400-talsannal utan måste vara en kompilation från början av 1500-talet.² De många lexikaliska och syntaktiska enskildheterna hör nämligen inte hemma i medeltidslatinet utan i det antikinspirerade humanistlatinets.³ Eftersom detta är märkbart genom hela texten kan inte heller annalverket betecknas enbart som en 1500-talsfrisering av en medeltida förlaga. Med utgångspunkt från ovannämnda språkliga iakttagelser och kända fakta om handskriftsdatering — den äldsta bevarade versionen av årsboken 826—1415, O, som dock icke är fullständig, är från mitten av 1500-talet⁴ — drar Engström nämligen den slutsatsen, att Chronologia Anonymi tillkommit under 1500-talets första decennier.

Den traditionella dateringen av årsboken 826—1415 till mitten av 1400-talet eller tidigare bygger, som även Paulsson be-

rör,⁵ på den förutsättningen, att en annaltext ej tillkommit så långt efter sin sista notis, här anförd år 1415, samt på enskilda uttalanden.⁶ I det förra fallet tar ej Paulsson närmare ställning till problemet, medan Engström diskuterar förhållandet. Han hävdar, att författaren till Chronologia Anonymi var den danske karmelitmunken Paulus Helie († omkr. 1535) o att denne efter år 1415 varit i avsaknad av källmaterial, som lämpat sig att återge i annalistisk form. Engström anser dock, att det är anmärkningsvärt, att annalverkets författare ej nedtecknat de viktiga kronologiska fakta, som han kunnat påträffa hos Ericus Olai för tiden från 1430-talet till slutet av dennes krönika.⁷ Här kan man ju bara nämna sådana betydelsefulla uppgifter som Engelbrekts och Kristoffer av Bayerns död, som närmast ha annalistisk form, i berörda arbete. Trots att notisen om drottning Filippas död 1430 i en årsbok 266—1430 tillfogats av annan hand än av författaren till huvuddelen av texten, verkar det också egendomligt, att uppgiften saknas i Chronologia Anonymi, om denna är en 1500-tals kompilation. Att

¹ Engström, Om tillkomsten av den s. k. Chronologia Anonymi i Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundets i Uppsala årsbok 1963—1964, s. 5 ff.

² G. Paulsson, Annales suecici medii aevi (1974), s. 214.

³ Se Engström, a. a., s. 26 ff.

⁴ Paulsson, a. a. s. 204 ff.

⁵ Ibid., s. 214 f. not 35.

⁶ Ibid., s. 202.

⁷ Engström, s. 42 f. — Paulsson, s. 227, 233 f., anser, att Chronologia Anonymi och Chronica Gothorum knappast stå i direkt förhållande till varandra.

annalen upphör redan 1415 är alltså ett starkt indicium för, att den avslutats kort därefter och mest troligt före drottning Filippas död.

Däremot kan man knappast av några fraser vid år 1411 i årsboken 826—1415 angående stormannen Abraham Brodersson, nämligen, att "habet etiam nunch in Hallandia viventes filios et nepotes" sluta sig till en viss tidsättning av annalverket såsom till mitten — eller förra hälften — av 1400-talet, oavsett om man grundar sig på en medeltidslatinsk tolkning eller en sådan på humanistiskt latin.⁸ Den del av notisen under år 1411 i *Chronologia Anonymi*, som berör Abraham Broderssons avrättning och hans förhållande till olika samhällsklasser är innehållsmässigt och bitvis även verbalt överensstämmande med ovannämnda avsnitt i årsboken 266—1430; troligen gå annalverken tillbaka till en gemensam förlaga. Den förstnämnda årsboken har tillägg, vilka även kan ha funnits i en gemensam källa, nämligen att Abraham Brodersson under hela sitt liv skändade jungfrur och gifta kvinnor samt att han, såsom tidigare nämnts, ännu i dag hade "söner och sonsöner" (filios et nepotes) eller, om uttrycket fattas i vidare bemärkelse, "efterkommande". Båda årsböckernas notiser ha den felaktiga dateringen 1411 (1410). Uppgiften i årsboken 266—1430 angående Abraham Broderssons död, vilken för olika samhällsgrupper medförde frihet från ett nesligt beroende, torde vara nedskriven omkring 1420.⁹ Likaså torde den negativa skildring som ges i *Chronologia Anonymi* angående riddarens moral, ha upptecknats vid denna tid eller kort därefter, eftersom denne redan under senare delen av Erik av Pommerns regering i källorna betecknas som en ädel personlighet och ej längre som en brottsling, vilket var en följd av missnöjet över unionskungens enväldshärdighet.¹⁰ Däremot är det svårt att tidsbestämma uppgiften om Abraham Broderssons ättlingar, eftersom man inte vet,

vilka som åsyftas. Möjligen tyder dock interpunktionen (;) på att hela notisen nedtecknats samtidigt.

Den nära överensstämmelsen mellan årsboken 266—1430 och *Chronologia Anonymi* ifråga om 1411 års notis om Abraham Brodersson är ej en enstaka företeelse. För åren 1144, 1150, 1153, 1158, 1161, 1163 och 1208—1210 finns tydliga samband mellan de båda årsböckernas notiser. För tidsavsnittet 1344—1411 förekommer med få undantag verbalt likalydande notiser i årsboken 266—1430 och *Chronologia Anonymi*. De bygga sannolikt på en gemensam källa, ett annalverk från Skänninge.¹¹ Även för tidsperioden 1276—1290 går *Chronologia Anonymi* liksom årsboken 1208—1288 och Visbykrönikan tillbaka på samtida dominikansk annalistik från Skänninge.¹² För tiden 1300—1313 öser *Chronologia Anonymi* likaledes efter allt att döma ur ett samtida annalverk, som härstammar från Uppsala ärkesäte och vilket haft en mot marsken Tyrgils Knutsson och hertigarna Erik och Valdemar fientlig tendens.¹³ Som Sture Bolin med övertygande skäl visat står ärkebiskopen i Uppsala Nils Kettelsson bakom detta verk.¹⁴

Det måste ha varit svårt, ja sannolikt omöjligt, för den huvudsakligen i Köpenhamn verksamme Paulus Helie att samla och sammanställa ett så omfattande och disparat äldre svenskt material, som förekommer i *Chronologia Anonymi*. Engströms hypotes, att det är mest troligt, att det är biskopen i Skara (1530—1544) Sven

⁸ Jfr Paulsson, s. 220 f., 215 med not 35.

⁹ Paulsson, s. 66 f.

¹⁰ H. Bruun (K. Erslev) i *Danskt Biografiskt Lexikon* (1938), s. 585; dens. i *DHT XI*: 3, s. 116 ff., G. Carlsson i *HT* 1962, s. 446.

¹¹ Paulsson, s. 82, 226 f.

¹² *Ibidem* ovan a. st.

¹³ Bolin, *Om Nordens äldsta historieforskning* (1931), s. 299 f., s. 315 ff. Se angående den mot hertigarna fientliga tendensen även Axelson i *PHT* 1975, s. 109.

¹⁴ Bolin a. a., s. 321 f. Jfr Paulsson, s. 94 ff., 316 ff.

Jakobsson, som förmedlat detta, vilar på alltför bräcklig grund.¹⁵

Ett par anmärkningsvärda personliga uppgifter i *Chronologia Anonymi* under år 1277 angående kung Valdemar Birgersson och hans gemål Sofia förtjäna att anföras i anslutning till motsvarande version i Paulus Helies skrifter, kompendiet och Skibykrönikan.¹⁶ I *Chronologia Anonymi* uppges, att Valdemar fördrivits från Sveriges rike på grund av könsligt umgänge med sin hustrus syster. Dessförinnan hade han i många år styrt riket på ett förtjänstfullt sätt.¹⁷ Årsboken är ej beroende av Erikskrönikan (EK). Se EK ed. Rolf Pipping i SFSS 17 vv 598 ff. Förmodligen går notisen tillbaka på en samtida dominikansk uppteckning. Kompendiet har säkerligen hämtat sin uppgift om Valdemars äktenskapsbrott från *Chronologia Anonymi*.¹⁸ Skibykrönikan, som nämner namnet på drottning Sofias syster, använder en annan källa för sin framställning av kung Valdemars sedlighetsbrott.¹⁹ Pipping anser det möjligt, att krönikan här går tillbaka på Erikskrönikan.²⁰ Det ligger dock närmare till hands att antaga, att vederbörande skrift öser ur Ericus Olais *Chronica Gothorum*,²¹ även om Ericus Olai omedelbart efter sin version av äktenskapsbrottet uppges, att Valdemar hade sonen Erik († 1330)²² och döttrarna Rikissa och Marina, medan Skibykrönikan lämnar den orimliga upplysningen, att denne saknade legitima avkomlingar.²³ Krönikan känner till att Sofias fader kung Erik var son till kung Valdemar (Sejr) och att han förrädiskt mördades av sin broder Abel.²⁴ Kompendiet meddelar däremot, att Sofia var dotter till Erik Klipping. De felaktiga uppgifterna, att Skåne förvärvades av Magnus Eriks-son 1333 (1332) för en lösensumma av 70 000 mark silver (34 000) har verket hämtat från *Chronologia Anonymi*.²⁵

Om man undantar årsboken 826—1415 saknas spår av svensk annalistik i Paulus Helies skrifter. De danska annalerna tycks

han ha en högst ofullständig kännedom om. Liksom *Annales Scanici* meddelar emellertid kompendiet felaktigt, att Valdemar Atterdag gifte sig med Helvig, en dotter till hertig Valdemar av Slesvig (Sönderjylland) — den skånska årsboken har namnet Jylland.²⁶ Kompendiet uppges också, att Helvig hade två i stället för tre döttrar, Ingeborg, Katarina och Margareta.²⁷ Det har ytterligare en med *Annales Scanici* likalydande uppgift, nämligen att Valdemar Atterdag dog på borgen Gorwae år 1375.²⁸ Det förstnämnda verket har dock även dagsdatering för händelsen.

Paulus Helie har tydligen vid författandet av sina historiska skrifter, kompendiet och Skibykrönikan, byggt på ett fåtal, i huvudsak ännu bevarade källor, som han varit starkt beroende av.²⁹ Särskilt gäller detta *Chronologia Anonymi*. Han öser okritiskt ur mindre pålitliga källor, vilket de många felaktiga, ja stundom orimliga, uppgifterna i hans verk vittnar om. Om han skrivit *Chronologia Anonymi* borde nog två av de viktigaste händelserna i Danmarks medeltidshistoria ha funnits anförda därstädes. Det gäller kung Erik Menveds tillfångatagande av ärkebiskop Johannes Grand i Lund år 1294 och Danmarks läggande under interdikt 1299 på grund av detta övergrepp mot den danska

¹⁵ Engström a. a., s. 43 f.

¹⁶ Se beträffande dessa skrifter Engström a. a., s. 36 f.

¹⁷ Paulsson, s. 383 f. Se angående Juttaepisoden senast B. Losman i HT 1967, s. 472 ff. Hennes uppfattning, att Juttaepisoden ej ägt rum, eftersom den skulle sakna stöd i källmaterialet, kan ej godtagas.

¹⁸ Paulus Helies Skrifter (PHS) 6, s. 36 rad 2.

¹⁹ PHS 6, s. 55.

²⁰ Kommentar till EK, s. 293 med not 2.

²¹ SRS II: 1, s. 56. Se PHS 6, s. 43.

²² Paulsson, s. 307 (i årsb. 1298—1473).

²³ PHS 6, s. 55.

²⁴ *Ibid.*, s. 54 f.

²⁵ *Ibid.*, s. 38, Paulsson, s. 392.

²⁶ PHS 6, s. 40, AD ed. E. Jørgensen, s. 189.

²⁷ PHS 6, ovan a. st., AD, s. 174—176.

²⁸ PHS 6, s. 40, AD, s. 190.

²⁹ Se härom Paulsson, s. 233 med not 24.

kyrkans primus. Händelserna, som finns noterade i *Chronica Gothorum*,³⁰ ett verk, som Paulus Helie kände till,³¹ borde i hög grad ha intresserat en kyrkans man.

Det ovan anförda tyder på att *Chronologia Anonymi* bör betraktas endast som en 1500-talsfrisering av en medeltida förlaga. Denna frisering är sannolikt utförd av Paulus Helie. Men Engström har ej

kunnat anföra övertygande skäl för att *annalverket* ursprungligen skulle ha skrivits av denne omkring 1530.

³⁰ II: 1, s. 71, 76.

³¹ PHS 6, s. 43 not. Uppgiften, att nitton av kung Albrekts riddare stupade i slaget vid Åsle 1389, har kompendiet (PHS 6, s. 41) tagit från *Chronica Gothorum* (SRS II: 1, s. 116).

Olof von Feilitzen

Av Wilhelm Odelberg

Då f. d. förste bibliotekarien vid Kungl. Biblioteket fil. dr Olof von Feilitzen avled den 29 juni 1976 väckte detta, för många oväntade, dödsfall bestörtning och sorg. Det hörde till Olof von Feilitzens karaktär, att den tärande sjukdomen leukemi han sedan flera år burit på, var en hemlighet mellan honom och hans läkare. Feilitzens mångsidighet både som biblioteksman och vetenskaplig forskare har ingående beskrivits i en rad nekrologer i dags- och tidskriftspress.¹ Här skall blott nämnas, att han med den banbrytande doktorsavhandlingen *Pre-Conquest Personal Names of Domesday Book* (1937) kom att få erkännande som en av världens främsta specialister på den del av den fornengelska filologin, som innefattar ortnamns- och personhistoria. *The English Place-Name Society* och *The Council for Name Studies in Great Britain and Ireland* kallade honom till hedersposter. Efter sin pensionering från tjänsten vid Kungl. Biblioteket erbjöds han en personlig forskarprofessur vid universitetet i Nottingham för att fullfölja ett par stora projekt, bl. a. att skapa ett nytt fornengelskt personnamnslexikon. Men Feilitzen kände sina dagar räknade och måste avböja. Som ett tecken på den aktning och tillgivenhet som Feilitzen åtnjöt i vida kretsar får ses den festskrift som utkom till hans 65-årsdag 1973, *Otium et negotium*, där förutom svenska kolleger och vänner icke mindre än 15 forskare från Storbritannien medverkade.

Feilitzens tid som docent i Uppsala var kort. Redan 1938 övergick han till tjänst

vid Göteborgs stadsbibliotek, tjänstgjorde senare vid Kungl. Biblioteket, Universitetsbiblioteket i Uppsala samt vid Library of Congress i Washington och Bibliothèque Sainte Geneviève i Paris. År 1951 utnämndes han till förste bibliotekarie vid Kungl. Biblioteket och placerades som chef för förvärvsavdelningen.

Under de 24 år Feilitzen verkade på KB satte han i ovanligt hög grad sin prägel på arbetet inom biblioteket. Den ytterst välbehövliga reorganisationen av förvärvsavdelningen utförde han på ett utomordentligt sätt, och både hans mångsidiga lärdom och internationella erfarenheter berikade arbetet vid avdelningen. Feilitzens kunskaper spände sålunda över vida fält inom humaniora — endast för de estetiska vetenskaperna hade han nog mindre intresse än för övriga.

Redan som ung visade Feilitzen sin dragnings ått personhistoria. Tjugo år gammal stod han som huvudredaktör för Stockholms nations porträttmatrikel 1920—1930. Under 1940- och 50-talen medverkade han i *Personhistorisk tidskrift* bl. a. med Carl Fredrik Nordenskiöld's teckning av berömda svenskar 1784 (1946), Carl XV och Jefferson Davis. En episod från 1864 (1949) och *Släkten Köckeritz härkomst* (1963). Feilitzens genealogiska studier rörde sig annars mest kring

¹ Uno Willers, *Dagens Nyheter* 3/7, Stig Jägerskiöld, *Svenska Dagbladet* 4/7, Erik Tengstrand, *Svenska Dagbladet* 6/7, Karl Inge Sandred, *Upsala Nya Tidning* 9/7 och Kenneth Cameron, *The Times*, London 27/7. Dessa nekrologer är införda i *Notiser från Riksbibliotekarien* 9: 3, sept. 1976, s. 51—55.

hans egen brandenburgsk-baltiska släkt. I Svenskt biografiskt lexikon bd 15 (1953—56) som innehåller biografier över åtskilliga släktmedlemmar, medverkade Olof von Feilitzen med en rad artiklar och bibliografier. Redan 1943 hade han för Kalendar över ointroducerad adels förening, där Feilitzen under ett flertal år var styrelseledamot, tillsammans med sin äldre frände Victor von Feilitzen fullständigt reviderat artikeln om släkten von Feilitzen. År 1955 utkom Johan von Feilitzen, Journal hållen under 1808—1809, utg. av Victor von Feilitzen.

Förvisso har den sistnämnde tagit initiativet till en intressant och mästerlig utgåva men undertecknad, som under denna tid nära samarbetade med Olof von Feilitzen, kan vitsorda att större delen av detta ganska besvärliga ederingsarbete utfördes av denne, som också blygsamt av-

stod från att se sitt namn på titelbladet. Hans lärdom och aktiva generositet kom många forskare tillgodo. Särskilt kan nämnas hans arbete för Nils William Olssons storartade verk *Swedish Passenger arrivals in New York 1820—1850* (1967). I Personhistoriska samfundets styrelse var Feilitzen ledamot från 1967 till sin död.

Olof von Feilitzen var en människa med en ovanlig lyskraft. I sin ämbetsgärning var han rättrådig och omtänksam mot underlydande. Sina medarbetare och vänner kunde han stimulera med sin underfundiga och ofta drastiska humor. Han var i bästa mening djupt originell. Inom sin krets kommer han att vara mycket och länge saknad. Kanske var han en av de sista inom sin yrkeskår som förenade framstående bibliotekstekniskt kunnande med den djuplodande och nyskapande vetenskapsmannens alla kriterier.

Recensioner

Från biskop Rogge till Roggebiblioteket

Bland bemärkta prelater inom senmedeltidens svenska kyrka intar *Kort Rogge* en rangplats. Rogge föddes i Stockholm c:a 1430. Fadern var en från Westfalen inflyttad köpman, som tillhörde huvudstadens tyskborrdiga köpmannaristokrati. Detta innebar bl. a., att sonen Kort hade goda ekonomiska möjligheter till långvariga utländska studier. Efter att åren 1446—49 ha vistats vid universitetet i Leipzig blev Kort Rogge kanik i Uppsala. Några år senare återvände han till kontinenten och studerade först i Tyskland och Frankrike för att sedan 1455 slå sig ned vid universitetet i Perugia, ett av Italiens ledande lärosäten. Där erövrade han i början av 1460-talet doktorsgraden i kanonisk rätt. Det var en viktig meritering för fortsatt kyrklig karriär. År 1464 befordrades Rogge till ärkedjäkne i Uppsala, och 1479 blev han biskop i Strängnäs. Strängnäs-biskopen var vid denna tid rikskansler och alltså en mycket betydande man i landet. Detta uppdrag måste ha passat den ärelystne och tillika kunnige Kort Rogge. Han hade f. ö. redan tidigare haft politiska uppdrag och var väl insatt i rikets frågor. Under sina 22 år som biskop i Strängnäs — Rogge avled 1501 — ådagalade han ett utomordentligt intresse för sin domkyrka, liksom för enskilda kyrkor i stiftet, vilka gynnades av hans frikostighet som donator; Rogge måste ha varit mycket förmögen. Bl. a. skänkte han till sin domkyrka två altarskåp — båda ännu i behåll — och lät uppföra ny sakristia. Denna stod genom en bro i direkt förbindelse med det nya biskopshus, den s. k. Roggeborgen, som han lät uppföra strax ostnordost om domkyrkans kor. Denna byggnad är idag — efter skiftande öden — säte för det bibliotek, som, sorterande direkt under KB, kallas Roggebiblioteket och som övertagit merparten av det forna stifts- och läroverksbibliotekets samlingar.

År 1626 upplät Gustaf II Adolf Roggeborgen, som hundra år tidigare konfiskerats av hans farfar, till gymnasium i Strängnäs. Det blev det andra i sitt slag i landet — äldst är det 1623 grundade gymnasiet i Västerås. Roggeborgen tjänstgjorde fram till 1935 som läroverksbyggnad och fick f. ö. sedermera en renässans,

då det på grund av ökad elevtillströmning alltmer expanderade läroverket ej var tillräckligt stort tilltaget.¹

I samband med Strängnäs gymnasiets — dess nuvarande namn är Thomasgymnasiet — 350-årsjubileum i maj 1976 utkom en jubileumsskrift, betitlad *Från biskop Rogge till Roggebiblioteket. Studier utgivna till Strängnäs gymnasiums 350-årsjubileum* (Sörmländska handlingar, 35, red.: Ruth Lundström, Nyköping 1976, även utg. som: Acta Bibliothecae regiae Stockholmiensis, 25, 160 s.). Naturligt nog handlar ett av bidragen om "Kort Rogge — humanist i Roggeborgen". Det har som förf. professor Jan Öberg, vilken även verkställt den i artikeln publicerade nyöversättningen av Rogges tal inför doktorskollegiet i Perugia, som finns präntat i en av de handskrifter, vilka Rogge medförde hem från Italien och vilka nu förvaras i domkyrkobiblioteket. Detta tal ederades redan i början av 1700-talet av två utgivare (E. Benzelius 1709 och H. Spegel 1716), och i senare tid har Strängnäslektorn Gunnar Tingdal (1959) presterat en reviderad utgåva av dessa äldre översättningar. Öberg ställer sig — uppenbarligen med all rätt — kritisk mot dessa tidigare tolkningar av Rogges tal och publicerar alltså själv i den föreliggande festskriften både en ny edition av den latinska texten och en ny översättning av denna till svenska. Det är bl. a. den latinska formen, "ett av de sällsynta förreformatoriska exemplen på svenskt humanist- eller nylatin" (s. 14), men också dess innehåll med tydlig anknytning till romersk antik, som ger Öberg anledning att kalla Kort Rogge för humanist och renässansmänskiska.

Ytterligare tolv bidrag ingår i jubileumsskriften, alla med bibliografisk anknytning till Roggebiblioteket, många dessutom av stort personhistoriskt intresse. Dit hör redan inledningsuppsatsen av riksbibliotekarien Uno Willers, "Strängnäsresenärer — sidor till inledning", där ett par lärda Strängnäslektorer och tillika beresta män — Jacob Jonas Björnståhl och Olof Espling — kommer in i blickfånget, och där också Vilhelm

¹ Om Strängnäs läroverks öden under den senaste 50-årsperioden kan man läsa i en annan till jubileet utgiven skrift, lektor Gunnar Annells "Det sjunde halvsekle" (Strängnäs 1976).

Mobergs intresse för Olaus Petri får en intressant presentation.

Teol. doktor Jan Liedgren behandlar med välkänd lärdom och grundlighet "Pergamentsbrevet i Strängnäs", och docent Åke Davidsson skriver om "En hoop Discantzböcker i godt förhvar . . .", d. v. s. om gymnasiets musiksamling under 1600-talet.

Bland de personhistoriskt sett intressanta bidragen bör särskilt nämnas förste bibliotekarie Folke Sandgrens "Mårten Törnhielms resedagbok och François Jollains karta — 1680-talets Paris i grod- och fågelperspektiv." Mårten Törnhielm (1663—1723) var en från Stockholm härstammande ädling, vilken tillhört sin samtids mer beresta svenskar. Den utlandsresa, som skildras i ett i Strängnäsbiblioteket bevarat manuskript, företogs i synnerligen förnämligt sällskap: reskamraterna var nämligen Nicodemus Tessin, d. y. och Burchard Precht (mästaren till bl. a. Uppsala domkyrkas predikstol). Var för sig skrev de tre svenskarna dagbok. Av dessa finns såväl Tessins som Törnhielms i behåll; Prechts däremot har tyvärr gått förlorad. I Sandgrens uppsats är det särskilt vistelsen i Paris, som kommenteras. Törnhielms dagboksanteckningar ger noggranna beskrivningar av staden, dess topografi och viktigaste byggnadsminnen. För Notre Dame visar han ett skäligen svalt intresse; gotiken stod inte högt i kurs vid denna tid, och hans båda medresenärer var ju båda engagerade i barockkonsten. Det fullkomliga förtigandet av gudstjänstlivet i den parisiska domkyrkan kan vara betingat av Törnhielms protestantiska inställning. I Roggebiblioteket finns märkligt nog en Pariskarta, tillkommen just vid tiden för de tre svenskarnas Parisbesök. I Roggeborgens rikssal är numera uppsatt det kopparstick, som återger François Jollains karta, "hela det dåtida Paris sett ur fågelperspektiv från nordväst".

En annan reseskildring med anknytning till Roggebiblioteket presenteras av fil. doktor Christian Callmer. Det är den svenske läkaren Johan Hedenborgs Greklandsresa år 1837. Hedenborg kom att tillbringa större delen av sitt liv i utlandet — bl. a. bodde han flera år på Rhodos. Han var en flitig upptäcktsresande och författare. En stor del av hans manuskript gick till spillo vid en fartygsförlisning utanför Rhodos 1859. Men en hel del mate-

rial finns dock i behåll. Att Roggebiblioteket i sin ägo har Hedenborgs manuskript-samling beror inte på något organiskt samband med detta. Den fanns i biskopsfamiljen Annerstedts bibliotek, och detta överläts efter biskopens död till stifts- och läroverksbiblioteket i Strängnäs. Ett av dessa manuskript handlar alltså om Hedenborgs Greklandsresa 1837, "den (hittills) första kända svenska skildringen från Grekland som konungadöme" (s. 116). Inte minst hans beskrivning av det dåtida Athen och dess fornminnen — och fornminnesvård — har sina poänger, men framför allt är det inblickarna i en dåtida svensk forskningsresandes—vetenskapsmans levnadsöde, som blir behållningen av detta intressanta bidrag i jubileumsskriften.

Dennas redaktör — Roggebibliotekets föreståndare — Ruth Lundström står för ett bidrag av stort personhistoriskt värde, "Josef Thun och Bibliotheca Thuniana". Josef Thun (1661—1721) var åren 1674—79 Strängnäsadjäkn och återvände 1690 till gymnasiet som lektor, först i grekiska, senare i teologi. Under de sista åren av sitt liv var Thun kyrkoherde och prost i Nyköping. I sitt testamente hade Thun bestämt, att hans boksamling skulle tillfalla Strängnäs domkyrka, vilken han också utvalt som sin gravplats. Men biblioteket kom aldrig att hamna i domkyrkan. Kollegiet vid gymnasiet önskade, att Thuns väl sammansatta bibliotek skulle komma djäkarna "til tjenst och uppbyggelse". Så kom det sig, att den thunska boksamlingen blev grundvalen till ett från domkyrkan skilt gymnasiebibliotek. Indirekt blev det därmed det nuvarande Roggebibliotekets första bokdonation "och egentliga begyn-nelse" (s. 105) Inalles bestod donationen av 278 böcker. Men Thun var inte bara en mångsidig boksamlare. Han var också själv författare och poet, på grekiska och latin. Också ett antal av dessa Thuns egenhändiga skrifter kan idag studeras på Roggebiblioteket. Bl. a. utgav han *Amores sacri* (1682), "en överflyttning av Höga visans Vulgatatext till åtta latinska elegier". Ett annat exempel på den vittre Strängnäslektorns poetiska ådra är den dikt, "Epigramma in Insulam Biorköö", som avslutar bibliotekarie Lundströms uppsats. Den dikten hade Thun skrivit vid ett påtvunget uppehåll på Björkö under en höststorm.

Jubileumsskriften Från biskop Rogge

till Roggebiblioteket rymmer en lång rad välskrivna och upplysande bidrag, av vilka här endast ett begränsat antal kunnat behandlas. I innehållsförteckningen saknar man titlar och övrig presentation av skriftens författare, vilket kanske är en brist både ur bibliografisk och personhistorisk synpunkt.

Bengt Ingmar Kilström

Prästerna på Österlen under medeltiden

När Gunnar Carlquist i PHT 1943 (s. 76—98) publicerade historik och program för det nya "Lunds stifts herdaminne från reformationen till nyaste tid", förklarade han, att för medeltiden krävdes en helt annan sakkunskap, andra metoder och annan planläggning. Endast för biskoparna och kapitlet kunde man tänka sig verkliga personhistoriska teckningar. Han avvisade också tanken att för tiden efter medeltiden ej blott göra personhistoria utan också lokalhistoria, stiftshistoria, kyrkohistoria och kulturhistoria.

För några år sedan började den mångfrestande kyrkoherden i Tomelilla Curt Wallin på försök att utge ett medeltidsherdaminne för en begränsad del av Lunds stift under rubriken *Sydöstra Skånes medeltida prästerskap*. Sedan smärre avsnitt först tryckts i Tomelilla hembygdsrets' årsbok 1972—73, 1974 och 1975, har en något överarbetad särupplaga börjat utges med undertiteln *Präster, prästlöner, prästgårdar*. Första häftet härav, omfattande Albo härad, är nr 16 av de Småskrifter, som sedan 1943 utges av Föreningen för fornminnen och hembygdsvärd i Skåne.

Curt Wallin blev efter olika förordnanden 1936 komminister i Ö. Hoby, Vallby (där Glimmingehus ligger) och Bolshög, 1945 kyrkoherde i Gladsax och Ö. Tommarp (vid Simrishamn) och i samband med pastoratsregleringen 1962 kyrkoherde i Tomelilla. På dessa platser har han livligt engagerat sig i lokal- och kulturhistorisk forskning, särskilt rörande medeltiden. Han var 1949 med om att återuppliva "Tumathorp Sanct Knuts gille" med sammankomster på Glimmingehus och har flitigt bidragit med innehållsrika uppsatser i dess "Tänkebok" (1949 ff.) och senare i dess "gillesblad": "Then Sölf Fuel" (1961 ff.). I Tomelilla bildade han 1966 Tomelilla hembygdsrets och har

sedan 1967 utgivit dess årsbok, där han varit den huvudsaklige bidragsgivaren men även skaffat värdefulla uppsatser av andra författare. Av "Tommarps Urkundsbok 1085—1600" har han 1955—61 utgivit band I med urkunder och brevregister m. m. i svensk översättning och med rikhaltig notapparat och resonerande bibliografi (bl. a. om kung Valdemars jorddebok); band II har länge varit väntat. Ett ovanligt ämne har han behandlat i "Medeltida sigill med bomärken från Tommarp" (tänkeboken 1953). Hans livliga intresse för Knutsgillena, övertaget från lärofadern Lauritz Weibull, har resulterat i "Knutsgillena i det medeltida Sverige" (VHAA, Historiskt arkiv, 16, 1975) "Knutsgillena och av S:t Knud påverkade sockengillena på Bornholm" (Bornholmske Samlinger 1974, s. 235 ff.) och flera smärre skrifter. Som "ett bidrag till den nordiska senmedeltidens kultur- och personhistoria" karakteriserar Wallin själv sin bok "Ide Pedersdatter Falk till Gladsax" (1954), som har en viktig längre exkurs om släkten Snakenborg och som huvudämne har fru Ides testamente till ett kloster i Gladsax, vilket genom påvebrev 1401 flyttades till Gavnö på södra Själänd. Själv byggmästarson har Wallin skrivit om "Finnsägner och andra byggmästaresägner i sydöstra Skåne" (Tumathorp Sanct Knuts Gille. Tänkebok 1951; även separat 1953) och om "Sankta Birgittas kapell i Ystad" (1961), där han följer detta hus vid Östergatan 10 från medeltida källor över Karl XII:s Ystadvistelse genom senare stadsplaner, ombyggnader och arkeologiska undersökningar till nutiden, och där han även redogör för andra Birgittakapell i Norden, bl. a. den först från Erik Dahlbergs Suecia antiqua kända bönegrottan vid Finsta. Nyligen har Wallin också redogjort för "Birgittagillena i Danmark" (KA 1973, s. 98 ff.). Ett vackert exempel på hans spårsinne och energi är studien "Johannes Svenonis d. y., en litterär dansk i Vadstena kloster" (1972), där han kombinerar och utger ett pergamentsbrev i UUB 1469, ett odatat pappersbrev i RA, brevfragment (använda vid inbindningen) i cod. C 295 i UUB och brevutdrag i danska källor för att få fram data om denne Vadstenamunk, som skrivit C 447, 295, 450 och 451 i UUB. Underhållande och instruktiv är Wallins stora bok "Gravskick och gravtraditioner i sydöstra Skåne" (1951), där redogörelser

för begravningssätt, kistor, begravningsvåpen och gravvalv kombineras med utförliga sägenhistoriska undersökningar. Det bör påpekas, att redovisningen av Wallins skrifter i Svensk historisk bibliografi 1935—71 långt ifrån är fullständig, delvis för att den lokalhistoriska litteraturen är svåröverskådlig, delvis för att alstren falla utanför bibliografiens ram. Det var ingen ringa produktion, som av Lunds universitet i maj 1976 belönades med en filosofie hedersdoktorskrans.

Wallins herdaminne har fått en fyllig utformning. Särskilt gäller det naturligtvis sådana som kanikerna Nicholas Bunkeflo och Benechinus Henrici, till vilkas kanikprebende Brösarp lagts. Där refereras deras testamenten med mängder av böcker och lösegendom samt deras godsaffärer och donationer, och där avbildas det stenhus i Lund, som tillhört Nils Bunkeflo och nu ägs av tidningen Arbetet. I notapparaten ges exkurser om inblandade adelssläkter och kaniker (t. ex. Erik Detlevsen Daa) och om källkritiska problem m. m. Ibland kan väl tolkningen av en korrupt text behöva diskuteras. En uppteckning från 1819 om en klockinskrift i S:t Olof börjar "HS Maria anno Domini mcccc"; det förefaller rec. rimligare att fylla ut den till "IHS Maria" (dvs. Jesus Maria) än till Hil Sancta Maria (så s. 79). Klockgjutaren mästare Herman, som gjutit storklockan i S:t Olof, kallar sig på en annan klocka "consvlem Lundensem", vilket i senmedeltidens latin betyder rådman i Lund (ej som i humanistlatinets borgmästare; så s. 47). Som bilagor avtryckas i översättning några viktigare urkunder; andra, t. ex. gåvonoriser i Liber daticus Lundensis, avbildas efter fotografi. Helt naturligt anför Wallin som källor i första hand Diplomatarium Danicum, Bullarium Danicum, Acta Pontificum Danica och det danska repertorieverket. Han har observerat, att en notis i Vatikanarkivets serie Collectorie för 1351 29/5 visar grova missuppfattningar av skrivaren och att detta ej påpekats i Diplomatarium Danicum, men han har förbisett Ernst Nygrens påpekande vid DS 5272. Det är emellertid genom Wallins personhistoriska utredning, som felet blir fullt klarlagt.

I Curt Wallins herdaminne liksom i hans övriga skrifter finns ett rikt material om Österlens lokal- och personhistoria, där de kulturhistoriska sidorna äro väl tillgodosedda. Och ej sällan ger han från

den lokala detaljen belysning åt problemkomplex rörande hela Skåne eller Norden.

Jan Liedgren

Karlstads stifts herdaminne

Anders Edestam, *Karlstads stifts herdaminne från medeltiden till våra dagar*, varav tidigare delarna 2—5 utkommit, har nu i huvudsak tullbordats med publiceringen av del 1 (Karlstad 1975, Karlstads stiftsråds kansli i distribution, 267 s.). Den nya delen biografier — och meddelar bibliografier för — superintendent, biskopar, domprostar, domkapitlets personal, stiftsadjunkter, lärare i Karlstad, militärpräster och obehörade präster samt meddelar rättelser och tillägg till hela verket. Vad som återstår är ett fullständigt personregister av annan person, vilket avses skola utkomma 1976.

Så föreligger då för detta stift — liksom för Härnösands, Kalmar och Växjö stift samt Stockholms stad — en fullständig modern representant för detta i vårt sekulariserade land mer än annorstädes odlade slag av personhistoriskt uppslagsverk, i vår jämlikhetssträvande och på studiet av massföreteelser inriktade tid kanske något anakronistiskt men av erkänt högt värde för de blomstrande socialhistoriska forskningarna och för den ständigt ökande genealogiska folkrörelsen.

Efter en kort inledande stiftshistorik ges biografier över de fyra första superintendenterna 1581—1646, som hade sitt säte i Mariestad. Till deras område hörde förutom Värmland de båda häraderna Vadsbo och Valle, d. v. s. hertig Karls del av Västergötland, men däremot ej Dalsland. Den förste av dessa superintendenten, Jesper Marci († 1591 eller 1592), blev stamfar för adliga ätten Lilliesköld.

1647 blev Karlstad stiftsstad, och 1658 återgick Vadsbo och Valle till Skara stift, medan den värmländska superintendenten ökades med Dalsland och norra Bohuslän; det sistnämnda överfördes 1693 till Göteborgs stift. Den förste av de tretton superintendenterna i Karlstad 1647—1772 var Sveno Benedicti Elfdalium († 1666), av vars söner två adlades Caméen och Caménhielm, medan den tredje blev superintendent i Karlstad och hade en son, som adlades von Caméen, och två sonsöner, som adlades Caménsköld. Bland de senare superintendenterna märks

främst Joannes Steuchius († 1742), som 1731 befordrades till ärkebiskop. Erlandus Svenonis Broman († 1693) blev stamfar för de adliga och friherrliga ätterna med detta namn, Jonas Arnell († 1707) för den adliga ätten med detta namn, Thorsten Rudeen († 1729 som biskop i Linköping) för adliga, friherrliga och grevliga ätterna Rudenschöld, Nils Lagerlöf († 1769) för adliga ätten von Lagerlöf och Jöran Schröder († 1773) för adliga ätten Schröderheim.

Schröder var den siste superintenden-ten, som 1772 — några månader före sin död — blev den förste biskopen i Karlstad, där en av hans söner blev hans efterträdare efterträdare. Tyngdpunkten i boken ligger — naturligt nog — på de tolv biskoparna, av vilka fem här biograferats av andra än herdamannesutgivaren. Av dessa har Olof Bjurbäck († 1829), vars biografi skrivits av teol. dr Oscar Hedlund, fått det största utrymmet — nästan en femtedel av det sidantal som ägnats samtliga biskopar —, men också Johan Jacob Hedrén († 1861 som biskop i Linköping) och Carl Adolph Agardh († 1859), av vilka den senare — Gustaf Frödings morfar — biograferats av docent Bertil Rehnberg, har behandlats utförligare än de övriga. Omfångsrika är även biografierna över Anton Niklas Sundberg († 1900 som ärkebiskop), Claes Herman Rundgren († 1906), skriven av direktor Carl Henrik Martling, Johan Alfred Eklund († 1945), författad av kyrkoherde Hans Börje Hammar, och Arvid Runestam († 1962), vars professorstid behandlats av professor Hjalmar Lindroth, medan biskopstiden tecknats av kyrkoherde Frej Alsterlind.

Bland domprostarna återfinnes den som personhistoriker (jfr PHT 1966, s. 168) kände Carl Vilhelm Bromander, död 1963 vid 98 års ålder, här biograferad av prosten Herbert Holm. Det är den enda icke-biskopliga biografien som ej skrivits av utgivaren.

I recensioner av tidigare utkomna band har jag redovisat resultat av kontroller, som tyder på att utgivarens akribi i fråga om detaljer i vissa fall kunde ha varit större (PHT 1968—69, s. 263, 1970, s. 239, not 1, och 1973, s. 127; jfr dock PHT 1970, s. 186). I föreliggande band har jag observerat, att den ovannämnde superintendent, som rubricerats som "Joannes (Jöns) Steuchius" (s. 40), i tex-

ten under porträttet kallas "Jöns Steuchius" (s. 41), och att ett manuskript om honom kallas "Vita Joan Steuchius" (s. 43). Detta föranleder undran, från vilka källor de alternativa namnformerna på s. 40 hämtats, och hur vederbörande skrev sig (jfr PHT 1971—72, s. 176). På samma sätt har den förste biskopen rubricerats som "Georg (Jöran) Claes Schröder" men i texten under porträttet kallats "Jöran Claudius Schröder". Av vederbörandes namnteckningar bland konsistoriernas underdåniga skrivelser i riksarkivet framgår, att de skrev sig "Joannes Steuchius" resp. "Jör: Schröder", dvs. utgivaren har i det ena fallet namnteckningens namnform utanför och i det andra fallet inom parentes.

Hans Gillingstam

Tillfällestryck och personhistoria i Småland

"Dessa talrika gamla likpredikningar, dessa otaliga bröllops- och sorgeqväden och panegyriker af alla slag, hvars samlande nu blifvit en modesak..." Orden ingår i den karaktäristik Nils Gabriel Djurklou 1886 gav av brukspatron Jacob Möhlmans 1700-talsbibliotek, som han ville sälja till sin kusins unge son Nils Silfverschiöld på Koberg och som denne, just för småtryckens skull, av Klemming presades att sälja vidare till Kungl. biblioteket.

Ingen har vågat sig på en samlad förteckning över detta material, men efter Karlskrona och Skara har turen kommit till Jönköping, Kalmar och Växjö, som ägnats var sin del av f. översten, fil. dr Sven Almqvist i hans nu med sådan framgång avslutade verk *Småländska personverser*.¹

Almqvist uppskattar det samlade antalet tillfällestryck under den valda perioden, fram till 1800, till omkring 25 000, och han framhåller med rätta att vi inte

¹ Småländska personverser. Bibliografisk förteckning av Sven Almqvist.

1. (Visingsborg, Jönköping.) Jönköping, Jönköpings läns museum, 1973. 136 s.
2. Kalmar. Kalmar, Sancte Christoffers gille, 1974. Sid. 137—224 (s. 223—4 blanka).
3. Växjö. Växjö, Helmer Nilssons Universitetsbokhandel, 1975. Sid. 225—286 & gemensamt titelblad.

känner till den faktiska produktionens omfång liksom att intet bibliotek har allt som slumpen sparar. Han har från sina domäner sparat inalles 1 245 tryck, och deras spridning framgår bäst av en liten tablå:

		varav unika
Visingsborg 1669—85	19	17
Jönköping 1689—1799	615	183
Kalmar 1757—1799	384	35
Växjö 1745—1799	227	64

Produktionens topp inträffade något olika i de olika städerna; medan Växjö upplevde sin redan på 1750-talet följde såväl Jönköpings som Kalmars på 1760-talet, en landsortens anmärkningsvärda fördröjning gentemot Uppsala, där tillfällestryckens årsmedeltal låg över minst tusen från omkring 1660 till omkring 1730 enligt S. E. Brings beräkningar, som för 1750- och 60-talen stannar vid årsmedeltal av "endast" 375 respektive 240.

Almqvist ger i sina inledningar statistik ur olika synpunkter på sitt material. Sorgkväderna dominerar med 2/3 medan bröllopsdikterna endast når 1/3 av det totala materialet. I flera fall kan han visa upp att den uppgivne författaren, föremålets son eller sonson, varit en liten pit, och i några har han kunnat få fram vem som verkligen fört pennan, här som i ett respektingivande stort antal för samtliga.

Redan dikternas första par tre ord, som förf. citerar för att säkra identifiering, leder oss in i denna värld av metaforer och liknelser, som i sin dominans förråder, att barocken inte släppt sitt grepp om dessa stundens poeter, dessa präster, studenter och lärare, för vilka konservatismen var självklar när de offrade åt konventionen. Då jägmästare Lemcke skulle gifta sig, 1731, i Jönköping blir en "defect i general munster-rullan i paradiset completerad", och när bröllop stundar i Eksjö 1767 för handelsman Ekerodde från Kalmar, står affärerna "Al pari cours". "En god bråddöd salig" är inledningen till sorgkvädet 1749 över rådman Röding, åldermannen i Jönköpings hattmakarämbete. Som framgår av exemplen är det en borgerlig värld, som här träder fram. Förf. ger oss också en statistik över detta, vilket till tjänst för släktforskare förtjänar att här sammanställas:

	Jönköping	Kalmar	Växjö
Adel	23 %	8 %	18 %
Präster	33 %	29 %	37 %
Ofrälse ståndspersoner	23 %	24 %	16 %
Borgare o. hantverkare	15 %	27 %	26 %
Övriga	5 %	12 %	3 %

Bearbetningen av det i en lång rad bibliotek framvaskade materialet inskränker sig för ingen del till liknande procenttal och sifferserier, även om de i sig väcker stort intresse.

Själva trycken serveras i kronologisk ordning med en genomtänkt och knapp presentation av föremål, yrke, anledning, datum och författare samt kända exemplar och anmärkningsvärda observanda. Noggrannheten står på högsta nivå och fullständigheten kan en anmälare, som själv icke är specialist, endast exemplifiera genom att konstatera att författaren beaktat det Visingsborg- och de fem Jönköpingstryck, som ingick i de eljest mest i Åbo producerade tillfällestryck från 1679 till 1739, som till ett antal av 53 förvärvades i maj 1969 i den s. k. Elmladskasamlingen på Kungl. biblioteket. Dessa småländska tryck visar sig nu, på ett undantag när vara unika (ett fanns defekt även i Uppsala).

Författaren har gjort den biografiska forskningen än större tjänster. Tryckens personhistoriska uppgifter har kontrollerats mot hela den gängse personhistoriska litteraturen. Tryckens stundom grovt förvrängda namnformer har därför kunnat rättas och det är inte så få fall, där författaren på anmärkningsraden kunnat korrigera eller komplettera data i herdaminen och ättartal. För att ge ett begrepp om författarens biografiska forskning har jag räknat dessa fall: namnkorrigeringarna är 40 och kompletteringarna och rättelserna 142. I några fall har författaren till och med kontrollerat tryckens uppgivna dödsdatum mot församlingens dödböcker i Växjö (nr. 131, 135, 159, 177). I andra har han noterat att trycken innehåller även andra biografiska uppgifter av vidare intresse (Jönköping nr. 149, 202, 528).

Med en så hög ambitionsnivå har dr Almqvist således berikat vår personhistoriska litteratur med ett standardverk. Redan antalet och den meddelade samhällsstatistiken gör det klart att arbetet täcker ett mycket stort antal personer, främst gi-

vetvis ur de på orten dominerande släkterna, i Jönköpingstrakten Almqvist, Colliander, Dryselius, Ekerman, Gaslander, Grapengiesser, Junbeck, Rogberg, Ståhl, Wickenberg och Wircknaeus, i Kalmar släkterna Ahlberg, Bruun, Craelius, Drangel, Hoppenstedt, Klint, Löfberg, Montelius, Reen, Sahlstéen, Schröder, Swebilius, Thamsten, Wagnelius och Weijlding, och i Växjö släkterna Berghman, Branting, Colliander, Heurlin, Krok, Lund, Osander, Rogberg, och många andra. Det bör dock framhållas, att de tillhandahållna personuppgifterna inte bara angår Smålands egna släkter. På landskapets officiner trycktes också hyllningar för kansler och professorer i Lund och på andra håll.

Fullständiga författar-, person- och ortregister underlättar användningen, som endast försvåras av att Kalmardelen visat sig vid minsta bruk gå upp i limningen så att bladen lossnar. Almqvist begagnar den äldre termen "personverser", som vi numera efter docenten Per S. Ridderstads analys i *Konsten att sätta punkt* (1975 s. 262) bör utbyta mot "tillfällstryck".

Sten G. Lindberg

Prästprotokoll 1726—1731

Vid 1935 års riksdag väcktes förslag och vid 1936 års riksdag fattades beslut om att börja utge prästeståndets äldre protokoll. Det har varit svårt att finna redaktörer, som på en gång varit skickliga, effektiva och villiga. Företaget har dragit ut på tiden, och redaktörerna ha växlat. Band 1 (1642—60) utgavs 1949 av stadsarkivarie Arne Forssell och lektor Erik Granstedt, band 2 (1660—1664) 1954 av undertecknad, band 3 (1668—1678) 1956 av stadsarkivarie Sven Olsson och band 4 (1680—1714) 1962 av docent Lennart Thanner. Protokollen 1719—1723 hade 1921—22 på ett mycket otillfredsställande sätt utgivits av C. G. Wahrenberg; tyvärr hann Thanner, som var diabetiker, icke före sin för tidiga död 1965 färdigställa den vetenskapligt kvalificerade utgåva av protokollen för dessa år, som man kunde vänta av honom, författaren till den gedigna avhandlingen *Revolutionen i Sverige efter Karl XII:s död* (1953). Några antydningar om svårigheterna med protokollen 1723, som utom i koncept och renskrift även finnas i preliminära memorialprotokoll, gav han i en uppsats i *Arkivvetenskapliga stu-*

dier 3 (1961). När riksgäldskontoret äntligen i Bengt Löw fann en arkivman, som var villig att övertaga Thanners arbete med delarna 5—6, visade det sig, att det var svårt för honom att på fritid medhinna uppdraget.

At Löw hade också redan 1966 uppdragits att utge band 7 (1726—31). Det av Löw påbörjade arbete övertogs 1971 av arkivarien fil. dr Axel Norberg, och som vanligt visade det sig, att en ny redaktör visserligen har nytta av föregångarens arbete men ändå måste själv penetrera texten och göra ett eget urval av lämpliga bilagor. Den rutin och enhetlighet, som kännetecknar Sten Landahls utgåvor av adelsns och bondeståndets protokoll eller Nils Stafs utgåva av borgarståndets protokoll, har därför saknats vid utgivningen av prästeståndets protokoll; varje utgivare har varit nybörjare. Olikheterna visar sig bl. a. i olika bruk av kursiveringar och av stora bokstäver.

Med tryckåret 1975 föreligger emellertid nu *Prästeståndets riksdagsprotokoll band 7, 1726—1731* (VI+854 sid.) Protokollen från den långa riksdagen 2/9 1726—9/8 1727 upptaga 480+50 sidor, medan protokollen för den korta riksdagen 18/1—23/6 1731 omfatta 86+24 sidor. Från den senare riksdagen finns emellertid också prästeståndets protokoll (sid. 717—774) vid de plena plenorum, som mars till maj 1731 höllos på riddarhuset över det lagförslag, som blev 1734 års lag. Som Sten Landahl påpekat i sin edition av bondeståndets protokoll 1731—34 (1945), äro adelsns protokoll från plena plenorum inströdda i de vanliga protokollen, medan präste- och bondeståndens kansli förde särskilda protokoll över sammanträdena på riddarhuset. Man har således ovanliga möjligheter att komplettera och korrigera de olika protokollförnas uppgifter. Bondeståndets protokoll äro mest kortfattade; Landahl har i sin notapparat i något fall meddelat kompletterande text ur adelsprotokollet och ur det då ännu utgivna prästprotokollet. Endast det sistnämnda (Norbergs utgåva sid. 748 f). har, som Landahl påpekat, på ett begränsat sätt återgivit livdrabantkorpralen (Anders) Tungelfelts drastiska yttrande den 14 april 1731 till svar på prästernas yrkande, att konungens och adelsns jakträtt ej borde få hindra en prästman att låta sin dräng skjuta hare eller fågel på prästgårdens ägor: "Christus utskickade inte sina

lärjungar at löpa med bössan utan til at fiska". Yttrandet väckte mycken förtrytelse hos vördiga ståndet, och både vid samma sammanträde och vid ståndets enskilda överläggningar i slutet av månaden krävdes satisfaktion av Tungelfelt. Prästernas i protokollet avspeglade intressen i debatten om lagförslaget gälla ej blott missgärningsbalkens stadganden om hädelse och sabbatsbrott utan även frågorna om giftermål, morgongåva, arv, testamente och skilsmässa, och det gällde ej blott prästers och prästänkors i 1723 års privilegier tillförsäkrade rätt att arva efter stadslag.

Bland frågor av intresse för släktforskare i gemen kunna nämnas, att präteståndet i augusti 1727 (474) yrkade, att flyttningsbetyg skulle ange födelseår, och att ståndet i oktober 1726 och maj 1727 uttryckte sitt ogillande av att jordeböckerna endast skulle upptaga tre hemmansnaturer, varvid under krono även skulle uppföras prästgårdar samt prebende-, kyrko-, hospitals- och biskopshemman. Förenklingen ansågs strida mot kungliga försäkringar och privilegier, och man begärde, att enligt 1642 års riksdagsbeslut dessa hemmanstyper skulle föras till en fjärde grupp, kyrkohemman.

Utgåvan har förträffliga person- samt ort- och sakregister (56 sid.), och man kan med dem orientera sig i de sensationella ärendena 1727 angående J. C. Dippel och pietismen och om riksrådet Mauritz Wellingks förräderimål och om mera triviala ting. Personregistret hänvisar riktigt från kyrkoherden i Mörlunda Magnus Wretelius till listan över 1726 närvarande riksdagsmän från Linköpings stift, men där har (sid. 5) genom sent tryckfel hans namn utbytts mot "Mag. Bothvid Livin", vars namn därför på den sidan läses två gånger. Å andra sidan saknas i personregistret hänvisning till att samme Wretelius förekommer 1731 sid. 792, låt vara blott i en utgivarens rubrik.

Forskningen och dr Norberg äro att gratulera till utgåvan.

Jan Liedgren

Konsistorieprotokoll för Uppsala universitet 1680—1694

Skrifter rörande Uppsala universitet. C. Organisation och historia. 18. *Uppsala universitet. Akademiska konsistoriets protokoll.* På universitetets uppdrag utg. av

Hans Sallander. 14 (1680—1681)—20 (1691—1694). Uppsala 1974—76.

Inför det stundande universitetsjubiléet har utgivningstakten drivits upp till en hastighet, som — om den fortsätter — synes kunna presentera konsistorieprotokollet inom överskådlig tid. Föreliggande sju volymer, vilka utkommit under de tre senaste åren, bjuder samma händelserika stoff som de föregående. Dessa ha varit föremål för recensioner i denna tidskrift, årg. 1969 och 1974. I den senare har Herbert Lundh gett en allmän karakteristik av protokollens innehåll och betonat deras värde för den personhistoriska, lärdomshistoriska och socialhistoriska forskningen men även för hembygds- och språkforskaren. Den som haft anledning att nyttja Claes Annerstedts excerpter till universitetshistorien vet, med vilken noggrannhet han noterat detaljerna och hur systematiskt protokollutdragen ordnats, varför utgåvan ej kan sägas bringa något egentligt nytt i dagen.

Konsistorieledamöternas relationer till varandra och till universitetskanslern, visar, hur bitter kampen var om prestige och fördelar. Det är sålunda under denna tid som Curioprocessen — den långvariga striden om universitetsboktryckaren Curios transaktioner och kapacitet — sätter ny fart med Olaus Rudbeck som sakförare emot en skara personliga antagonister i det akademiska konsistoriet. När processen äntligen avdömts i Svea hovrätt 1685, var Rudbeck ändå ej benägen att ge upp, och Curio fortsätter att tilldra sig konsistoriets uppmärksamhet under hela den här aktuella tiden.

Den hätskaste av Rudbecks fiender var bibliotekarien Henrik Schütz, vilken efterträdde Olaus Verelius i ämbetet 1682. Som låntagare av böcker synes Rudbeck, fullt sysselsatt med *Atlantica* och andra arbeten, ha varit en oefterrätlig person, men även de andra professorerna hade i detta avseende lagt sig till med mycket självsvådiga vanor. Därtill kom att biblioteksräkenskaperna från både Loccenius och Schefferus var illa förda, vilket gav Rudbeck tillfälle till vissa suppleringar. Detta skapade för Schütz en eftersökt situation, då han kunde beskylla Rudbeck för manipulationer och vägra att godkänna den "pluttrade och förfalskade" redovisningen.

En stridsfråga med mera djupgående konsekvenser utgjorde emellertid den cartesianiska filosofiens konfrontation med den aristoteliskt—skolastiska, då den nya naturvetenskapens experimentella metoder ställdes mot det dittills härskande spekulativa tankesättet, som var särskilt representativt för teologerna. Under åren 1686—1689 pågick debatten med starkt personligt engagemang av samtliga fakulteters professorer och ebbade därefter långsamt ut.

För orientering i de skiftande områden, som universitetslivet uppvisar, är person-, sak- och ortregister ovärderliga. Utgivaren har i första delens förord fastslagit principerna härför och har ej heller tillåtit sig en tidsödande forskning kring dubiösa textställen. Tilläggen i texten och tillrättslägandet av felaktiga namnformer är till verklig fromma för läsaren. Med hjälp av bl. a. registret till universitetsmatrikeln, utg. 1971, kan man dock våga en förmodan, att N N Bolmenius (del 14) är identisk med Nicolaus Jonæ Bolmerus, Smolandus, och att Olaus Unæus, Angermannus, (del 20) snarare är den Petrus Johannis Unæus, som disputerade 1693. Flera exempel skulle kunna nämnas. En personhistorisk intressant notis (del 16) är att Johannes Schefferus' syster var gift med en bror till inspektör Anders Hök i Vattholma. I ortregistret till del 14 hade Billsjö bruk, Söderbärke sn, kunnat återfinnas, och en jämförelse mellan namnformerna Flogringren och Flygringre (del 16) hade möjligen givit identiskt resultat. Sakregistret kunde även inrymma statliga myndigheter som kammar- och bergskollegierna, Svea hovrätt och statskontoret. Slutligen skulle det väsentligt underlätta den visuella överblicken av registren, om sidangivelserna komprimerades, något som även avsevärt skulle minska siffermängden.

Bengt Löw

Västgöta nation i Uppsala

Universitetens nationsmatriklar är en viktig källa för person-, lärdoms- och socialhistorien. De började tidigt publiceras i Sverige i bearbetad form med syfte att klarlägga studenternas härkomst, släktförhållanden och yrkesinriktning. En föregångsman var stadsfogden Carl Sjöström med de av honom utgivna matriklarna avseende Lunds universitet. Särskilt genealo-

gerna har haft stor glädje av Sjöströms arbeten. Uppsala universitet har kommit litet i efterhand och de matriklar som olika författare publicerat har inte utformats lika enhetligt som de av Sjöström utgivna. Västgöta nations matrikel har successivt bearbetats och tryckts av den kända historikern och skolmannen Bo V:son Lundqvist. Nu senast har utkommit *Västgöta nation i Uppsala från 1595. Biografiska anteckningar. Tredje bandet. 1780—1830* (Skara 1976, 317 s.). De båda tidigare banden har anmälts i PHT 1951, s 153 f., och 1970, s. 240.

Utgivarens — inte alltid uppnådda — mål har varit att säkerställa primäruppgifter om studenternas födelseort, födelsedatum, dödsort, dödsdatum, vigselort och vigseldatum, motsvarande uppgifter om hustrur och barn samt meriförteckning. Flera nationsmedlemmar är inte infödda västgötar utan har inskrivits tillsammans med någon västgötsk informator eller "sponsor". Så är bl. a. fallet med ett antal stockholmare. Förhållandet vidgar självfallet ramen för utgivarens forskning. Därtill kommer att västgötarna i stor omfattning gjorde sin karriär inom andra landsändar än Västergötland. Uppgiften att hopplocka data blir på detta sätt oerhört omfattande och tidsödande, även om det hade varit möjligt att för tiden efter 1860, då många av de här biograferade och deras barn ännu levde, utnyttja de centralt förvarade kyrkoboksutdragen i Statistiska centralbyråns arkiv.

Ett utgivningsarbete av detta slag kräver ingående orientering om den tryckta genealogiska litteraturen och förekomsten av matrikelarbeten, där de biograferade nationsmedlemmarna kan återfinnas. Det må vara tillåtet att nämna några fall där en komplettering varit möjlig att göra genom rådfrågning av dylik litteratur.

Förf. behandlar kortfattat nr. 3079 Michael Koch. Han tillhörde den kända Uddevallasläkten och återfinns med utförliga data i G. Anrep, Svenska släktboken, 2, s. 108 f.

Flera studenter blev tjänstemän i krigskollegiet och är biograferade av Johan Kleberg i hans bekanta matrikel över detta ämbetsverk. Utgivaren skulle på den vägen ha kunnat komplettera uppgifterna om nr. 2738 Carolus Landin, 2777 Johannes Claudius Laurén (sonen Claes Fredrik blev generalkrigskommissarie), 3176 Johan Adolf Tranheim och 3627 F. A. Rythén.

Flera nationsmedlemmar knöts som civil-militärer eller militärer till arméns trupp-förband och återfinns i kända biografiska uppslagsverk om dessa, t. ex. nr. 2871 Daniel Haij, 2879 Daniel Petrus Gallander, 2952 Johan Reinhold Drysén, 3216 Emanuel Ståhl och 3489 J. M. Hultström vid Göta artilleriregemente, 2698 Nicolaus Modin, 2882 Johannes Hallberg och 3025 Johan Synnerblad (angående svärfadern) vid Västgöta regemente, nr. 3188 Sven Brissman vid Värmlands fältjägerre-gemente samt nr. 3217 Daniel Rådberg vid Västgöta-Dals regemente.

I J. A. Almquists arbete om bergskolle-giet hade utgivaren kunnat få ytterligare data om nr. 2891 Gustaf Lundgren och 3361 Lars Zachrisson. Sak samma är för-hållande med nr. 2821 Fridericus Sor-bonne von Bonnecreutz i J. E. Almquists verk om lagmän och häradshövdingar, med nr. 2858 och 2859 Warner och Anton Henrik Groen i SBL 17, s. 333, med nr. 3464 Johan Ellmin i SBL 13, s. 364 ff. och med nr. 3219 Per Niclas Faegersten i Axel Paulins arbete Svenska öden i Sydame-rika. Hänvisningen på nr. 3469 Carl Da-vid Arfwedson till "Svenskt Biogr. Hand-lexikon" synes vara föråldrad. I stället borde ha nämnts SBL och Holger Ros-mans och Arne Munthes stora arbete om släkten Arfwedson, där f. ö. Arfwedsons stormiga uppsalaår blir belysta.

Det är stränga krav på precision som ställs på en matrikelutgivare. Data och namn måste underkastas särskild observa-tion. Några fel i Lundqvists arbete ger vid handen att utgivaren inte alltid varit till-räckligt vaksam. Följande exempel må an-föras: s. 7 står Forsvik i st. f. Forsby, s. 18 Samfundet för utg. av skrifter i Skånes historia i st. f. Samfundet för utg. av handskrifter rör. Skandinavians historia, s. 42 presidenten och kommandanten (!) Jo-han Gustaf von Carlsson, s. 57 Unders-åker i st. f. Udenäs, s. 119 Fågelvik i Sö-dermanland i st. f. Småland, s. 130 Kinn-stad i st. f. Kimstad, s. 160 Olof Emanuel i st. f. Immanuel Fähræus, s. 230 Vänge i st. f. Vånga, och s. 251 Ulrik Wilhelm Gyldenstolpe född 1802 i st. f. 1808.

Bertil Broomé

1800-talsmusik

Fabian Dahlström, *Bernhard Henrik Crusell. Klarinettisten och hans större instrumentalverk*. Hfors 1975, 315

s. (Skrifter utg. av Sv. litteratursällsk. i Finland, 470.)

Bernhard Crusells namn är kanske främst förknippat med hans tonsättningar av 12 sånger ur Frithiofs saga; "Så han svävade kring" (Vikingabalk) med dess käcka marschrytm lever ännu i minnet hos äldre personer. Intagen i Götiska förbundet 1818 stod Crusell i nära förbindelse med den nationella väckelsens föregångsmän, Geijer, Tegnér och J. G. Sandberg. Till hans förtrogna hörde Malla Silfverstolpe, Wallin, Franzén och Berzelius och hans sånger nämnas i deras brev i uppskattande ordalag. Crusells fina språköra och känsla för sambandet mellan ord och ton gjorde honom eftersökt som översättare av ope-ralibretti. Svenska Akademien tillerkände honom sin stora guldmedalj 1837.

I utländska uppslagsverk var Crusell (1775—1838) under 1800-talet i första hand känd som klarinettist och komposi-tör för detta instrument och i andra hand som tonsättare av sånger. Efter att ha bli-vit nästan bortglömd i början av detta se-kel, har ett under de senaste decennierna växande intresse för 1800-talsmusik även kommit Crusell till godo. På kontinenten har sålunda åren 1960—70 sju instru-mentalkompositioner av Crusell utkom-mit i nytryck. Utanför Norden har vidare (1975) tre grammofonskivor med hans kompositioner utgivits. Dessa bibliogra-fiska data har hämtats ur en lagom till 200-årsminnet av Crusells födelse utgiven doktorsavhandling av föreståndaren för Sibelius-akademien i Åbo, Fabian Dahl-ström. Finlands radio uppmärksammade jubileet med en rad konserter, som Sveri-ges radio skyndade sig att övertaga.

Avhandlingens titel, Bernhard Crusell, klarinettisten och hans större instrumen-talverk, visar att Dahlström inriktat sig på Crusells mindre kända kompositioner.

Crusells större instrumentala verk till-kommer fram till ca 1820. Under den därpå följande tiden ägnar sig Crusell i huvudsak åt att tonsätta dikter och utar-beta deklamatorier samt att översätta ope-ralibretti. I ett inledande kapitel, an-språkslöst rubricerat "bidrag till biogra-fin", framlägger Dahlström ett till stor del icke anlitat källmaterial, självbiografier och resedagböcker i Kungl. biblioteket, arkivaliskt material och brev, de sist-nämnda till en del tidigare publicerade på skilda ställen. Dahlström lägger i detta av-

snitt en solid grund till vår kunskap om Crusells levnad. Hittills har T. Norlinds artikel i Svenskt biografiskt lexikon varit den fullständigaste, om icke helt felfria biografien. Dahlström har undvikit de anknytningar Crusell hade till samtida diktning och Götiska förbundet. Ur biografien har Dahlström brutit ut Crusells solistiska framträdanden som samlats i en "preliminär förteckning" med en omsorgsfull dokumentation. Den skildring Crusells gode vän Berzelius ger av Crusells sjukdom (s. 56, 63) under deras vistelse på kurort i Tyskland kan kompletteras av en annan version, som Berzelius ger till G. C. F. Löwenhielm.¹ Berzelius är orolig för sin vän: "Han tål t. ex. ingalunda musik, hvaraf han genast blir yr i hufvudet... Sin clarinette rörer han icke inne och om det någon gång sker, så är hela dagen förstörd...". Genom sin rubriksättning, "bidrag till biografien", är Dahlström medveten om att fler källor kan komma i dagen vid utforskning av andra sidor i Crusells verksamhet, helt naturligt vid en behandling av Crusells vokala produktion. Recensenten avser att i annat sammanhang använda ett 10-tal brev från Crusell, som icke tagits med i författarens källförteckning.

Ett särskilt kapitel ägnar Dahlström klarinetterns utvecklingshistoria. Själv uppenbarligen skicklig klarinettist, studerar Dahlström instrumentets tekniska utrustning med växande antal klaffar och rörets placering (över eller under munstycket) och hur dessa faktorer påverkar och avspeglas i tidens kompositioner för klarinett. I detta kapitel och vidhängande exkurs (s. 211—222) gör Dahlström en vetenskaplig pionjärinsats, som måste förutsätta en intim kännedom om instrumentets kapacitet. Han inventerar vidare den repertoar i vilken Crusell framträtt som solist och analyserar den bakgrund mot vilken Crusells egna kompositioner avtecknar sig.

Läsaren är sålunda grundligt förberedd, när författaren därefter övergår till avhandlingens till omfånget största parti, presentationen och analysen av Crusells större instrumentala kompositioner (s. 111—202). Med föredömlig noggrannhet lämnar Dahlström data för varje verk: källa, besättning, speltid, tillkomsttid, översikt över formen samt tema. I en följande kommentar visar Dahlström omfattande kännedom om tysk och fransk sam-

tida repertoar och når i en på nyanser rik sammanfattning fram till den slutsatsen att Crusells stil står fransk smak nära. Det var ju också i Paris som Crusell en tid studerade komposition.

Det är mycket sällan som man i en avhandling i musikvetenskap möter en författare som så tydligt som här demonstrerar att han samtidigt är en musiker med stor förmåga av inlevelse i sitt material. Dahlström visar med sitt arbete vägen för en kommande forskning och anger själv en rad forskningsuppgifter.

Ake Vretblad

Upplysare och upprorsman

Arne Nordberg, *Petrus Læstadius, upplysare och upprorsman*. Luleå, Norrbottens museum, 1974, 495 s.

Av de båda bröderna Læstadius, tillhörande en gammal prästsläkt men söner till en tidigare hyttmästare vid Adolfsfors bruk i Pite lappmark, blev Lars Levi den mest namnkunnige, främst som religiös reformator men i tidigare år även som framstående botanisk forskare. Den något yngre Petrus (1802—41) kom liksom brodern att ägna sig åt prästkallet men gjorde sina största insatser som pedagogisk och social reformivrare och som stridbar talesman för lappmarkernas befolkning. I våra dagar har han dessutom blivit ryktbar som skönlitterär författare genom att uppmärksamheten på nytt fästas vid hans redan av samtiden lovordade *Journal*, som utkom i två delar 1831 och 1833.

Det är att hälsa med stor glädje att Petrus Læstadius nu för första gången ägnats en levnadsskildring i större format. Förf. är förre läroverksadjunkten Arne Nordberg och arbetet kunde helt visst inte ha lagts i mera förfarna händer. Med kring-synthet och energi har han lyckats sammanföra ett överraskande rikt material till belysning av P. L:s levnadslopp och han har källkritiskt behandlat det med stor säkerhet. Det är ovanligt att möta en så ingående penetrering även av de minsta detaljer. Måhända kan det sägas att framställningen härigenom understundom blivit en smula slingrig. Men mycket av detta vetande är hänvisat till notpartierna,

¹ J. J. Berzelius & G. C. F. Löwenhielm, En brevväxling 1818—1847. Sammanställd av S. Klemming. [Lidingö] 1968, s. 98.

som härigenom blivit nästan lika läsvärda som huvudframställningen.

Genom sin bredd har biografien över P. L. fått ett värde långt utanför det egentliga ämnet och den ger härvid en mängd personhistoriskt värdefull information. Utnyttjandet av denna underlättas i hög grad av ett omsorgsfullt utarbetat namnregister och av noggranna källuppgifter, som bär vittne om en betydande lärdom på detta område. Trots mångfalden av detaljuppgifter håller förf. dock hela tiden framställningen i tyglarna och ser till att den uppmärksamme läsaren inte tappar bort sammanhanget.

P. L. växte upp under torftiga förhållanden men visade sådan begåvning för intellektuella studier att han som helt ung kom till gymnasiet i Härnösand och därifrån till universitet i Uppsala. Under ett år hade han för att kunna försörja sig en kondition i Stockholm. Det är från ankomsten till huvudstaden 1820 som Journalen bevarat en syn, liknande den som August Strindberg långt senare skulle skildra från Söders höjder:

”Jag kom på Observatorii-backen; då först fick jag se öfver staden, anmärkte en myckenhet kyrktorn och ett präktigt fyrkantigt hus i fonden, eller bortom yttersta ändan af den långa och breda gata som jag hade för mig, på hvilken människor, som flugor, ströko af och an . . . Så kom jag till ett skrank vid en ström, gjorde der vänsterom, och kom på ett torg, der jag med synnerlig uppmärksamhet anmärkte en man till häst gjuten av metall. — Till honom gick jag; det var den första bekanta jag i Stockholm träffade; ty utaf vad jag redan i min barndom hade hört, kände jag igen honom, att det var den store Gustaf Adolf.”

Förhållandena vid universitetet och inom den ”Bothniska nationen” under 1820-talets förra hälft skildras av förf. med tillförande av åtskilligt nytt stoff av stort intresse. Under ett par av Uppsala-åren hade P. L. kondition som informator på en herrgård i Rasbo några timmars väg från staden. Här blev han i prästgården god vän med den åtta år yngre Carl August Hagberg, den blivande Shakespeareöversättaren.

Från nyåret 1827 mottog P. L. ett förordnande som missionär i Pite lappmark och blev härmed än en gång Arjeplogsbo. Det var på detta verksamhetsfält, som präst bland de ännu inte bofasta nomaderna, som han förkovrade sina grundliga

kunskaper om lappmarksförhållandena. Hans redan i barndomen förvärvade lapska språkkunskaper var en förutsättning för hans insatser. I själva verket fann han det sätt, på vilket undervisning och själavård var organiserade här uppe i norr, mycket litet tillfredsställande. Det gällde för övrigt även många andra livets områden, där den statliga administrationen visade bristande smidighet och ovilja att kommunicera med de lokala tjänstemännen, som ensamma satt inne med verklig kunskap om de säregna levnadsvillkoren i denna del av riket.

Det var i avsikt att sprida ljus över dessa förhållanden som P. L. författade och publicerade sin Journal. Den bäres upp av den bestämda övertygelsen att vad han där talar om vet han bättre än andra och att han därför har en moralisk skyldighet att göra sin röst hörd. Möjligen har Arne Nordberg i Fredrik Bööks efterföljd något överdrivit det medvetna och konsekventa i denna P. L:s målsättning. När han med bitande skärpa gisslar missförhållandena och utan att tveka anvisar vägen för deras avskaffande kommer han närmare våra dagars publicistiska yrkesmän. Säkerligen var han heller inte ovetande om den estetiska effekten av en sådan polarisering. Men han hade också den notoriske samhällsförbättrarens inställning att han ensam hade rätt och helt och fullt rätt. Andra sakkunniga saknade inte möjligheter att uppvisa enskilda punkter, där P. L:s ensidighet och partiskhet lyste igenom framställningen.

I huvudsak gjorde dock Journalen tydliga avsedd verkan. Den var också i långa stycken skriven på ett så medryckande sätt och med så gott stilistiskt handlag att den fick spridning bland en bredare allmänhet. På så vis kom den säkerligen i väsentliga stycken, och även långsiktigt, att påverka uppfattningen om samernas levnadsförhållanden. Det hör till förtjänsterna i Nordbergs biografi att han ganska utförligt belyser, hur Journalens första del mottogs av anmälare och läsekrets.

Mindre framgång hade P. L., när han ville få de påyrkade reformerna i lappmarksadministrationen genomförda i praktiken. Det stora betänkande rörande undervisningsverket som han utarbetade 1831 kom först efter hans bortgång att ge något resultat, och då i ganska modifierad form. Han förlänades emellertid en ökad auktoritet, när han, vid sidan av sin tjänst

som läroverkslärare i Piteå, gavs ställningen som visitator, senare generalvisitator för lappmarksförsamlingarna. Som sådan verkade han uppenbarligen med nit och framgång.

Sina sista fyra år tillbragte P. L. som kyrkoherde i Vibyggerå i norra Ångermanland, och levnadsskildringen ger en välkommen bild av de mödor och besvärigheter som en sockenpräst upplevde vid handhavandet av pastoralvården och de allmänna angelägenheterna under dessa trånga förhållanden. Ett utlopp för sin verksamhetslust och en möjlighet att anlägga ett vidare perspektiv fick P. L. genom den publicistiska verksamhet som han återupptog dessa sista levnadsår. Han blev då en flitig medarbetare i den radikala pressen.

Arne Nordbergs biografi avslutas med vad han kallar "ett utkast till personteckning", som inträngande och så vitt man kan se välavvägt söker tolka P. L:s mycket sammansatta och särpräglade personlighet. Redan bokens undertitel antyder tolkningens huvudtemata: P. L. var verkligt en upplysare och en upprorsman. I bakgrunden fanns en oro, gränsande till rastlöshet. Den hade både positiva och negativa effekter. Hans stora intellektuella rörlighet var inte förbunden med den ihärdighet som skulle ha krävts för att genomföra hans högt spända intentioner. Han var själv medveten om denna svaghet och hans biograf har med all rätt rubricerat ett avsnitt i sin framställning med några ord ur Journalen: "Det enformiga är tröttsamt".

Gösta Berg

En Norrlandspionjär

I de sekelgamla strävandena att utnyttja Norrlands naturtillgångar har kommunikationerna spelat en avgörande och länge hindrande roll. Först under senare delen av 1800-talet blev transportförhållandena sådana, att man på allvar kunde börja att exploatera "Norrlands slumrande miljoner" — uttrycket präglades på 1890-talet. Genom älvrensningar nedbringades flottningstiderna för timret, kanaler och vattenleder utbyggdes för malm- och andra tunga transporter, och vägarna började sakta äta sig inåt landet från den gamla kustlandsvägen. Först järnvägen förmådde dock bryta landets isolering. Stambanan knöt Norrland närmare det övriga landet,

och genom riksgränsbanan öppnades möjlighet att föra de rika lappländska naturtillgångarna ut på världsmarknaden.

Om en av de män, som i väsentlig grad ledde Norrlands utveckling i kommunikationshänsed handlar en nyutkommen biografi: *Robert Schough. En Norrlandspionjär* (Sthlm, Rabén & Sjögren, 1976, 208 s.), författad av en dotterson, f. d. förste intendenten vid Nationalmuseum Boo von Malmberg. Författaren återvänder därmed till ett ämne, som tidigt fängslade honom. Redan i studentåren utgav han studien Bidrag till Luleå-Ofoten-banans historia (Gävle 1927) och tio år senare utredde han i första häftet av Genealogiska föreningens släktböcker släkten Schoughs genealogi. I den nu utgivna biografien följer han den numera rätt ökande men en gång ansedd och omtalade men även omstridde mannen icke blott i hans dagliga gärning som väg- och vattenbyggare i Norrland och Dalarna i 1800-talets senare hälft utan även som privatman i kretsen av familj, släkt och vänner. Inte minst har tillgången till Robert Schoughs omfattande arkiv bidragit att göra bilden konkret och levande. Arkivet har numera överlämnats till krigsarkivet, sedan det av författaren dramatiskt räddats undan förstörelse, då det vid en flyttning redan var utburet i soprummet.

Johan Robert Schough föddes i Falun 1832, f. ö. i den byggnad, som senare blev Selma Lagerlöfs faluhem. Fadern var länsdjurläkare men måste av sjukdom tidigt lämna sin tjänst. Sonen studerade i Falun och Västerås och blev student i Uppsala 1851, genomgick ingenjörskursen vid Marieberg och blev 1856 arbetschef för kanaliseringsarbetena vid Dellensjöarna i Hälsingland. Han kom därmed in på det verksamhetsfält, som han skulle ägna sin mannagärning, blev 1857 löjtnant i väg- och vattenbyggnadskåren och 1864 distriktschef för norra väg- och vattenbyggnadsdistriktet, vid delningen 1882 chef för nedre norra distriktet. Han utnämndes 1894 till överstelöjtnant i kåren och erhöll avsked 1897. Han avled 1902. Vistelsen i Hälsingland blev livsavgörande även i så måtto, att han där träffade sin blivande maka Lina Berg, dotter till den tidigt bortgångne bruksförvaltaren vid Strömbäckaverken Johan Niklas Berg och hans hustru Eva Christina Härdelin. Genom giften blev han sväger med två andra Norrlandspionjärer, Lars Berg, senare

landshövding i Norrbottens län och chef för väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, samt Johan Fredrik Cornell, flottningschef, ordförande i Västernorrlands lands-ting och en av initiativtagarna till Ost-kustbanan. Tillsammans bildade de, skriver författaren, ett triumvirat, som kom att på många områden bli betydelsefullt för Norrlands utveckling.¹

Som chef för det vidsträckta, ännu odelade distriktet hade Schough fullt upp att göra med undersökningar för vägar, järnvägar, flottleder, kanaler och hamnbyggander. Som sitt huvudområde tog han de tre nordligaste länen med stationsort först några år i Piteå, sedan och till 1880 i Luleå. Här kom han snart i kontakt med de stora malmfältens transportproblem, och skildringen härav utgör en höjdpunkt i boken. Schough inkopplades på de snart uppgivna planerna på en järnväg från Gällivare och Bottniska viken och blev därefter chef för det äldre Gällivarebola-gets kanaliseringsarbeten vid Lule älv, varav spår ännu kan ses vid en fors i älven. Då detta bolag gått omkull och ett nytt bildats, med engelskt kapital liksom det förra, blev han dess souschef. Han kom nu på allvar att intressera sig för de nordnorrländska malmfyndigheterna, och 1872 kunde han efter okulärbesiktning i huvuddrag skissera den linje, som den nuvarande järnvägen mellan Bottniska viken och Atlanten följer. Han inmutade själv stora malmområden i Kirunavaara och Luossavaara för att förekomma spe- kulation och i den övertygelsen, att gru- vor och järnväg borde ha samma ägare.

Som nästan alltid, när det gällde järn- vägsprojekt, korsades olika lokala, ekono- miska och politiska intressen och en lång tid av stridigheter och intriger följde, in- nan projektet kunde realiserats genom riks- dagens beslut 1898 att anlägga banan Gäl- livare—Riksgränsen. Motståndarna häv- dade än att banan skulle skada den mellansvenska järnhanteringen, än att be- folkningen i övre Norrland skulle göras till "engelska slavar" och än att banan öppnade landsändan för ryssarna. Schough var under dessa år ofta de stora rubrikernas man, diskuterad, hyllad, för- talad och smutskastad. När förslaget se- nare ansågs realistiskt, började uppslitande processer om bättre rätt till inmut- ningarna, vilka Schough vann. Belysande är dock, att Oscar II, som först varit för banan, tog så intryck av angreppen mot

Schough, att han ännu 1894 vägrade att befordra honom till överstelöjtnant och blev omvänd först, sedan han av dom- stolsreferaten i Nytt juridiskt arkiv fick klart för sig, att Schough blivit grovt för- talad. År 1890 bildades Luossavaara-Ki- runavaara AB med Schough som förste ordförande, och i november 1902 öpp- nades riksgränsbanan för provisorisk tra- fik. Schough, som avlidit i början av året, fick således ej själv se sitt verk fullbor- dat. I ett erkännamt förord till boken skriver före LKAB-chefen Arne S. Lund- berg, att utan hans insats skulle utveck- lingen av malmfälten ha börjat senare — måhända med en fördröjning av ett par årtionden.

På 1880-talet flyttade Schough till Gävle som chef för nedre norra väg- och vattenbyggnadsdistriktet. Där blev han tillika VD i Gefle-Dala järnväg, som un- der hans tid utbyggdes från Falun till Mora. Tillsammans med grosshandlaren i Gävle Sten Nordström verkade han för utvecklingen av Rättvik som turistort och byggde åt sig själv en av de första villorna där. Liksom tidigare i Luleå var han i Gävle kommunalt verksam som ledamot av stadsfullmäktige, var en av stiftarna av den frisinnade partitidningen Gefle Dag- blad och var även föreslagen som frisin- nad riksdagsman.

I ett sista välskrivet och läsvärt kapitel ger författaren en sammanfattande karak- teristik av Robert Schough som privat- man, religiös rationalist, politiskt liberal, socialt ansvars-kännande, som yrkesman kunnig och uppmärksammad, den natu- rlige ledaren bland kollegerna, en säll- skapsmänniska med många vänner men även med fiender och avundsmän, särskilt genom sina gruvengagemang.

Boken avslutas med översikter över släkterna Schough och Berg samt person- register.

Holger Wichman

Bankinspektör och bankmän

B e n c k e r t s Testamente. Konfidentiella anteckningar angående bankinspektionens verksamhet. Utg. genom Ernst Söderlund (av) Kungl. Samfundet för utgivande av handskrifter rörande Skandinaviens histo-

¹ Den Bergska släktkretsen har också skild- rats av Henrik Cornell, *År och människor*, Sthlm 1971, s. 135 ff.

ria. Handlingar, del 4. Sthlm 1976, 134 s.

De stora svenska affärsbankerna, Stockholms Enskilda Bank, Skandinaviska Banken och Svenska Handelsbanken, har de senaste årtiondena fått sin historia skildrad i både sakligt och materiellt tungt vägande monografier.¹ Många smärre banker, som har uppgått i de stora, har där fått sin verksamhet skisserad; historikerna över Skandinavbanken (ännu ej avslutad) och Handelsbanken ger tillsammans en överblick över hela det svenska affärsbanksväsendet under det senaste seklet. Personliga insatser av framstående bankmän har fått tillbörligt utrymme och många koncisa personkaraktistiker har infogats i sina sammanhang.

Ett viktigt källmaterial utanför bankernas egna arkiv har flitigt utnyttjats, bankinspektionens, numera bank- och fondinspektionens handlingar.² En statlig bankinspektör, knuten till finansdepartementet fanns sedan 1868, men materialet blir särskilt givande från 1907, sedan inspektören hade blivit chef för ett nyinrättat ämbetsverk, kungl. bankinspektionen. Det förklaras också av den förste chefens, Robert Benckerts (1846—1938), framstående chefsegenskaper och den verkstradition han skapade. Han hade fått en grundlig och mångsidig utbildning som bankman och bankjurist, bl. a. under A O Wallenberg, redan innan han 1888 tillträdde ämbetet som bankinspektör.³ Själv har han koncist redogjort för bankinspektionens och därmed sin egen verksamhet i Ekonomiska studier tillägnade Marcus Wallenberg (1914), samma år som han lämnade ämbetet i andra händer. I hans uppsats saknas dock namn på personer och banker; en enda bank, Norrlandsbanken, utgör undantaget från regeln. Förklaringen är banksekretessen.

Ernst Söderlund, Skandinavbankens historiograf, numera professor emeritus, har fått uppmärksamheten riktad på en högintrassant skrift av RB, kallad B:s Testamente, som länge hållits hemlig av bank- och fondinspektionens ledning. Hans utgåva inleds av en kort men sakrik redogörelse för bankinspektionen och för RB:s verksamhet samt för handskriftsförhållanden och editionsprinciper. Handskriften, en renskrift, är daterad den 26 nov. 1911. Testamentet täcker endast åren 1907—11, men det var dramatiska år inom bankvärlden.

Bankernas antal hade sedan 1896 starkt ökats, deras omslutning likaså, men många, inte enbart de minsta, var miserabelt skötta, gick överstyr eller gick upp i större banker, när de inte kunde rekonstrueras.

RB har länge varit känd som en kraftkarl, orädd och självständig, men först i den nu utgivna skriften får man en konturskarp bild av mannen och hans agerande som banketikens väktare, statens kontrollant men också insättarnas och aktieägarnas målsman i en brokig bankvärld. Det är inte de stora framgångsrika bankerna och de framstående bankmännen, som står i centrum för Testamentet. Några av dem mera än skymtar fram, bl. a. tidens väl allra framgångsrikaste, Louis Fraenckel, chef för Stockholms Handelsbank, Svenska Handelsbankens föregångare. Han bedöms anmärkningsvärt kritiskt, när det gäller annat än det egna företaget och dess aktieägarintressen. I det stora persongalleriet rör sig främst misslyckade företagsledare, bankdirektörer, okunniga eller utan skrupler, i flera fall nära nog skojare eller svindlare men med förmåga att dirigera bankstyrelserna som de ville — när inte styrelsens ordförande eller vissa styrelseledamöter själva var inblandade i skumma transaktioner. Drygt två tredjedelar av skriften handlar om bankkrascher och avlägsnande av olämpliga bankchefer. De namnges genomgående. Avslutningsvis framhåller RB:

Jag har för att göra situationer åskådliga icke skytt att i ett drastiskt språk . . . skildra äfven mycket intima förhållanden . . . Att jag därvid sökt ställa mig på en objektiv ståndpunkt framgår bäst däraf, att jag vid min kritik ej skonat personer för hvilka jag hyser stora sympatier; men detta hindrar nu icke att jag kan ha misstagit mig. Det bör då icke förbises, att dessa anteckningar icke vilja anses så-

¹ O Gasslander, Bank och industriellt genombrott. Stockholms Enskilda Bank kring sekelskiftet 1900, 1—2 (1956—59); E Söderlund, Skandinaviska Banken i det svenska bankväsendets historia 1864—1914 (1964, en andra del under utarbetande); K-G Hildebrand, I omvandlingens tjänst. Svenska Handelsbanken 1871—1955 (1971).

² G Dyverfeldt, Något om bankinspektionen och dess material (i: Ur ekonomisk-historisk synvinkel. Festskrift tillägnad professor Karl-Gustaf Hildebrand 25.4.1971, s 7—17).

³ En kort biografi av RB författad av dennes efterträdare som bankinspektör Folke von Krusenstjerna ingår i SBL III (1922).

som biografiska notiser utan såsom en skildring af en del situationer ur vårt ekonomiska lif. Personerna ha framförts endast för att ge relief åt taflan.

Sex av de sju bankkrascher, som närmare behandlas, gäller norrlandsbanker. När man läser om dessa bankers ledning och skötsel, får man ett starkt intryck av ett u-land med expansivt näringsliv och livligt företagande men med brist på kvalificerade företagsledare. Det gav spelrum åt förslagna äventyrare och lokala storheter med goda kontakter i hembygden men ofta med skrala insikter om och erfarenheter av hur en bank skulle skötas.

Bankinspektören och hans män arbetade energiskt för att bankernas månadsrapporter och årsöversikter skulle vara riktigt avfattade och ge en realistisk bild av resp. bankers ställning allmänheten till vägledning, att oarter inom redovisning och verksamhet rensades ut. Men bankinspektionen begränsade sin verksamhet principiellt till kontroll och rådgivning. Mycket av arbetet skedde i det fördolda. Den ville och kunde inte fungera som en banköverstyrelse. Detta ledde till anklagelser för passivitet i pressen, främst Dagens Nyheter, en kritik som RB uppenbarligen tog mycket hårt och även offentligt bemötte. Det gällde särskilt skrivierna i samband med krisen för Norrlandsbanken (officiellt namn: Bankab Stockholm-Öfre Norrland) 1911. I Testamentet ägnar han närmare sju sidor åt pressröster om krisen och ännu i festskriften till Marcus Wallenberg tre år senare ägnade han tre av tio sidor åt att lägga till rätta den missvisande bild av bankinspektionens verksamhet DN hade presterat i det sammanhanget. — Det framgår tydligen inte av källorna, vad som har fått RB att just 1911 författa sitt Testamentet till sin efterträdarens vägledning. En rimlig förmodan kan vara uppståndelsen och skrivierna kring Norrlandsbanken. 1911 trädde också en ny viktig banklag i kraft.

Skildringen av Norrlandsbankens kris och dess lyckliga lösning utgör en höjdpunkt i arbetet. Man får där också en rad intima situationsbilder av prominenta bankmän samt karaktäristiker och personomdömen — utom av Fraenckel bl. a. av riksbankschefen friherre Karl Langenskiöld, K A och Marcus Wallenberg, Oscar Rydbeck, då VD i bankab Norra Sverige och Richard Lindgren, VD i bankab södra Sverige samt naturligtvis av

Norrlandsbankens egen chef greve Carl Mannerheim, skildrad med skarp kritik av hans spekulativa verksamhet men med uppskattning av hans personliga halt i motgångens och olyckans dagar.

Utgåvan avslutas av ett person- och ett bankregister.

Gustaf Utterström

Ny memoardel av Henrik Cornell

Den bebadade andra delen av konsthistorikern professor emeritus Henrik Cornells memoarer har utkommit under titeln *Konsten. Vännerna. Verkligheten* (278 s., Malung 1975). Den har kanske inte samma heljutna form som den 1971 publicerade första delen (se PHT 1971—72, s. 163 f.) men bereder ändå sina läsare stor glädje och behållning.

En väsentlig del av boken är en fortsättning — och en mycket charmerande sådan — på Cornells i den tidigare delen påbörjade uppsalaminnen. Förf:s kärlek till ämnet är påfallande — han minns konkret och detaljerat. Disputationer, professorskonkurrenser och karnevaler framstår levande i Cornells skildring. Centralgestalten under hans uppsalaår var Nathan Söderblom, som bl. a. använde Cornell som en slags resemarskalk åt besökande internationella storheter. Förf. fick tillfälle se den beundrade ärkebiskopen i båda festliga och vardagliga situationer. Med åtskilliga detaljer återges Söderbloms på sin tid uppmärksammade och på många håll kritiserade ingripande i tillsättningen av historieprofessuren efter Ludvig Stavenow. Ärkebiskopen övervann med psykologisk skicklighet Erland Hjärnes motvilja åt söka tjänsten och lyckades få honom utnämnd till professuren trots den hårda konkurrensen med Bertil Boëthius. I kapitlet om Yngve Brilioths doktorsdisputation känner man pulsen i en ovanligt intensiv period av humanistisk livaktighet vid universitetet. Den unge respondentens lärda opponenter var Sven Tunberg, Nils Ahnlund och Henrik Cornell. Särskilt Ahnlund får i många sammanhang karakteristiska drag belysta av sin nära jämnåriga vän förf.

Med särskild förtrogenhet rör sig Cornell bland sina konsthistoriska vänner. Spänningen mellan Henrik Schück och Johnny Roosval avviner han flera dramatiska poänger. Med varma vänskaps-

band knuten till Carl R. af Ugglas ger förf. en nästan kuslig bild av motsättningen mellan denne och Sigurd Curman om planen för uppställningen på 1940-talet av medeltidssamlingen på Historiska museet. Man skulle nog här gärna vilja höra också motpartens synpunkter.

Carl Milles har spelat en betydande roll i Henrik Cornells liv, och man är förf. tacksam för de nya psykologiskt intressanta synpunkter han i memoarerna ger åt den store bildhuggarens liv och konst, inte minst åt hans motsägelsefyllda äktenskap med Olga Milles. Historia i det mindre formatet erbjuder de älskvärd teknade dragen av umgängelivet hos Anna Thiel på Florigatan i Stockholm, där Cornell sammanfördes med ett antal av tidens märkligare kulturpersonligheter, t. ex. Gustaf Stridsberg. Skrämmande är porträttet av Ernest Thiels andra hustru Signe Maria Hansen, f. Altin. Till Cornells vänner hörde Erik Blomberg, som han behandlar i ett kapitel om en resa till Bretagne 1920.

Den sista tredjedelen av sin bok ägnar förf. åt ett i sammanhanget tämligen oväntat ämne, nämligen skogsindustrierna i Norrland och den stora krisen 1921. Cornell har tydligen från fadern, norrlandspionjären Johan Fredrik Cornell, ärvt ett starkt intresse för den norrländska skogsförädlingen. I detta avsnitt stöter man på träpatroner med namn som Braathen, Bünsow, Enhörning, Hammarberg och Wikström.

Cornell förutskickar en tredje memoardel och man motser den med stora förväntningar.

Bertil Broomé

Tidig svensk psykiatri

Vården av psykiskt sjuka utgör inte något lysande kapitel i mänsklighetens historia. Oförståelse och — en kanske omedveten — grymhet karaktäriserade länge den "vård" som inte ens förtjänade namnet. I stort sett gällde det att hålla samhället skadeslöst genom att samla sådana individer, som ansågs farliga eller hade sådana psykiska defekter att de inte kunde reda sig själva, på kroppssjukhus, fattighus eller i vissa fall särskilda sinnessjukhus.

Mot slutet av 1700-talet började lasarett för kroppssjuka inrättas i Sverige och de "hospitalia leprosorum" som ursprungligen varit avsedda för spetälska men som

sedan kom att bli sjukhus för de fattiga blev enligt kungl förordning anstalter för "dårar" — som den officiella benämningen lydte fram till 1860-talet. Att denna renodling var till fördel för de barn, gamla och kroppssjuka som tidigare vårdats tillsammans med de psykiskt sjuka är troligt. Om den var det för de sinnessjuka patienterna är tvivelaktigt. Dåtidens terapi med kräkmedel, avföringsmedel, åderlätning, bad och slängunga som huvudsakligaste beståndsdelar gjorde knappast patienterna friskare. Möjligen blev de lättare att handskas med, något som kedjor, tvångströjor och andra hjälpmedel bidrog till.

Förhållandena i Sverige var dock inte särskilt mycket sämre än på andra håll i världen och under 1800-talets lopp började humanare behandlingsmetoder användas på sinnessjukhus av bättre kvalitet än tidigare. Ett sådant sinnessjukhus var Konradsberg — numera Rålambshovs sjukhus — som uppfördes i slutet av 1850-talet genom en jämförelsevis rejäl satsning från statens sida. Sjukhuset var anstalt för 200 patienter, hälften män och hälften kvinnor, och beteckningarna på de planerade avdelningarna ger en bild av tidens syn på psykiskt sjuka: Avd 1 — för sjuka av bildad samhällsklass, Avd 2 — för stilla och konvalescenter, Avd 3 — för oroliga, Avd 4 — för osnygga och Avd 5 — för våldsamma.

Sjukhuset var vackert beläget på Kungsholmen och i närheten av Karolinska institutets undervisningssjukhus Serafimerlasarettet och Sabbatsbergs sjukhus. Detta var ingen tillfällighet. Tjänsten som överläkare vid Konradsberg skulle nämligen vara förenad med den extraordinarie professuren i psykiatri vid institutet, den första i Sverige. Förste innehavaren av tjänsten blev Wilhelm Öhrström, utnämnd 1861, och han efterföljdes av ytterligare två personer med suffixet "-ström" i sitt efternamn: Fredrik Björnström, överläkare och professor 1882—1889, och Ernst Hjertström 1889—1902.

Dessa tre "ström"-mar har ägnats en kärleksfull biografisk behandling av förre överläkaren vid Ericastiftelsens läkepedagogiska institut, Gösta Harding — bortgången hösten 1976 — i en bok betitlad *Tidig svensk psykiatri* (Sthlm, Verbum, 1975, 306 s.). Han redogör där ingående för dessa tre läkares släktförhållanden, studiegång och yrkesverksamhet

utifrån samvetsgranna studier i arkiv och bibliotek. Boken är en rik biografisk källa som sådan men anvisar ytterligare material för den som vill fördjupa sig i person- och släkthistoria: Författaren har skänkt sitt manuskript till Genealogiska föreningens arkiv och i gåvan ingår ett fylligt släkthistoriskt material rörande alla tre, med en viss övervikt för Öhrström.

Att Öhrström och Björnström kom att ägna sig åt psykiatri tycks ha varit något av en tillfällighet. I varje fall finns det ingenting i deras studier som visar en målmedveten inriktning mot denna specialitet. Därom är inget att säga — psykiatrin existerade knappast ännu som självständig disciplin och en mycket allmän bildningsgång var fortfarande inte ovanlig ens för blivande läkare. Öhrström hann i Lund långt som språkforskare innan han slog om till medicinen och Björnström blev i Uppsala både fil kand och fil mag — med en botanisk magisteravhandling — samt avlade en teoretisk teologisk examen innan han började ägna sig åt medicinska studier. Han var dessutom mycket intresserad av sång och musik. Hur avlägsen vår tids specialisering inom sjukvården då var illustreras av Björnströms läkar-tjänstgöring fram till tiden för chefskapet för Konradsberg. Han var adjunkt i kirurgi och obstetrik, underläkare och överläkare vid Sättra Hälsobrunn, uppehöll under kortare tidsperioder Uppsala universitetets professorer i kirurgi och obstetrik, patologi och allmän hälsovård, praktisk medicin samt psykiatri och förordnades som medicinalråd innan han blev professor i psykiatri vid Karolinska institutet.

För Öhrström finner Harding yttre skäl till hans intresse för psykiatri — han hade två bröder som var sinnessjuka. Brodern Robert var sedan barndomen ”mindre försigkommen” men brodern Ulric blev psykiskt sjuk under studietiden. Efter en tid togs han in på Malmö hospital, där han efter 36 års vistelse avled. Han klassificerades som ett fall av paranoia och sjukdomsorsaken angavs vara onani — vid den tiden ansedd som en vanlig anledning till sinnessjukdom.

Den siste av de tre, Ernst Hjertröm, gick mera direkt in på psykiatris fält. Han började omedelbart efter matrikulationsexamen sina medicinska studier i Uppsala och redan före sin legitimering som läkare började han specialstudera psykiatri. Det avkastade bl. a. ett par ar-

tiklar i Uppsala läkareförenings förhandlingar av vilka den ena återigen ställer tidens förhållanden i blyxtbelysning: Den handlar om matvägran hos en sextonårig pojke som dömts till ett års straffarbete för att han sökt prångra ut en falsk enkrona; hovrätten skärpte efter överklagan domen till två år!

Utrymmet här medger inte en detaljerad redogörelse för Hardings inte minst ur personhistorisk synpunkt faktaspäckade, intressanta och lättlästa framställning. Den blir inte mindre värdefull genom de lärdomshistoriska avsnitt den inleds med — ett om mentalsjukvården i de stora kulturländerna, ett om mentalsjukvården i Sverige före år 1900. De tre psykiatriker som behandlas framstår i Hardings beskrivning som kloka, kunniga och varmhjärtade yrkesmän, även om ingen av dem tycks nå den resning som kännetecknar deras efterträdare på Konradsberg, Bror Gadelius (1862—1932), Sveriges förste ordinarie professor i psykiatri. Harding uttrycker förhoppningen att en biografi om Gadelius så småningom skall komma till stånd och att hans bok om ”ström”-marna kan tjäna som förhistoria till en sådan. Det är ingen tvekan om att den bildar en utmärkt bakgrund och inte heller om att Harding — om han fått fortsätta att verka — skulle ha varit mannen att teckna bilden av den förgrundsgestalt som Gadelius utgör i svensk psykiatrihistoria.

Lars-Erik Sanner

Läkare och ämbetsman

Läkaren och ämbetsmannen Axel Höjer efterlämnade vid sin bortgång 1974 omfattande minnesanteckningar men hade aldrig givit sig tid att färdigställa dessa för utgivning. Hans maka Signe Höjer har emellertid på grundval av dem sammanställt en självbiografi som är värd all uppmärksamhet: J. Axel Höjer, *En läkares väg. Från Visby till Vietnam* (Sthlm, Bonniers, 1975, 258 s.). Höjer var på sina områden en banbrytare av stora mått och varje sådan gärning förtjänar att få sin belysning också från den agerandes egen synpunkt.

Höjer föddes 1890 i Visby i en skara av åtta syskon, där flera kom att intaga ledande ställningar i det svenska samhället. Fadern var en känd historisk forskare och läroverkslektor. Han flyttade 1890 till

Stockholm och Axel Höjer kom härigenom under sina uppväxtår att uppleva två helt skilda miljöer. I boken ges snabba men fängslande glimtar från dessa liksom från studietiden vid Karolinska institutet. Utbildningen fullföljdes i utlandet, där Höjers sociala perspektiv vidgades under vistelse i Frankrike och England 1919.

Vid återkomsten till Sverige slog han och hans maka, som var sjuksköterska och delade hans filantropiska engagemang, sig ner i Hagalund utanför Stockholm. Det var med hänsyn till den övervägande delen av klientelet en ställning som tidigare bar benämningen fattigläkare. Hans erfarenheter under denna tjänstgöring bidrog i hög grad att forma hans livssyn och att grundlägga det sociala patos som bar upp hela hans följande livsgärning.

1924 disputerade Höjer på en avhandling om skörbjugg och blev docent i patologi i Lund. Därmed kom han för ett decennium att bli bosatt i Skåne. Hans fortsatta forskningar berörde framförallt struman och dess spridningsförhållanden. Så småningom blev han emellertid docent i hygien och hälsovård och därmed kom hans initiativförmåga och framstående organisatoriska begåvning helt till sin rätt. Det ledde också till att han blev förste stadsläkare i Malmö, där han under några år fick tillfälle kämpa för sina idéer på det kommunala planet. Hans mångsidiga och framgångsrika verksamhet fäste uppmärksamheten vid hans person och han utsågs 1935 till generaldirektör och chef för medicinalstyrelsen. Om den nydanargärning som han utförde i denna position ges förhållandevis utförligt besked i biografien. Även där reformerna inte hann att genomföras under Höjers ämbets tid kom de i stor utsträckning att följa av honom utstakade linjer och bär vittne om hans stora framsynthet.

Mycket av det som kom till mötte stort motstånd, inte minst från Höjers kollegor inom läkarkåren, och kanske kan man läsa mellan raderna att dessa stridigheter ibland kunnat lösas på ett smidigare sätt. Men det råder inget tvivel om att Höjers uppfattning om problemen och vägarna till deras lösning nästan på alla punkter visat sig vara riktiga. Hans praktiska handlag och hans envisa fasthållande vid en gång fattad ståndpunkt har givit resultat som knappast kan ha stått klara ens för honom själv och för dem som stödde honom.

Vad man kanske saknar i arbetet är trots allt besked om den avgörande upplevelse som måste lagt grunden till Höjers bittra, nästan misantropiska livsinställning, som så klart kommer till synes i boken. Att han hade också andra sidor i sitt väsen är allmänt omvittnat och antydes också av Signe Höjer, som i förordet säger att familjen i boken främst saknar den lekfulla och lättsamma sidan hos honom.

En god del av de svårigheter Höjer mötte vid genomförandet av sina stortänkta planer på hälsovårdens omdaning sammanhänger uppenbarligen med att han i varje från hans egen avvikande mening trodde sig möta ett sökande efter egen fördel. Mot dem som han kunde samarbeta med är han däremot mycket generös och detta oberoende av vilken politisk uppfattning vederbörande hade. Själv var Höjer sedan ungdomen radikal och anslöt sig tidigt till socialdemokraterna. Avgörande har härvid säkert, som i så många andra fall, varit de möjligheter som yppade sig att få tillfälle göra effektiva insatser på områden som låg honom nära om hjärtat.

Man kan heller inte frångåna författaren en viss naivitet som kommer till synes i en och annan uddlös anekdot, avsedd att lätta upp framställningen. Han kan då närma sig den enklare journalistiken, såsom när han insinuerar att Rockefeller anslog sin efterlämnade förmögenhet till vetenskaplig forskning och kulturella och filantropiska syften för att därigenom skaffa sig fribrev till himmelen!

Under senare år och särskilt efter pensioneringen 1952 blev Axel Höjer som allmänt känt är djupt engagerad inom världshälsovården och gjorde även här betydande insatser. En del av dem skildras i biografien och man får ett intryck av att dessa år för honom var en lycklig tid med en nästan ungdomlig verksamhetslust.

Allt som allt en imponerande livsgärning som satt varaktiga spår efter sig på en mångfald olika områden och som bidragit att leda utvecklingen inom en viktig sektor av samhället in i sunda banor! Från den charmerande beskrivningen av barnomens Visby följer man framställningen med obrutet intresse fram till de sista, av trötthet präglade sidorna om Vietnam.

Ett personregister upptager över 250 namn.

Gösta Berg

Vägen till Villagatan

Elsa Björkman-Goldschmidt,
Vägen till Villagatan (Sthlm, Norstedts,
1976; 230 s.).

I ett inledningskapitel med titeln "Att minnas" ställer Elsa Björkman (f. 1888) frågan "När är man gammal?" Hennes svar är: när man slutar att tänka framåt. Vad som lockar är "färden till landet som varit". Från den färden hämtar hon fram ur sin rika erfarenhetskrets från Rödakors-arbete i skilda länder och tider konkreta situationsbilder som ger exakt miljö och stoff för mycken eftertanke.

Men som titeln anger är bokens huvudmotiv bakgrunden till Samfundet De Nio med en presentation av dess originella initiativtagare och mecenat Lotten von Kræmer. Elsa Björkman minns från sina år vid Anna Sandströms seminarium, hur hon ibland mötte en gammal dam, en "trasfröken", i sliten cape, som gick och muttrade för sig själv och som ansågs vara rik som ett troll.

Lotten von Kræmer (1828—1912) fick växa upp i romantikens Uppsala och umgås i den förfina akademiska och konstnärliga miljö som knappast haft sitt motstycke i svensk kulturhistoria. Hon drabbades i unga år av tre svåra bekymmer: en alltmer besvärande dövhet, en obetinglig skrivklåda och en oförstående och kallsinnig fästman. Brodern Robert varnar: "Jag tror du skriver för fort, att det skvalar ur takrännan". De till Svenska Akademien insända diktalstren fick en hård bedömning av Böttiger. Kvinnorörelsen, som hon ivrigt understödde, mottog hennes eldande dikter med betydligt mindre uppskattning än hennes ekonomiska bidrag.

Hennes liv har tidigare skildrats av bl. a. John Landquist. Vad Elsa Björkman här ger är en psykologisk förklaring till hennes öde, byggd på inlevelse och fynd av brev och handlingar. I över 20 år har Elsa Björkman, som ledamot av Samfundet De Nio och för en tid dess sekreterare, bott i fröken von Kræmers hus, Villagatan 14, och tycker sig då och då se henne skymta förbi i trapporna. Nu har äntligen innehållet i den stora svarta läderkoffert som stått som Samfundets onda samvete sedan 1913 blivit uppordnat.

Materialet i form av "familje-, krav- och tiggarbrev, räkningar, diktutkast, polisanmälningar, klagoskrifter" och de 30 mer eller mindre noggrant uppsatta testamen-

tena belyser främst Lotten von Kræmers senare liv. Trofasthet var ett dominerande drag i hennes karaktär — mot fästmannen, mot Poesien, mot kvinnorörelsen, mot älsklingspudeln Alf. Trots förmyndarfasoner från kvinnorörelsens dåvarande främsta ledare Sophie Adlersparre bevarade Lotten sin beundran och frikostighet. 1911, två år före sin död, bidrog hon till den internationella kongressen i Stockholm för kvinnans politiska rösträtt med betydande summor, men samtidigt levde hon ytterligt sparsamt och klädde sig i så gamla slitna kläder, att de svenska rösträttskvinnorna var oroad för att hon skulle göra skandal på kongressbanketten. Det skulle visa sig, att hon sparade med ett bestämt syfte — för att möjliggöra sin stora donation till svensk vittherhet, bildandet av Samfundet De Nio och utgivandet av Svensk Litteraturtidskrift. Samfundet är en liten prisutdelande akademi, som enligt testamentets bestämmelser skall bestå av fyra damer och fyra herrar jämte en ordförande, som varannan gång skulle vara en dam, varannan en herre.

Den angenämt lättlästa boken, fylld av känsla och värme, avslutas med några snabbt skisserade men pregnanta minnesbilder av medlemmötter i Samfundet: John Landquist, Olle Holmberg, Marika Stiernstedt, Eva Andén, Hjalmar Gullberg, Stina Aronson, Margit Abenius och Algot Werin. Sist och utförligast porträtteras en författare utanför Samfundets krets den svårtillgänglige poeten Peder Sjögren, som fascinerade Elsa Björkman och blev hennes vän.

Birgitta Lager-Kromnow

Gustaf Mannerheim 1939—1941

Stig Jägerskiöld, *Fältmarskalken. Gustaf Mannerheim 1939—1941* (Schildts, Helsingfors 1975, 318 s.).

Stig Jägerskiöld har fortsatt sin stort anlagda och genomförda Mannerheimserie med ett sjätte band, omfattande tiden från vinterkrigets början till fortsättningskrigets, december 1939—juni 1941. Arbetet har från föregående delar kända förtjänster: omfattande forskningar, breda perspektiv och medryckande stil. Flera nya uppgifter presenteras och sätts in i sina sammanhang. Ej minst intressant är att läsa om Paasikivis i många förtroliga brev uttryckta förlitan på att Tyskland egentli-

gen var den enda makt som i längden kunde garantera Finlands självständighet. Boken är givetvis ett centralt inlägg i diskussionen om Finlands historia den tid den omfattar.

Ja, inte endast om Finlands, utan också om Sveriges. Partierna om vinterkriget är lika mycket, om inte mer, en uppgörelse med svenska regeringens politik som en skildring av Mannerheims verksamhet. Jägerskiöld finner hos den många fel: den underskattade västmakternas beredvillighet till militära insatser för Finlands hjälp; den lämnade genom officiella uttalanden sovjetregeringen besked om att en väpnad svensk intervention på finsk sida inte övervägdes, undergrävde härigenom finnarnas förhandlingsläge och gav på samma gång ifrån sig alla möjligheter till verksam påtryckning i Moskva; den insåg inte förrän för sent den betydelse, som den svenska frivilligkåren hade kunnat få som alternativ till västmakts-hjälpen. Sjävfallet kan ur finskt perspektiv svenska regeringens politik te sig otillräcklig, alltför benägen att för svenska intressen offra finska, alltför litet påstridig mot Sovjetunionen. Men ur svenska synpunkter — och svenska regeringen tillgodosåg i första hand svenska intressen — hade denna politik konsekvens och stadga. Den satsade på att snarast förmedla fred mellan Finland och Sovjetunionen och på så vis förhindra att deras krig flöt samman med stormaktskriget i Europa. Visst kan det sägas att den i sin argumentering tillspejade den tyska faran: Berlinregeringen skulle nog ej ingripit om svenska militära enheter satts in i Finland. Men på mycket kort tid skulle Sverige då blivit helt beroende av västmakterna för tillförsel av krigsmateriel och andra förnödenheter, och detta beroende skulle säkerligen lett till att västmakterna sökt dra in Sverige i sina operationer mot Tyskland, som i sin tur då inte skulle ha tvekat inför drastiska motaktioner. På sikt var därför den svenska argumenteringen att intervention i Finland kunde medföra indragande i stormaktskriget fullt realistisk. Ej heller förefaller sannolikt, att svenska frivilligkåren kunnat bli en vägende faktor i större militära sammanhang. Eftersom värningsverksamheten från början hölls tillbaka av regeringen, kan man inte med säkerhet bedöma dess potentiella möjligheter — men fanns verkliga utsikter (svenska regeringens medgivande förutsatt) att inom kort

tid få inskrivna och utrustade 30 000 man (tydligt den storlek som erfordrades för verklig effektivitet)? Per Albin Hanssons kommuniké och Gustaf V:s därpå följande diktamen till statsrådsprotokollet i mitten på februari försvagade tvivelsutan Sveriges medlarställning, och finska regeringen hade allt fog att uppfatta dem som destruktiva för sin förhandlingsposition. Men svenska regeringen ville sätta en spärr för finska försök att påverka svensk opinion att pressa fram en intervention. Finska regeringen måste tvärtom förmås att realistiskt bedöma Finlands utsikter att hålla ut; enligt svenska regeringens mening skulle den vinna mer på att söka en snar förhandlingsuppgörelse med Sovjetunionen i stället för att fortsätta striden i förväntan på bättre villkor. Och var inte denna mening välgrundad?

Problemet på finsk sida var att regeringen i det längsta ville undvika beslut om en fruktansvärt hård fred. Den sökte krypa bakom Mannerheims auktoritet för att få stöd. Men Mannerheim, som uppenbarligen bedömde västmaktshjälpens effektivitet med större realism än regeringen, var ovillig till bestämda råd eller uttalanden överhuvud. Politik var regeringens sak — men utan Mannerheim ville eller vågade regeringen, som också inom sig visade stora sprickor, inte handla. Jägerskiöld har avstått från att mer ingående diskutera denna problematik, liksom också Mannerheims insatser som fältherre, och hans förhållande till sina generaler, kommit något i skymundan.

Mannerheim var, både som person och som symbol för den nationella enigheten, oundgänglig för Finland även efter kriget, under den allt hårdare press, som Sovjetunionen lät följa ovanpå freden. Mannerheim och regeringen ville, utvecklar Jägerskiöld, samarbete med Sverige, och detta även sedan svenska regeringen i juli 1940 meddelat, att vid ett nytt sovjetiskt anfall på Finland en svensk intervention ej var att förutse och att Sveriges hjälp överhuvud skulle bli mindre än under vinterkriget. Fråga är ändå om inte i varje fall utrikesminister Rolf Witting, i insikt om att ingen reell svensk hjälp var att vänta, var längre ute på den tyska linjen än Jägerskiölds framställning visar. Där emot är det nog klart, att Mannerheim senare än andra gav upp den svenska, och detta fastän han var bättre informerad än

flertalet om de krav på Tysklands bifall till Finlands införlivande med Sovjetunionen, som Molotov framförde till Hitler vid sitt besök i Berlin i november 1940. Hitler sade som bekant nej, och han råddade därigenom Finlands fortvaro som självständig stat.

Sedan länge är intensivt diskuterat, när Mannerheim med full säkerhet orienterats om Hitlers anfallsplaner på Sovjetunionen. Jägerskiöld låter honom vara i ovisshet i det längsta. Han understryker — detta givetvis med allt fog — hur osäkra alla måste vara på Hitlers innersta intentioner: förberedelserna för den väldiga uppmarschen österut, och även själva uppmarschen, kunde vara led i någon jättelik skenmanöver, tänkt att dölja en plötslig urladdning någon annanstans, eller beräknade som påtryckningsmedel för att förmå Stalin till eftergifter. Mannerheims erfarenhet och skicklighet i att bedöma och umgås med stormakter kan inte sättas i fråga. Om han verkligen trott, att de överläggningar om samverkan med tyskarna i anfall österut, som hans generalstab förde alltsedan april, skulle stanna vid skrivbordsarbeten, må ändå vara osagt. En tysk uppmarsch i Finland, finska trupperns ställande under tyskt befäl, tyska sjöstridskrafters basering i Finland i början och mitten av juni, allt detta var resultatet av tidigare överläggningar. Kunde inte lika gärna tolkningen vara den, att efter Sovjetunionens politik efter marsfreden 1940 Finland ej hade några andra alternativ än med eller mot Tyskland — ty att vare sig Moskva eller Berlin skulle medgivit finsk neutralitet i ett krig mellan dem kunde man knappast tro — och att det i detta läge gällde att alltifrån början hålla en så självständig linje som möjligt mot den store bundsförvanten och — som man säkert antog — blivande segaren Tyskland?

Om de förklaringar och värderingar, som i detta arbete framläggs, kommer att stå sig inför senare forskning — som givetvis även kommer att ha tillgång till nya källor — återstår att se. Ibland inställer sig kanske ett intryck, att några drag hos Mannerheim glättats ut, att alla hans bedömningar inte varit riktigt så förutseende, så kyliga som de nu framställts.

Men helhetsbilden blir nog därför inte mindre impressiv. Vinterkriget är kanske Mannerheims både största och tyngsta tid. Vid dess början var han över 70 år. Flera

långt yngre generaler höll inte för krigets väldiga påfrestningar. Den gamle fältmarskalken förblev obruten och var sitt lands främsta tillgång inför en oförändrat svår och vansklig framtid.

W. M. Carlgren

Per Edvin Skölds anteckningar

Gustaf Jonasson, under medverkan av Lars Sköld, *Per Edvin Sköld 1946—1951* (Studia Historica Upsaliensia, 77, Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1976, 203 s.).

Per Edvin Sköld var under 1930-, 1940- och 1950-talen en förgrundsfigur i svenskt politiskt liv. Under åren 1932—1955 var han — undantagandes sommaren 1936 — ständigt regeringsledamot. Sin största insats gjorde han som försvarsminister 1938—1945. Efter hans död återfanns anteckningar av hans hand från åren 1946—1951, då han först var jordbruksminister och sedan konsultativt statsråd med uppgift att samordna den ekonomiska politiken. De har nu utgivits av docent Gustaf Jonasson och överdirektör Lars Sköld, Per Edvin Skölds son. Anteckningarna är dels löpande notiser, dels sammanfattande översikter.

Sköld, som jämte mycket annat även var historieforskare, skriver sakligt och uppriktigt. Vad som intresserar honom är framför allt relationerna inom regeringen och politiska förhandlingar och kriser. Han har inga egna ytterligare politiska ambitioner, han vill helst slippa betungande ministerposter. Finansministerposten pressas han bokstavligen att överta hösten 1951, då anteckningarna slutar. ”En rutinerad person med auktoritet”, så betecknade han sig själv i en diskussion inom regeringen 1951, och den positionen är han tydligen nöjd med. Fastän Sköld står mitt uppe i skeendet håller han distans till personer och händelser, liksom till sina egna insatser. Regeringens politik, ingalunda den egna personen, står hela tiden i centrum.

Sköld tillhörde kanske inte partiets allra innersta cirkel — han var aldrig ledamot i partistyrelsens verkställande utskott — men nog tillhörde han regeringens. De inblickar hans anteckningar ger i svensk politisk vardag på högsta nivå är ett utomordentligt källmaterial, främst för förhållandena inom regeringen och för regeringens

förhållande till LO, näringslivet och bondeförbundet; på förhandlingar med bönderna var Sköld alltsedan kohandeln i början på 1930-talet sitt partis expert. Politik inifrån, tecknad av en hårdför och osentimental yrkesman, är också om inte uppbygglig så ändå tänkvärd läsning.

Gustaf Jonasson har tillsammans med Skölds anteckningar gett ut ett antal smärre undersökningar om olika frågor åren 1946—1951, där han sammanställt uppgifter ur anteckningarna med uppgifter ur andra källor. Undersökningarna gäller partiledarvalet efter Per Albin Hanssons död oktober 1946, de skandinaviska försvarsförbundsförhandlingarna 1948—1949, förspelet till 1951 års koalition mellan socialdemokrater och bondeförbundare samt kriser inom regeringen Erlander. Mest lyckad är kanske den första studien, där Skölds spel som kungamakare åt Tage Erlander skärskådas. Hans taktik att alltifrån början satsa på Erlander och ställa partistyreelse och riksdagsgrupp inför alternativet provisorium eller generationsväxling blev framgångsrik, trots Gustav Möllers starka ställning inom riksdagsgruppen. I studien om de skandinaviska försvarsförbundsförhandlingarna har Jonasson dragit in protokoll från partiernas riksdagsgrupper. Intrycket blir att grunden för ett förbund var bräcklig — många var med så långt som skedde i olust att själva framstå som ansvariga för förhandlingarnas haveri men i förväntan på att de ändå skulle stranda. Undersökningarna om sprickor och rekonstruktioner inom ministären Erlander ger många nya informationer.

Jonasson skriver med omsorg och försiktighet. Ofta klagas på att historikerna för litet sysslar med de senaste decenniernas historia, och ofta svaras från historikerhåll att det är svårt att prestera bra undersökningar när endast få källor finns och perspektiven ej hunnit klarna. Jonassons undersökningar visar att man ändå med energi och omsikt kan komma långt. Primära och väsentliga källor kan spåras upp, och pålitliga inblickar och första kartläggningar av centrala tilldragelser i den nyaste historien kan lämnas.

W. M. Carlgren

Dagbok med DN

”Motiven för mitt antecknande var väl blandade: delvis skrev jag för mitt nöjes

skull, delvis för att hålla reda på vad som hände, delvis i känslan av att dessa notiser någon gång i framtiden kunde bli av intresse. Nedskrivandet kunde också tjäna som ett slags avkoppling efter en dags stundom intensivt arbete.” — Så beskriver Ulf Brandell, 1957—1972 utrikesredaktör på Dagens Nyheter (anställd på tidningen sedan 1948) och presenterad i en fin inledning av DN:s bekante historiker Jarl Torbacke, sina motiv för de dagboksanteckningar, som han började föra nyåret 1960 och vars första parti nu föreligger i tryck: *Dagbok med DN. Ur dagböcker förda 1960—1962* (Uddevalla, Trevi, 1976. 198 s.). Distinkt och spänstigt skrivna, måttfulla men med stort sinne för poäng och repliker, är anteckningarna en utomordentlig presshistorisk källa.

Med 1959 års utgång hade Herbert Tingsten lämnat posten som Dagens Nyheters chefredaktör. I hans ställe hade, med likalydande kontrakt och med uppgift att tillsammans svara för tidningens politiska och kulturella ledning, trätt Olof Lagercrantz och Sven-Erik Larsson. De nya chefredaktörerna drog inte jämnt. Brandells anteckningar berättar om ständiga kontroverser och motsättningar, där ledaravdelningens övriga anställda mer eller mindre drogs in. Ytterligare orosmoment var Tingsten, som esomoftast uttryckte missnöje över hur arvet efter honom förvaltades, och tidningens ägare, familjen Bonnier, som då och då intervenerade med propåer om tidningens innehåll och inriktning.

Tingsten är även efter sin avgång den dominerande personen på DN, den likare, mot vilken andras insatser och åsikter mäts. Båda efterträdarna vill komma bort från honom. Lagercrantz vill dokumentera andra åsikter, eller rättare sagt motsatta åsikter. Larsson vill föra tidningen närmare folkpartiet, vill ha mer debatt i konkreta frågor. Men efterträdarna är på inga vis eniga om hur ledarsidorna bör skrivas. Lagercrantz anser Larsson fantasilös och utan känsla för kvicka saker, Larsson retar sig på Lagercrantz' politiska dilettantism och jakt efter ämnen för ledare. Dubbelkommandot går alltmer isär, och DN börjar en åkning i olika spår.

Brandell är en omdömesgill och vidsynt skribent. Vad han nedtecknat kommer tvevelsutan att noga vägas in när småningom DN:s och dess chefredaktörers insatser denna tid utförligare skall beskrivas. Mer

bestämda omdömen bör anstå tills vidare — detta även i väntan på följande delar av anteckningarna. Med DN:s ledande ställning i svensk press är det hur som helst klart att de uppgifter som lämnas har stort samtidshistoriskt intresse.

Händelser och personer på ledarredaktionen dominerar anteckningarna. Men det finns åtskilligt därutöver. Sålunda återberättas en del intressanta uttalanden av Christian Günther, krigsårens utrikesminister. Väinö Tanner, Finlands utrikesminister under vinterkriget, spelade då en olycklig roll, menade Günther vid ett tillfälle, genom att förmedla intrycket att Sverige skulle intervensera. Om Günther här verkligen hade rätt är detta en allvarlig anmärkning mot Tanner. Svenska regeringen ville alls inte intervensera, och såg sig så småningom tvungen att i rätt brutala ordalag öppna meddela detta. Kunde detta meddelande, som givetvis allvarligt försämrade Finlands förhandlingsläge, undvikits eller åtminstone dämpats om Tanner bättre presenterat den svenska inställningen i Helsingfors?

W. M. Carlgren

Bertil Ohlins memoarer 1940—1951

1972 utkom första delen av folktopiledaren professor Bertil Ohlins minnen, Ung man blir politiker (anmäld i PHT 1971—72 s. 165—167). Ohlin avsåg enligt egen utsago därmed inte att skriva någon självbiografi. Han ville främst redovisa de sidor av det politiska händelseförlopp, som han haft kontakt med, men mot personlig bakgrund. Han lyckades mycket väl.

Den andra del av memoarerna, som här skall anmälas, har samma syfte. Bertil Ohlins bok heter: *Memoarer 1940—1951. Socialistisk skördetid kom bort* (Stockholm 1975, Bonniers, 379 s.). Den är en skildring av hur Bertil Ohlin upplevde den politiska utvecklingen hemma och utomlands under det andra världskriget och de efterföljande händelserika åren. Men Ohlin betecknar själv den digra boken som ”en personlig bekännelse och karaktäristik av motsättningar och arbetsresultat, där självklart även en del politiska personligheter skildras”. Boken är samtidigt — och redan detta ger den stort historiskt värde — ett svar på Tage Erlanders andra och tredje memoardelar, vilka Ohlin anser böra kompletteras eller tillrättalä-

gas på många punkter. Han är ofta mycket kritisk mot Erlanders framställning. Ohlin och Erlander var ju också de båda huvudpersonerna i den politiska kampen i Sverige under mer än två decennier (1944—1967). Ohlin finner helt naturligt också ofta anledning att polemisera mot Ernst Wigforss' memoarer. Bland annat kritiserar han det omfattande svensk-ryska handels- och kreditavtalet efter det andra världskriget.

Memoardelens huvudföremål är givetvis svensk inrikes- och utrikespolitik. Nya uppgifter och synpunkter lämnas beträffande bl. a. folkpartiets förhållande till de andra partierna, debatterna med Erlander och den politiska striden om ”vanstyret” 1946—48. Ohlin tar upp frågan om baltutlämningen på nytt; han behandlar den nämligen redan i sin första memoardel. Det är Nils Quensels memoarer som givit anledningen. Ohlin menar, att Christian Günther gjorde en vilseledande föredragning i statsrådsberedningen och att senare väsentliga fakta rörande den ur rättslig synpunkt tvivelaktiga skyldigheten att lämna ut balterna hemlighölls för riksdagen. Vad gäller frågan om Raoul Wallenberg menar Ohlin att den svenska regeringens stora fel var, att den drev frågan om Wallenbergs återlämnande mycket lamt våren 1945. Ryssarna kunde därav få den felaktiga uppfattningen att frågan verkligen var sjuk från svensk sida sett. Ett tredje avsnitt av memoarerna ägnas åt Ohlins vetenskapliga verksamhet och hans många internationella vetenskapliga kontakter, av betydelse även för den politiska verksamheten. Innehållet i den digra och sakligt penetrerande framställningen är givetvis alltför omfattande för att här kunna presenteras, ens kortfattat. Det må vara nog sagt, att även denna andra del av Ohlins memoarer blir oumbärlig för var och en som vill studera svensk politik under kriget och efterkrigsåren.

Helt naturligt har en personhistoriker mycket att finna i en bok, där så många med Ohlin samtida politiker nämns och diskuteras. Ohlin är i regel generöst uppskattande, även av politiska motståndare. Mest kritisk är han mot Erlander. Gunnar Sträng anser han bära på ett under en kort arbetslöshet på 1930-talet förvärvat hat mot den överklass, som motarbetat lantarbetarnas organiserande och oförtjänt hade det alltför bra. Han är därför förtjust, när han kan skattevägen ”drämma till” de väl-

situerade skikten i samhället. Två äldre politiker som Ohlin uppskattar mycket är högermannen Martin Skoglund och andra kammarens talman under ett par årtionden August Sävström. Han anser att Sävström blev snålt behandlad efter avgången som talman och att det var Gustav VI Adolf som i någon mån soulagerade honom genom att ge honom serafimerorden med åtföljande lilla pension. Ohlin är relativt reserverad mot Gösta Bagge, som själv hade ringa förståelse för "de frisinnade". Ohlin bedömer Alva och Gunnar Myrdal i stort sett positivt även om han är medveten om den senares ibland politiskt besvärande frispråkighet. Han prisar Dag Hammarskjölds ovanliga begåvning och arbetsförmåga samt eminenta skicklighet då det gällde att planera och manövrera. Ohlin söker förklara, hur det kunde komma sig att Hjalmar Hammarskjölds son trivdes så väl som Wigforss' statssekreterare och ordförande i bankofullmäktige. Ohlins förklaring är, att regeringspolitiken under ifrågasatt tid var föga socialistisk och att Dag inte bara var en verkställare av Wigforss' planer. Inte sällan var det han som påverkade finansministern och dennes regeringskamrater. Ohlin uppskattar Undéns framstående egenskaper som utrikesminister men anser honom ofta ha varit väl fantasilös och kylig, t. ex. i fråga om balterna.

Ett intressant avsnitt ägnar Ohlin slutligen åt den dominerande nationalekonomen under mellankrigstiden engelsmannen John Maynard Keynes. Ohlin hade god kontakt med denne, som han beundrar som den mest mångsidigt begåvade och intressanta vetenskapsman han har träffat. Att Ohlin emellertid inte alltid delade Keynes uppfattning, framgår redan av den första delen av memoarerna.

Åren 1946—51 var den tid då socialdemokraterna och kommunisterna pressades tillbaka vid valen och den "socialistiska skördetiden kom bort". Det är med intresse läsaren emotser fullbordandet av kommande memoardel, vilken skall behandla det ej minst för folkpartiledaren så händelserika 50-talet.

Åke Kromnow

Gunnar Hägglöfs minnen

Redan när de tre första delarna av Gunnar Hägglöfs memoarer publicerats (anmälda i PHT 1971—72: 3—4 och

1974: 3—4), var pressen enig om att memoarsviten kommit att inta en hedersplats bland svenska diplomatminnen. De båda senare delarna, *Engelska år 1950—1960* (Sthlm, Norstedts, 1974, 243 s.) och *Minnen inför framtiden 1961—1971* (Sthlm, Norstedts, 1975, 284 s.), förstärker detta intryck. Stilen är genomgående klar, måttfull, elegant. Men framförallt är memoarförfattaren en särdeles intelligent, kunnig och erfaren iakttagare av det utrikespolitiska spelet på toppnivå.

Hägglöf vill även i de nu aktuella memoardelarna skildra händelserna och sammanhangen, som han uppfattade dem, då de var aktuella. Han bygger härvid alltså på egna dagboksanteckningar och brev, på depescher till utrikesministern och på de många samtal han haft med ledande politiker i värdlanden. Samtidigt låter han dock ofta linjerna löpa framåt. Memoarerna blir på så sätt viktiga bidrag till vår utrikespolitiska historia under 50- och 60-talen, framförallt vad avser förhållandet Sverige—Europa.

Gunnar Hägglöf var Sveriges ambassadör i London 1948—1967. Han blev så småningom känd som "Sveriges nästan permanente ambassadör, en klarsynt svensk — objektiv, kultiverad, det personifierade lugnet när läget var besvärligt" (Lord Snow i Financial Times). Under lång tid intog Hägglöf en ställning i Londons diplomatiska liv som kanske ingen annan utländsk diplomat. Detta berodde inte bara på att han var den diplomatiska kårens aktive doyen i många år utan på hans förmåga att vinna vänner och kontakter bland Englands högsta politiska kretsar. Han och hans hustru Anna var nära vänner till Anthony och Clarissa Eden, träffade Winston Churchill liksom andra av Storbritanniens ledande politiker i sällskapliga sammanhang ofta. En personhistoriker läser med utbyte Hägglöfs på närbkontakt byggda personkarakteristiker, bl. a. av den gamle Churchill, som han kom att beundra som den mest mångsidigt begåvade person han någonsin skådat. Hägglöf känner också stor respekt för Anthony Eden, vars svåra statsmannagärning han skildrar med inlevelse och förståelse.

Hägglöf har valt att uppdelat sina "Engelska år 1950—1960" i tre avsnitt. Det första är en redogörelse för verksamheten i London under 1950-talet men framförallt en analyserande skildring av engelsk utrikespolitik under den viktiga

period, då England tog det definitiva steget från att vara världens politiskt och ekonomiskt ledande stormakt till att bli en andra rangens makt med stora ekonomiska problem. Suezkrisen 1956 markerar enligt Hägglöf en vändpunkt i denna utveckling.

Andra avsnittet behandlar ämnena "Portland Place" — residenset och ambassadkansliet som utgångspunkt för synpunkter på livet som svensk ambassadör i London — och "Att leva i England". Hägglöf anser — till skillnad från många — att en diplomat bör stanna upp till tio år på samma post för att lära väl känna det land, vari han verkar, och för att få de rätta kontakterna. Man lär bäst känna ett folk, om man tycker om det, menar han, och själv älskar han England och engelsmännen. Att han i stort sett finner gott behag i att leva det liv, som hans uppgift och position möjliggjorde för honom i Storbritannien, är också uppenbart. Han är dock i mycket kritisk mot dagens diplomatliv, som han gärna skulle vilja och också försökt reformera.

Det tredje avsnittet kallar författaren "Anteckningar om Sverige och Storbritannien inför Europafrågan åren 1950—60". Hägglöf hörde inte till de många svenska diplomater, som kände stark sympati för Sveriges anslutning till Atlantpakten och han stod helt främmande för planerna på ett nordiskt försvarsförbund 1949. Uppgiften att i London förklara Sveriges alliansfria linje föll sig därför inte svår för honom. Östen Undén var belåten. Hägglöf varnar emellertid samtidigt för den benägenhet för isolationism, som motviljan mot utrikespolitiska engagemang gärna väckte i ledande politiska kretsar i Sverige. Han ivrar starkt för Sveriges ekonomiska anslutning till Europa och pläderar för en aktiv svensk insats vid de europeiska frihandelsförhandlingarna. Han beklagar sexstatsgruppens avskärmning men hälsar Eftas tillkomst med glädje. Kritisk är han mot den svenska ledningens negativa attityd till sexmaktsgruppen och förkärlek för ändlösa och resultatlösa nordiska palavrer. Han förordar associering med EG.

I den sista memoardelen "Minnen inför framtiden 1961—1971" skildrar Hägglöf sina sista år (1961—67) i London och de fyra åren som ambassadör i Paris före pensioneringen som ambassad 1971. Den som vanligt initierade framställningen avser "Macmillan och hans epok" och "Harold

Wilson och tre år av besvikelser". Harold Macmillan var enligt Hägglöf en skicklig taktiker, som till en början lockade väljarmassorna med paroller som "you never had it so good". Men läget ändrades. Englands förhållande till Europa och EG blev alltmera komplicerat, relationerna på arbetsmarknaden och den nationella inkomstpolicen försvarades. En reaktion mot "the Establishment" kom. Harold Wilson fick ta över, även han en skicklig politiker men utan kraft att fatta eller genomföra de beslut som den besvärliga situationen krävde. Han blev enligt Hägglöf en besvikelse som premiärminister. Hägglöf tar farväl av England hösten 1967 "under hastigt mörknande skyror".

På sin nya post i Paris får Hägglöf en utmärkt kontakt med den svårillgänglige Charles de Gaulle, en kontakt som knyts redan vid ankomstauidensen och som Hägglöf har all möda att med blygsamhet söka förklara. Generalen imponeras av bl. a. Hägglöfs historiska och språkliga kunskaper. Han blir positivt intresserad av Sverige och övertygad om dess betydelse i det europeiska, ekonomiska sammanhanget. Hägglöf beklagar blott, att man i Sverige var så litet intresserad av att möta detta nya franska intresse för vårt land.

Hägglöf slutar sin sista memoardel med ett kapitel kallat "Sommarfärd". Det innehåller reflexioner inför framtiden. Det är givetvis inte någon bekväm framtid han förutser för de närmaste decennierna.

Båda memoardelarna avslutas av personregister.

Ake Kromnow

Hamiltonar som jordägare

"Hamiltonarna i Sverige har företrädesvis brukat jorden och samtidigt förskaffat sig och bevarat den sociala och ekonomiska position, som medgivit så många av släktens medlemmar att förtjänstfullt tjäna landet och dess monarker samt göra stora insatser på olika kulturella områden. Man känner till 275 manliga Hamiltonar i Sverige som nått myndig ålder. Av dessa har 112 besuttit jord. Därutöver har 10 kvinnliga släktmedlemmar varit jordägare. Sammanlagt har Hamiltonarna ägt minst 160 gårdar och av dessa är 23, varav 3 fideikommiss, fortfarande i släktens besittning. Bland sina medlemmar kan släkten räkna 3 riksråd eller statsråd, 13 landshövdingar eller överståthållare, 1 lantmarskalk, 1 ge-

neraldirektör, 1 överpostdirektör, 1 universitetskansler, 2 envoyéer och 2 direktörer över spektaklerna. 112 medlemmar av släkten har valt den militära banan och av dessa har 2 blivit fältmarskalkar, 2 generaler, 2 generallöjtnanter, 2 generalfälttygmästare och 4 generalmajorer. Åtskilliga Hamiltonar har varit riksdagsmän, 3 av dem talmän, 20 släktmedlemmar har beklätt högre hovcharger. 4 Hamiltonar har blivit serafimerriddare.”

Med denna synnerligen imponerande sammanställning inleder kapten Nils Segerstråle sitt arbete *Hamiltonska slott och gårdar i Sverige* (Uppsala 1976, 313 s. Boken kan endast beställas genom Hamiltonska släktföreningen, Box 13, 751 03 Uppsala.). Författaren har tidigare utgivit ett liknande arbete: *Bondeska slott och gårdar genom tiderna*. Sthlm 1947.

Litteraturen om denna vittutgrenade och talrika, ursprungligen engelsk-skotska släkt, är ganska omfattande, både på engelska språket och svenska. Behandlingen av de svenska släktgrenarna har i vissa engelska genealogiska arbeten varit bristfällig men kompenseras för Sveriges del av en rad förträffliga monografier utgivna genom Hamiltonska släktföreningen. Nils Segerstråles redovisning av Hamiltonarnas gods innehav i Sverige är kronologiskt uppbyggd och börjar med översten friherre Hugo Hamilton af Deserf. Denne bildade 1642 säteriet Ljung genom köp av flera mindre gårdar. Någon huvudbyggnad uppfördes inte den gången eftersom han snart flyttade till Irland. Det sista förvärvet ägde rum år 1972, med Simmatörp i Västergötland, då grevinnan Monica Hamilton f. Lindstedt genom arv kom i besittning av halva gården. Mellan dessa årtal redovisar författaren som sagt icke mindre än 160 gårdar, vilka under längre eller kortare tid varit i släktens ägo. Det är klart att åtskilliga av dessa gårdar mera tillfälligt varit hamiltonska, eftersom i äldre tid jordegendom var ett av de få placeringsobjekt som stod till buds. Å andra sidan finns där åtskilliga välkända egendomar såsom Barsebäck, Boo, Hedenberg, Blomberg och Ovesholm som under lång tid varit förenade med namnet Hamilton. I en särskild tabell upplyser författaren om de innevarande 23 hamiltongårdarnas taxeringsvärden 1970, vilka sammanlagt uppgår till drygt 67 miljoner kronor, men tillägger försiktigtvis att värdena 1975 i åtskilliga fall höjdes väsentligt,

i vissa fall till inemot det dubbla. En karta över alla gårdarna visar en stark koncentring till tre områden: hela östra Skåne, Småland sydöst om Vättern samt Västergötland utmed hela Vänerstranden. För det gamla talesättet att adelsmännen liksom krafla inte går norr om Dalälven ger också denna karta ett belägg.

Författaren anger att han för den stora mängden gårdshistoriker endast begagnat tryckta källor. Man kan antaga att han annars skulle ha överväldigats av det stora materialet. Däremot har han ställt samman ett omfångsrikt bildmaterial, ett 90-tal porträtt och med hjälp av sin maka Greta f. Hamilton, själv en utmärkt fotograf, återgett exteriören av praktiskt taget alla ännu befintliga gårdar. Nu försvunna eller i senare tid till oigenkännlighet ändrade huvudbyggnader som t. ex. Farsta i Värdmö kommun har återgetts med tidsriktiga bilder. Författaren har också ansträngt sig att följa gårdarnas historia fram till våra dagar. Beträffande belägenheten anger han konsekvent socken och härad. Detta åstadkommer väl knappast någon förvirring, men det hade gett ett modernare uttryck att ange vederbörande kommun.

Nils Segerstråle har klart gett uttryck åt såväl ekonomiska som arkitektur- och kulturhistoriska aspekter på sitt ämne. Hans omsorgsfullt utförda arbete är av betydande intresse i vår topografiska och personhistoriska litteratur.

Wilhelm Odelberg

Släkten Fredholm

I svensk personhistoria ges det åtskilliga exempel på släkter som haft ett så stabilt och gott genetiskt arv att huvuddelen av dess medlemmar kunnat, oavsett de ekonomiska resurserna, nå ansedda och respekterade ställningar inom olika områden i samhället. En sådan släkt, där man från dess första framträdande under karolinsk tid till nutiden märker initiativkraft och duglighet, har i en monografi utgiven av Stockholms stadsmuseum behandlats av överstelöjtnant Bengt Fredholm, *Skeppsbroadel och Djurgårdsvarv: Släkten Fredholm* (Sthlm, Natur och Kultur i distribution, 1974, 221 s.).

Redan stamfadern Pähr Frimodig (1693—1776), soldat vid Östgöta infanteriregemente, i dödboken för Rappestad församling antecknad som ”en beläsen, minnesgod och gudfruktig man” visade under

sitt långa liv och sina 30 år som soldat prov på en ovanlig slitstyrka. Han deltog i Karl XII:s fälttåg i Norge och kom också helskinnad undan från "lilla ofreden" 1741—43, där stora delar av de svenska stridskrafterna omkom i fältsjukdomar men jämförelsevis få stupade på slagfältet. Med nästa generation, representerad främst av Petter Frimodig (1721—1766), tar familjen, socialt sett, ett steg framåt. Denne var i mitten av 1700-talet känd som Östergötlands främste byggare av kyrktorn och klockstaplar. Ett tjugotal kyrkor i stiftet antingen satte han helt sin prägel på eller tillbyggde. Stora Åby, Kättilstad och Horns kyrkor uppförde Petter Frimodig efter egna ritningar. Hans liv blev inte så långt och han lämnade sin familj i små omständigheter. Sonen Adam (1755—1823), vilken anlade namnet Fredholm, stamfader till stockholmsgrenen, slog sig bäst fram av barnen. Efter studier i Uppsala började han sin karriär som auskultant vid Stockholms rådhusrätt, där han så småningom avancerade till rådmän. Som preses i en extra kämnärsrätt fick han rannsaka i målet mot gärningsmännen i mordet på Axel von Fersen. Släkten Fredholms etablering som genuin stockholmsfamilj skedde i och med Adams giftermål med Brita Sjögren, dotter till överhovjägaren och husägaren Lars Sjögren (ca 1736—1808). Författaren uppehåller sig utförligt vid dennes verksamhet på Kungl. Djurgården och hans boställe Wiksberg, vars huvudbyggnad låg nära nuvarande Tekniska Museets plats. En rad detaljer angående Sjögrens liv och familjeförhållanden redovisas också — intressanta bidrag till Stockholms kulturhistoria och topografi.

Med Adams och Britas son Adolf Fredholm (1798—1860) kom släkten in i gräddan av Stockholms näringsliv och penningaristokrati. Även i denna generation var giftermålet av väsentlig betydelse för familjens sociala framåtskridande. Adolf blev nämligen ende svärson och arvtogare till John Burgman (1764—1833), en av förgrundsgestalterna i huvudstadens handels- och sjöfartsnäring. Författaren har därför utförligt behandlat även släkten Burgman i äldre led och hur John Burgman steg för steg lade under sig hela Djurgårdsvarvet, som tidigare varit fördelat på flera ägare. Burgman arbetade upp Djurgårdsvarvet till en synnerligen lönnande rörelse och skötte patriarkaliskt om

sina många underhavande. I Stockholms historia är Burgman särskilt värd att minnas, eftersom det var han som började bebygga och försköna Skansen-området. Åtskilliga resultat av hans omtanke och initiativ är ännu bevarade; förutom anläggningarna på Skansen kan nämnas Djurgårdskyrkan, som uppfördes 1827 och som han sedan skänkte till Ladugårdslandets församling. Burgmans engelskfödda hustru blev sinnessjuk men en flicka Mary, också hon engelska, som makarna adopterade, beredde honom desto större glädje. År 1824 gifte hon sig med Adolf Fredholm som redan tidigare blivit delägare i Burgmans firma.

Efter Burgmans död och sedan Adolf Fredholm övertagit rörelsen utvidgades den betydligt och Fredholms rederi kom under årtiondena före mitten av 1800-talet att intaga en betydande position i landets sjöfartshistoria. Författaren går inte närmare in på de ekonomiska detaljerna men läsarna lär känna de öden olika fartyg som utgått från varvet gick till mötes. Skeppsbyggmästaren och fartygsbefälhavare får också sin del av skildringen.

Marys och Adolfs äktenskap välsignades med tretton barn. De allra flesta kom till vuxen ålder och förde släkten vidare. Åtskilliga av sönerna kom också att intaga goda positioner i samhället. Endast en av dem emigrerade till Nordamerika och hans öden kan inte följas.

Sedan ångbåtarna slagit igenom och segelsjöfarten lidit av allt sämre konjunkturen var det tid att lägga ned Djurgårdsvarvet. Adolfs söner hade insett att rörelsen inte kunde uppehållas som familjeföretag. Avvecklingen slutfördes 1865. Men en viss fortsättning kom att äga rum i och med att en av sönerna Albert Fredholm (1841—1909) gifte sig med en dotter till den bekante skeppsbyggaren vid Södra varvet William Lindberg (1818—1877), vars rörelse under ett årtionde var ett av Stockholms största industriföretag. Albert blev bolagets verkställande direktör och under hans tid levererades välkända fartyg som Sveabolagets Birger Jarl och de senare Waxholmsbåtarna Express och Norrtälje.

Det kanske märkligaste levnadsödet inom syskonkretsen fick Ludvig Fredholm (1830—1891). Till en början hade han tjänat familjerederiet och varvet men ingick sedan i bankirfirman Guilletmot & Weylandt och hade ganska lysande tider

fram till det ödesdigra året 1879, då depressionen ruinerade så många gamla och välkända stockholmska handelshus. Ludvig gav sig emellertid inte och sökte efter nya projekt för sin företagarganda. Tillsammans med konstruktören Jonas Wenström startade han 1883 Elektriska Aktiebolaget i Stockholm, moderföretag till ASEA, till vars förste verkställande direktör han utsågs. Ludvig avled emellertid kort därefter. Av hans söner nådde Ivar Fredholm (1866—1927) världsrykte som matematiker. Som människa var denne trots sin berömmelse synnerligen anspråkslös och försynt. På spinnsidan har också Fredholmarnas begävnin förts vidare. För att nämna ett exempel, Ludvigs dotter Gerda blev gift med den kände försäkringsmannen Karl Herlitz och sålunda mor till den bekanta syskonkrets, vars äldste medlem är professor Nils Herlitz.

Bengt Fredholm har lagt ned mycket forskning på denna släktmonografi, som i många stycken får sägas vara föredömlig. Författaren har visserligen haft tillgång till ett rikt familjearkiv, men han har också visat sig kunna — särskilt för de äldre tiderna — handskas med mera svårhanterliga arkivalier. Hans goda blick för lokal- och kulturhistoriska drag förhöjer också värdet av arbetet liksom väl utarbetade kartor, släkttabeller och personregister.

Wilhelm Odelberg

Uppsalaakademiker

År 1953 utgavs senast en biografisk matrikel över Uppsala universitetets lärare och tjänstemän, omfattande åren 1937—50. Mer än tjugo år har gått sedan dess och behovet av en ny utgåva har blivit allt angelägnare. Framlidne bibliotekarien vid Uppsala universitetsbibliotek Åke Dintler och numera överbibliotekarien vid Riksdagsbiblioteket Lennart Grönberg har på konsistoriets uppdrag utgivit en ny edition av universitetsmatrikeln för den därpå följande tioårsperioden (*Uppsala universitets matrikel 1951—1960*. Uppsala, Almqvist & Wiksell, 1975, 680 s.), med biografier över lärare och tjänstemän i högre och mellanlönegrader vid universitetet och universitetskanslersämbetet, inalles 789 personer.

Matrikeln följer troget de principer och den uppställning som varit rådande i tidigare utgåvor. Biografierna är mycket utförliga, den akademiska karriären redovi-

sas i detalj, också mycket korta tjänsteförordnanden medtages, liksom t. ex. vetenskapliga studieresor, deltagande i kongresser, ledamotskap i lärda samfund och liknande. Familjen, med föräldrar, make/maka och barn, hustruns föräldrar samt svärsöner redovisas även — däremot inte svärdöttrarna. Att de senare skulle tagas med i matriklar borde väl vara självklart anno sjuttiofem, när kvinnans självständiga yrkeskarriär är så allmänt accepterad och genomförd. Varje biografi efterföljes av en utförlig bibliografi, i princip omfattande allt vad vederbörande utgivit av trycket; för arbeten före 1951 hänvisas dock, för dem som återfinnes däri, till 1937—1950 års matrikel. På utförlighetens bekostnad har beklagligtvis sammandrag måst göras beträffande tidskriftsrecensioner och artiklar i dagspressen.

I matriklar av denna typ är det angeläget att alla biografier är uppställda efter samma princip. Är en uppgift (innehavd tjänst t. ex.) medtagen för en person, fordrar således konsekvensen, när motsvarande uppgift saknas för en annan, att man därav *e silentio* kan sluta sig till att vederbörande heller aldrig haft liknande tjänst. Det går alltså inte att överlåta åt vederbörande själv att avgöra vilka notiser som kan "vara värda" att tagas med; sådant är matrikelredaktionens uppgift och härvidlag synes föreliggande matrikel, så långt rec. haft möjlighet att kontrollera, utgöra ett föredömligt exempel.

Praxis i genealogiska och biografiska sammanhang är sedan gammalt att såsom födelseort på ett entydigt sätt anges vad som i formell mening verkligen är födelseort resp. födelsehemort. Så länge som folkbokföringen i vårt land sker efter församling, är det alltså denna som skall anges, varken "mer" (kommun) eller "mindre" (gård, by el. tätort). Här lämnar dock Uppsalas nya universitetsmatrikel en del övrigt att önska. Man har t. o. m. ändrat uppgifter från tidigare utgåvor. På sid. 76 och 330 uppgives "Kumla" som födelseort utan att det närmare anges vilken av landets tre socknar med detta namn som avses. På sid. 584 anges endast "Möcklarp" (by i Alseda sn, Jönk.), sid. 313 "Forsbacka, Gävleborgs län" (avses brukssamhället i Valbo sn eller villasamhället i Norrala sn?), sid. 140 "Skogstorp" (tätort i Husby-Rekarne sn, Söd.), sid. 30 "Rejmyre" (brukssamhälle i Skedevi sn, Ög.), sid. 596 "Ärjäng" (tätort i Silbodals sn, Älvsb.),

sid. 615 "Halmbyboda" (gård i Funbo sn, Upps.) etc. Inte ens uppgiften "Halmstad" (sid. 106) är oomtvistlig, eftersom det ju förutom den halländska residenstaden (numera utan församling med detta namn) också finns en skånsk socken med likalydande namn, liksom "Köping" (sid. 55) dels är stad i Västmanland dels socken på Öland.

Vad gäller yrkesangivelse på föräldrar är det enda rimliga att det är sluttjänsten som anges. Matrikeln ger här (ex. sid. 147 och 397) otillfredsställande besked. Uppgiften har stundom (sid. 120) utan anledning uteslutits.

På bokens titelblad anges årtalen 1951—1960. Detta får emellertid tagas med viss modifikation. Matrikeln omfattar dem som varit anställda hos universitetet resp. UKÄ denna tidsperiod; de bibliografiska uppgifterna är dock förda fram till 1965, de biografiska ända till 1969. Man kan därför fråga sig, huruvida det inte hade varit rimligt och enklare att låta matrikeln antingen definitivt sluta vid det årtal som anges på titelbladet eller låtit den också formellt omfatta ytterligare en tioårsperiod. Nu vågar man kanske förvänta ytterligare en matrikel till jubileumsåret 1977; det vore helt lämpligt.

Anställd klappjakt på tryckfel har givit magert resultat. Ett omotiverat användande av kursivstil i en del bibliografier hör dock till det som borde rättats före tryckningen. Den nya universitetsmatrikeln ger emellertid intrycket av en genomarbetad och tillförlitlig biografisk handbok. Utgivarna och deras medhjälpare har ägnat synnerlig möda åt sin uppgift, med det myller av data, alla med krav på korrekthet, som ingår däri. De har skilts härifrån med heder.

Oloph Bexell

Ointroducerades kalender 1975

Kalender över Ointroducerad adels försening utkom 1970 med sin 14:e årgång, redigerad av Leif Pålsson. Som Pontus Möller framhåller i sin recension i Släkt och Hävd 1971 (s. 484—485) var denna årgång tjockare än någonsin och försedd med nio utmärkta register. Där fick man en klar överblick över släktbeståndet i de äldre och nyare serierna av de kalendrar över släkter, som gjort anspråk på att vara ointroducerad adel: H. Tersmedens två kalenderårgångar 1886 och 1899, T. von

Gerbers 12 årgångar 1912—1944 och den ännu fortlevande kalendern, vars första 7 årgångar 1935—1949 redigerades av J. Kleberg (jfr H. Gillingstams rec. av årgång 12, 1964, i PHT 1964, s. 238 ff.). Den 15:e årgången av denna kalender har utkommit 1975, redigerad av Christopher v. Warnstedt.

Redaktören har av de dryga tryckningskostnaderna tvungits att söka begränsa kalenderns omfång. Detta har skett dels genom uteslutning av ättgrenar, bosatta utom Sverige (t. ex. i Finland), dels genom uteslutning av födelseort etc. för personer, som återfinnas i årgång 1970, dels genom ett långt drivet förkortningssystem för vanligare yrkestitlar (förteckning s. 371—372). Enligt rec:s bestämda mening har redaktören därvid gått för långt. I stället för de traditionella och läsarvänliga förkortningarna löjtn, kapt, övlöjtn och reg har han infört de kryptiska beteckningarna "lj", "kpt", "öljt" och "rgt". Föga är väl vunnet med "vkst dir" (för verkst dir eller varför ej VD) eller med det besynnerliga "kmdr" (för kommandör; funnes ej förkortningslistan kunde man gissa på kammardräng). Rent felaktigt konstruerade äro "berging" (för bergsing) och "bygg-ing" (för byggn.ing). I vissa fall torde redaktörens osedvanliga beläsenhet i tysk adelsmatrikellitteratur ha styrt hans förkortningsval. Även oförklarade förkortningar finnas; det "k.", som brukas t. ex. s. 349, skall väl betyda "känd" eller rättare omnämnd. — Tyvärr har redaktören uteslutit de nyttiga registren i årgång 1970; de nytillkomna registren äro ej av samma vikt. Beklagligt är också, att uteslutningen av släktgrenar även drabbat svenska släktgrenar och sådana personer, som äro medlemmar i den utgivande föreningen; kalendern är därför ej så fullständig som medlemsmatrikel, som redaktören hoppas i förordet.

Ända sedan H. Tersmeden 1885 utgav den första kalendern över ointroducerad adel har man diskuterat, vad en sådan kalender borde omfatta. Ostridigt är, att dit främst borde höra ättlingar av dem, som adlats eller naturaliserats av svensk konung. Sedan ätterna Pantzerhielm, Rosensvärd, Berencreutz, Gentzschein, von Braun, von Rosen af Kardina och von Samson-Himmelstjerna numera introducerats på riddarhuset, återstår i kalendern endast den 1778 naturaliserade ätten von Heideken. Ätten Ekestubbe, vars stamfar

adlades 1544, har ända till 1970 medtagits i dessa kalendrar, men sedan det visats, att ätten 1682 avstått från frälserätt (en medlem var riksdagsman i bondeståndet 1672), och sedan Kungl. Maj:t 1971 vägrat dispens för försutten tid (i detta fall fordrades förnyelse av adelskapet), har nu ätten uteslutits, vilket man kanske kan beklaga.

Kalendern omfattar därför nu nästan uteslutande släkter med anspråk på utländskt adelskap, ofta av ganska sent datum; i varje fall ha de flesta ätterna invandrat först efter 1809. Som redaktören i förordet påpekar, intas en särställning av de ätter, ofta urgamla, som vid lantdagen 1806 introducerades på det riddarhus, som Gustaf IV Adolf inrättade i Pommern efter svenskt mönster och i tillämpliga delar efter då gällande riddarhusordning av 1626 med tillägg 1778; en redogörelse härför har givits i *Arte et Marte* 1971 av Günter Parsenow, själv tillhörande en sådan släkt. — Ett egenartat fall bland kalenderns släkter är ätten von Zweigbergk. Dess stamfar översten Georg von Zweigbergk stupade vid Wolfenbüttel 1641, och hans änka gifte om sig med ryttmästaren Jacob von Main, som blev adlad 1648 av drottning Kristina för hans hustrus förre mans förtjänster. Otto von Z:s närmaste ättlingar stannade i Ingermanland och Balticum utan att söka naturalisation eller introduktion, och först hans sonsonsöner inflyttade i det egentliga Sverige och Finland men sökte ej heller introduktion. En medlem, förutvarande kronofogden Fredrik von Z., var 1834 och 1840—45 vald till riksdagsman i bondeståndet och var en bemärkt liberal.

Av ålder omfattar kalendern släkten von Sydow, vars adelskap, trots ett häradsrättsutslag 1767, måste anses obestyrt. Eftersom redaktören givit felaktiga uppgifter om släktens faktiska namnskick, måste något här sägas därom. Frälseinspektören Christian Fredrik Sidow förde signet med vapen och öppen hjälm och ansåg sig vara av tysk adel; det var ett intyg härom från Ostpreussen, som föranledde häradsrättsutslaget 1767. En av hans söner inskrevs 1767 som student i Uppsala med namnet Sydow, men när denne 15/11 1782 fick kungl. fullmakt som kyrkoherde i Högsby, kallas han där von Sydow, liksom när han var riksdagsman i prästeståndet 1810 och 1817. Hans söner och deras kusiner inskrevs som studenter i Uppsala

1800 och följande år med namnet *von Sydow, Nob.* När en av sönerna, lagman A. R. von Sydow, fick svenskt adelskap 28/5 1830, fick han i adelsbrevet rätt att *behålla* namnet von Sydow. Chr. v. Warnstedt har ej sett adelsbrevet utan uppger, att A. R. von Sydow först genom detta fått namnet "von Sydow", och han drager den falska slutsatsen, att övriga släktmedlemmar skulle vara förbjudna att bära samma namn som den introducerade ätten, varför han (se s. 288, 291, 292, 297) retroaktivt (!) berövat dem det "von", som brukats av och om dem. Man måste respektera det faktiska namnskicket, vad man än tänker om dess motivering. Och vad anspråken på utländskt adelskap beträffar, är det lärorikt att studera Folke Wernstedts utredning "Om främmande adels naturalisation och introduktion" (PHT 1937), som visar en rik provkarta på kungamaktens reaktion på sådana anspråk under stormaktstiden: naturalisation, konfirmation, nyadling. Därvid behandlades olika släktgrenar olika, och stundom hade en nyadlad bättre grundade anspråk på gammalt adelskap än en naturaliserad, men nyadlingen var det enklaste sättet att ge en person dispens från bevisbördan.

På några inledande sidor skriver redaktören "Något om ointroducerad adel" och framlägger där flera egendomliga teser. Så förfäktar han, att riddarhusordningens bestämmelser om huvudman skulle gälla även ointroducerad adel. Eftersom huvudmannainstitutet från början är knutet till frågan, vem som skall representera ätten på riddarhuset, blir varje spekulation därom för ointroducerade ätter meningslös. En annan sak är det förhållandet, att termen numera brukas även inom ofrälse släkter för att markera, vilken släktgren som är den genealogiskt sett äldsta.

Resonemanget om friherre- och barontitlarna innehåller ett par riktiga iakttagelser: tilltalstiteln var ursprungligen "Herr", och man skriver numera i regel "Friherre", men säger "Baron". Förklaringarna och slutsatserna äro däremot oriktiga. De faktiska förhållandena äro följande. Friherrevärdigheten inrättades i Sverige 1561, men det första friherreskapet utdelades 1568 (se R. Swedlund, *Grev- och friherreskapen*, 1936). De sista friherreskapen utdelades till Barthold De Mortaigne (Tunbyholm i Skåne 23/5 1676), Hans Georg Mörner (Morlanda i Bohuslän 28/9 1676), Fabian von Fersen (Skabersjö, kallat Cro-

nendahl, i Skåne 25/12 1676) och efter dennes död hans bror Hans von Fersen (Skabersjö 10/7 1678). Riksdagsbeslutet 2/3 1678 (§ 4, jfr adelns beslut RAP XII s. 353) krävde reduktion av alla donationer i Skåne, och enligt freden i Lund 26/9 1679 (§ 13, jfr freden i Fontainebleau 23/8 1679 § 10) måste alla under kriget med Danmark konfiskerade gods i Skåne och Bohuslän restitueras till de forna ägarerna, oavsett i vilken armé de uppehållit sig. En verkställighetsorder utfärdades av Karl XI 25/10 1679, och så återställdes Morlanda till släkten Bildt och Skabersjö till släkten Thott. Genom riksdagsbeslut 1680 indrogos övriga grev- och friherreskap i riket. Det var emellertid ej alla friherrliga ätter 1568—1678 som fingo friherreskap, och eftersom de existerande friherreskapen endast innehades av ätternas huvudmän, saknade de flesta friherrar territoriellt friherreskap, även om det var brukligt, att även ätternas yngre medlemmar skrevo sig till friherreskapet jämte av dem själva innehavda gods. — Som v. Warnstedt påpekat var friherretiteln under 1500- och 1600-talen alltid ställd efter namnet, och tilltalstiteln var under de första hundra åren efter 1561 "Herr", t. ex. "Herr Nils Gyllenstierna, friherre till Lundholmen". Före 1561 kallades endast de som slagits till riddare "herrar", från riddarhusets inrättande 1626 fick herretitel (före namnet) brukas både av de friherrliga ätterna och av ätterna i riddarhusets andra klass (riddarklassen, riksrådsättlingarna). Vid 1600-talets mitt skedde en hastig inflation i herretiteln, som man lätt kan se i de tryckta adelsprotokollen. Enstaka fall förekomma redan 1660, men från 1672 kallas alla adelsmän, även de i lägsta klassen (svenneklassen), herrar. Det uppstod därför ett behov av en särskiljande titel i muntligt tilltal till eller vid omnämnande av friherrar i dagligt tal; genom baroniseringar hade riddarklassen uttunnats, så att återstoden socialt föga skilde sig från svenneklassen. Det franska kulturinflytande, som under Ludvig XIV:s tid började göra sig gällande, medförde åtskilliga lånord, och bl. a. kom titeln baron att användas om svenska friherrar. Enstaka exempel på detta bruk finnas i kungl. brev från slutet av 1670-talet, men först mot 1680-talets slut blir det mera vanligt; så kallas i några av grevebrevet 1687 den blivande greven baron. Under Karl XII:s tid är det regel att en friherre kallas "ba-

ron och landshövding" eller "baron och generalmajor" före namnet. De olika typerna av statskalendrar 1740—1801 använde endast titeln baron. Från och med 1713 finner man barontiteln även i riddarhusprotokollen och dess bilagor som titel före namnet, men huvudsakligen i listor på utskottsledamöter och i återgivning av muntliga anföranden; friherrliga lantmarskalkar harangeras "herr baron och lantmarskalk". Från 1720 skriver emellertid riddarhussekreteraren i officiella sammanhang, t. ex. när han anger den talandes namn, "friherre", även före namnet, och dessa sedvanor fortsätta under alla 1700-talets riksdagar. I början av 1800-talet övergick man till att i alla officiella sammanhang skriva "friherre", även före namnet; statskalendrarna övergingo från 1802 till att skriva friherre, ej baron. I friherrebrevet utdelades alltid friherretitel, ej barontitel. — Förordningen 27/9 1688, varigenom Karl XI förbjöd grevar och friherrar och andra adelsmän att skriva sig till reducerade gods, spelade ingen roll för det begynnande bruket av "baron" som tilltalstitel. En kungatrogen man som Rutger von Ascheberg, vars bohuslänska friherreskap reducerats, fick 17/11 1688 kungens tillstånd att skriva sig friherre till Gullmarsberg, ett gods som han köpt. Frih. Hans Georg Mörner, som förlorat friherreskapet Morlanda, dog 1685 före förordningen 1688, och hans barn torde ej ha skrivit sig Mörner af Morlanda. — Chr. v. Warnstedts påstående, att baron blev "titel för sådana friherrar, som icke ägde territoriellt friherreskap", är helt ogrundat, och hans påfund att av denna orsak, mot bruket i adelskalendern och t. o. m. 1968 även i statskalendern, i den av honom redigerade kalendern skriva "baron" om medlemmar av introducerade friherrliga ätter och använda friherretitel om andra, måste betecknas som en olämplig nyhet. Lika främmande för levande svensk tradition är att redaktören (s. 67) skriver "Axel H. E. E. Wachtmeister, greve till Johannishus".

Redaktören har ägnat mycket intresse åt heraldiska frågor, åt vapens och kronors rätta utseende. I vilken grad han därvid lyckats finna det rätta är rec. i allmänhet ej i stånd att bedöma. Intressant är t. ex. fyndet av en vapenprydd guldblock av tidig 1700-talstyp hos familjen Kenndy på Råbelöv; att utreda filiationen för tidigt emigrerade yngre grenar av engelska

och skotska adelsätter och skilja dem från klientsläkter av samma klan hör ej till det lättaste. Felaktigt är emellertid att i vapenbeskrivningarna de hävdvunna "metall"-tinkturerna guld och silver utbyts mot gult och vitt; det strider också mot den franska och den tyska terminologien. Där- emot kan det nog bidra till klarheten, att de hävdvunna (men ofta missförstådda) begreppen heraldiskt höger och vänster utbyts mot dexter och sinister.

I åtskilliga fall har redaktörens forskning lett till kompletteringar och ändringar i tidigare släkthistoriker. Bland de mera säregna fallen är uppvisandet av Karl XV:s tillstånd för bröderna von Mecklenburg att föra friherrlig titel (13/7 1866), expedierat genom utrikesdepartementet. Eftersom redaktören i de flesta fall endast hänvisar till egna tryckta uppsatser och till sina privata samlingar rörande baltisk, brandenburgsk och annan tysk adel m. m., är värdet av sådana uppgifter helt beroende av den tilltro, som läsaren kan ha till hans vederhäftighet och omdöme; hans intresse och beläsenhet kan ej betvivlas. Det måste dock erkännas, att tillräckliga källhänvisningar måste kräva ett dyrbart utrymme.

Att lyckas utge en matrikel, fri från feltryckta data och årtal, lär ej vara möjligt. Några olycksfall i kalendern kan även den hitta, som ej kontrollerat källorna. På Cronstedt (s. 59) har en person gift sig 50 år efter sin egen död och 87 år efter sin friherrinnas. På von Sydow (s. 299) har en fru gift sig sju månader före sin födelse och fått barn vid 2 1/2 års ålder. Den unge hertig av Mecklenburg, som med en 26-årig hovdam blev stamfader till släkten von Mecklenburg, uppges (s. 338) vid tillfället ha uppnått 8 års ålder; i verkligheten var hans födelseår ej 1685 utan 1675 (rätt s. 340). Henrik Gahn har (s. 94) fått två olika födelseår; han var född 1/1 1747, ej 1748 som sin yngre broder Hans Jakob. Flagranta tryckfel som de nu anförda äro dock mindre farliga för läsaren än sådana oriktiga uppgifter, som verka plausibla, men även sådana äro svåra att undvika.

Kalenderbitaren har stor glädje av att denna kalender alltjämt utkommer, men man får nog i fortsättningen räkna med att i många fall behöva gå tillbaka till äldre årgångar, framst den av 1970. Det är ju en lång rad bemärkta släkter, som återfinnas i kalendern. Medan den introducerade svenska adeln efter Gustaf V:s död nästan

försvunnit ur hovet, finner man där flera av personerna i den ointroducerade adelns kalender: chefen för konungens stab Malcolm Murray, ord.hovpredikanten Robert Murray, förste hovmarskalken Björn von der Esch, expeditiionschefen i riksmarskalksämberet kabinettskammarherre Johan Treschow, överintendenten Knut von Horn, kammarherren hertig Gustaf d'Otrante; ingift i ätten Linder är överceremonimästaren Alexis Aminoff. På släkten von Euler finner man bl. a. en nobelpristagare och en ambassadör (båda söner till en nobelpristagare), på von Sydow bl. a. en ambassadör (son till en riksmarskalk) och en landshövding. Frih. Einar von Bredow kan man se i TV, Holger Löwenadler både på teatern och på bild i kalendern 1975.

Jan Liedgren

Smärre recensioner

Operaartister har sedan Jenny Linds dagar varit och är fortfarande ett av Sveriges säkra kort på exportmarknaden. Bland dessa artister har Christina Nilsson ett grundmurat världsrykte som av allt att döma kommer att stå sig för åtskillig tid framåt. Om henne har Nils-Olof Franzén skrivit en ny biografi (Nils-Olof Franzén, *Christina Nilsson. En svensk saga*, Sthlm, Bonniers, 1976, 272 s.), den femte i raden av svenska efter Beyron Carlssons (1921), Tobias Norlinds (1923), Mia Leche Löfgrens (1944) och Thorsten Petterssons (1949). Franzéns arbete är nyanserat, sansat och mycket läsvärt. Det presenterar hennes märkvärdiga levnadslopp från begynnens hårda år i det småländska armodet till glanstiden och åldrandet i en bedövande europeisk och amerikansk borgerlighet omkring sekelskiftet, en form av tillvaro, för vilken hon nästan kom att framstå som en galjonsfigur. Därutöver försöker Franzén teckna denna respektabla dams personlighet samt analysera hennes sångkonst, vilken senare uppgift naturligtvis är den svåraste. En naturbegåvning var hon uppenbarligen, som klokt lärde sig att använda sina resurser på rätt sätt och med hårt arbete fullkomnade sin förhållandevis begränsade reper-toar. I allt detta påminner hon ju slående om sin sentida namne, men jämförelsen begränsas härtill. Birgit Nilssons temperament, precision eller blixtrande, extatiskt

hänförande röst hade hon inte. Christina Nilssons styrka låg åt det lyrisk-dramatiska hållet, där hon fick gestalta svaga, drömska, drabbade kvinnor som Violetta (i La Traviata), Ofelia (i Hamlet) och Margareta (i Faust). Omdömena var eniga om hennes särpräglade stämma, sagolika höjd och förmåga att göra koloratursången dramatiskt levande (en egenskap som i senare tid ofta har tillskrivits Maria Callas).

Lägger man därtill att Christina Nilsson när hon debuterade i Paris med sitt långa blonda hår och sina stora blå ögon måste ha varit en mycket vacker ung kvinna, som sådan en gudagåva från något av de obeskrivligt avlägsna egendomliga länderna strax under nordpolen, förstår man lättare den succès pyramidal hon gjorde. Av ett fint ungdomsporträtt på henne (återgivet i boken på s. 149) framgår med önskvärd tydlighet, att hon var den första i raden av alla kvinnliga scenkonstnärer med det svala, ljusa, öppna men ändå oskuldfulla nordiska utseende som verkat så tilldragande på omvärlden. — Och till all lycka för tidens puritanska publik utmärktes denna fé av en otadlig vandell, vilket man inte alltid kunde påstå om hennes konkurrenter. — Från tyngdlös fé utvecklades hon med åren till ett magnifikt slag-skepp och avled inte förrän in på 1920-talet. I sina göranden och låtanden framstår hon som klok och omdömesgill, generös och rättfram. Den sympatiska bild Franzén tecknar av henne förefaller riktig.

Det omfattande källmaterial Franzén har begagnat redovisas inte i dess helhet i boken. Detta måste man beklaga, liksom att bibliografin är alltför summarisk och valhant utförd. Det är dessutom irriterande att matas med citat utan att källan anges. Men det är små skönhetsfläckar i denna välskrivna, välillustrerade och inte särskilt konventionella bok.

Folke Sandgren

— Under titeln *Studier över värmländsk personhistoria* har den flitige historikern f. d. lektor Daniel Toijer publicerat ett antal smärre uppsatser, som tidigare varit synliga i dagspressen och på andra håll (Småskrifter utgivna av Värmlands museum, 12, 109 s. Karlstad 1975). — Några antydningar om det gedigna innehållet i den anspråklöst utformade lilla skriften må vara på sin plats. Föga beaktad tidigare är en av Toijer belyst litterär skärmytsling mellan Leopold och biskopen

i Karlstad Olof Bjurbäck med Shakespeare som anledning. Med Anders Lignells biografi är Toijer väl förtrogen genom sin utgåva av hans självbiografi 1955. Han återkommer här till denne märklige prästman och behandlar bl. a. hans avgörande roll för biskopsvalet i Karlstad 1834, då efter många turer Carl Adolph Agardh blev den utvalde. Agardhs öde som biskop blev tragiskt med bl. a. ekonomiska förluster och konkurs. Biskopen blev till sist enligt Toijer ganska ensam i Karlstad. Hans dotter-son Gustaf Fröding belyses i ett par uppsatser. Här fäster man sig vid en ny synpunkt på hans fantasiskapelse Anna Lek; Toijer understryker inflytandet från Björnsöns "Synnöve Solbakken". I det sista avsnittet i boken återkommer förf. till ett för honom genom tidigare publikationer välbekant ämne, Georg Adlersparre och Gustafsvik. — Arbetet, som har intresse vida över den värmländska personhistoriens rämärken, är försett med noter och personregister.

B. Bé

— Under det tidigare 1900-talet hade Sverige rätt många allmänt bemärkta biskopar, och då var ännu biskopsstolen ofta det naturliga krönet på en teologisk akademisk karriär; numera hämtas aldrig biskoparna från professurer. Hjalmar Danell, ryktbart nitisk biskop i Skara 1905—35, är ett typiskt exempel på den traditionella karriären, medan sonen Sven Danell, som beklädde samma stol 1955—69, hade en rent prästerlig yrkesbana. Den pastorala verksamheten dominerar också i den biografi, som den sistnämnde nu skrivit över sin far och i någon mån sin mor: *Arbete och salighet. En bok om Hjalmar och Maria Danell, deras grund, arbete och salighetshopp* (Sthlm, EFS-förlaget, 1976, 172 s.).

Nu var för all del också Hjalmar Danell — och det är likaså typiskt — först och sist kyrkoman och inte vetenskapsman och var, vill det tyckas, genom hemmiljö och läggning förutbestämd för en kyrklig karriär, till vilken den uppsalaprofessur — med prebende — som han ganska tidigt fick, endast utgjorde en språngbräda. Såsom sonen påpekar, var han inte någon särskilt originell teolog, däremot tidigt känd som strängt ortodox och bemärkt som vedersakare av Albrecht Ritschls teologi, vilken mot 1800-talets slut kom på modet och gav impulser åt den s. k. libe-

rala teologien, så förhatlig i bekännelse-trogna kretsar. Långt senare, på 1920-talet, ådrog sig Hjalmar Danell själv häftiga beskyllningar från dessa kretsar för att ha hemfallit åt liberala tänkesätt, delvis under påverkan från Nathan Söderblom, med vilken han samarbetade i nära vänskap. Sven Danell vill nu göra gällande, att detta är ett missförstånd och att fadern aldrig ändrade sin teologiska ståndpunkt från 90-talet, men hans utredning i denna sak övertygar just inte.

För övrigt handlar boken ganska litet om teologiska problem och desto mer om praktiska och familjära, stundom med ett övermått av detaljer, som ger framställningen egendomliga proportioner. Olika avsnitt förefaller skrivna för olika läsekretsar: för Danellar och deras anförvanter släktkrönikor med ett myller av personuppgifter, för kyrkfolk i Skara stift om visitationer o. d., för missionsfolk ytterst ingående beskrivningar av Danells resor i Afrika och Indien osv. Stilen är ömsom saklig, ömsom starkt uppbyggelsebetonad i enlighet med bokens titel. Någon helgjuten biografi är det således inte, och syftet med boken är överhuvud taget en smula oklart. Om biskopinnan Maria Danell, född Beckman av den kända prästsläkten, handlar den begripligt nog endast till en liten del. Hennes roll i familjehistorien förefaller avspegla en gammal-luthersk, patriarkalisk kvinnsyn: barnaföderska tio gånger och ansvarig för hela det stora hushållet på Brunsbo utan rast och ro och därtill med tvungen sträng sparsamhet — ett offerliv helt i skuggan av en man som långa tider föga syntes hemma. Sonen skildrar ingående hennes arbetssituation utan att det framgår om han inser dess orimlighet.

Boken saknar innehållsförteckning, källangivelser och personregister, det sista särskilt illa i en biografi. En del slarv med personuppgifter och namn förekommer; bl. a. är märkligt nog Nathan Söderbloms förnamn genomgående felstavat, och hans egentliga namn var ju inte Natanael, som förf. tycks tro (s. 131) utan Jonathan.

Henrik Sandblad

— *Gentes Finlandiae* är en svenskspråkig publikation, som utges av Finlands riddarhus i samarbete med Finlands adelsförbund. Hittills har tre volymer utgivits i Helsingfors — 1 (1966), 2 (1973) och 3

(1975) — alla förtjänstfullt redigerade av riddarhusgenealogen fil mag Torsten G Aminoff. I det föreliggande tredje häftet om 161 sidor märks främst redaktörens egen utredning rörande ätten Lang-Langenskiölds härkomst från 1500-talsfrälse på Kråkö i Borgå socken. Som biprodukter framläggs utredningar om Frälseätten Dubbe på Kråkö (av Aminoff) och om Larssönernas Kråkösläkt av Ingeborg Dyrh Sylvin.¹ Magister Aminoff har vidare kritiskt studerat ätten Focks härstamningstradition, vilken han till största delen nödgas underkänna. Det visar sig att stamfadern Hans Fock, som efter tjänstgöring vid kavalleriet vann burskap som borgare i Narva den 21 oktober 1616, tjänade stora pengar som krigsfinansiär och därefter kunde inköpa riddargods, vilka hans söner okvalda fick besitta. Deras adlande 1651 (ej naturalisation, som Elgenstierna uppges) gav officiell bekräftelse på den sociala och ekonomiska glidning in i adeln, som ståndsmedlemmarna redan stillatigande accepterat.

Ambassadör Åke Backström fortsätter och avslutar sina "Ättartavlor för de adliga, friherrliga (och grevliga) ätter — äkta eller falska — rörande vilka ansökan om introduktion på Finlands riddarhus icke mötts med bifall". Det rör sig om ätterna Pistolekors, Reeth, Rosenbröijer, Rosenlindt, Ross, Schatelowitz, (von) Schlüter, Segersvärd, Silfversvan, Spalding, Stromberg, Stålhane och Thilén. Till denna uppsats fogar samme författare "Avslagna introduktionsansökningar" (Silfverskiöld och van Suchtelen) samt genealogier över ätterna (von) Baer och (von) Falck. K A Wrede meddelar några tillägg och rättelser till sin skildring i *Gentes Finlandiae* 2 av "Wrede af Elimä-ättens tyska ursprung". Under rubriken "Meddelanden från Riddarhuset" lämnas uppgifter om i stamtavlorna nyinskrivna ättgrenar (Brunow och Blåfield), om riddarhusets samlingar av adelskalendrar och sköldebrev samt om riddarhusgenealogens bibliotek och de biografiskt-genealogiska samlingarna m. m. *Gentes Finlandiae* utgör ett värdefullt komplement till Tor Carpelans "Ättartavlor för de på Finlands riddarhus inskrivna ätterna" (1954—66). Det är anmärknings-

¹ Läsaren bör observera de tillägg och rättelser som gjorts av translator Love Kurtén i artikeln "Om Kråköfrälset" i *Genos* nr 1/1976, s. 6—9. Aminoff bemöter Kurténs kritik i *Genos* nr 3/1976, s. 78—83.

värt hur mycket nytt man genom fördjupad kritisk forskning kunnat få fram beträffande adeln i Finland och dess ursprung. Redaktören är att lyckönska till sitt initiativ och till det energiska sätt på vilket han fullföljer verket.

Pontus Möller

— Årgången 1976 av *Svenska släktkalendern* är den sjätte i den nya följd (Sthlm, Bonniers, 1976, 468 s.). Det är glädjande att kunna meddela, att den överlag synes motsvara högt ställda anspråk på precision och utförlighet. Av 77 medtagna släkter är 16 nytillkomna. En vanlig invändning mot tidigare delar av verket har gällt de förtecknade släkternas representativitet. Möjligheterna till reservationer av hithörande slag har genom senare årgångar undan för undan försvagats och årets volym kan gå helt fri från kritik. — Flera betydelsefulla lärdomssläkter har efter lång väntan ånyo förtecknats i kalendern. Hit hör släkter som Afzelius, Cavallin och Regnéll. Släkterna Beskow, Petrén och Willers har förut varit med i den nya serien. När de åter tas upp, redovisas en rad nya uppgifter om yngre släktmedlemmar. Skilda landsändar är företrädda. Till Skånesläkterna i denna årgång hör Frick och Malmros och bland Göteborgssläkterna förekommer Ekman och Kjellberg. En nytillkommen släkt är Odhnoff, vars medlemmar så sent som 1921 erhöll vederbörligt tillstånd att bära namnet, taget efter Odensjön i Röstånga i Skåne. Slakten Swartling från Hällestad i Östergötland, senast redovisad i årgång 1965, återkommer under beteckningen Swartling I. Den har fått sällskap med en annan släkt Swartling, likaledes från Hällestad och med talrika släktmedlemmar, vilken trots det gemensamma geografiska ursprunget befinns sakna beröring med den förstnämnda slakten och i kalendern benämns Swartling II. — En redaktionell nyhet är hänvisningar mellan släkterna inbördes, där ingiften förekommer. Hänvisningar av detta slag görs både inom årgången och till föregående årgångar. Redaktionskommitténs sammansättning har varit oförändrad, dvs. Bertil Broomé och Gösta Berg har samarbetat med den numera bortgångne Börje Furtenbach. Redaktör för denna årgång liksom den närmast föregående har varit Ulla g r e t a C a r l s s o n.

A. Lm

— *Vem är det. Svensk biografisk handbok 1977* har utkommit (Sthlm, Norstedts, 1976, 1178 s.). Omfånget är så gott som exakt detsamma som närmast föregående årgångs, den för 1975. Typografin har förändrats bl. a. på det sättet att födelsedata placerats enligt modern ordning: år, månad och dag.

Nyttillskottet av biografier tycks inte vara överväldigande stort och fördelas tämligen jämt på ämbetsmän, företagare, författare, konstnärer, idrottsmän och popstjärnor. De lämnade uppgifterna förefaller — bortsett från enstaka tryckfel och inadvartenser — att vara pålitliga. Vissa inkomsekvenser i fråga om angivande av medlemskap i lärda samfund beror säkert på att redaktionen följt uppgiftslämnarna, som inte alltid gett fullständiga besked; kontroll kan inte längre göras i statskalendern.

I 1975 års årgång upptas ett antal äldre personer med namn och hänvisning till 1953 års årgång eller tidigare. I ett par fall är hänvisningen 1975 kompletterad med några detaljuppgifter. Alla dessa personer tycks vara uteslutna i den nu föreliggande kalendern. I de fall de dött återfinns de — som man hoppas restlöst — i den till kalendern fogade dödlistan. Av personer som levde då kalendern utkom men som uteslutits har observerats bl. a. Carl Björnstjerna, Bertil Burén, Birger Fahlborg, Gösta Trana, Giovanni Turricchia, Ragnar Wetterblad och Carl Gustaf Bruno; den sistnämnde har dock efter utgivningen gått ur tiden. Många gånger kanske just gamla personer kan vara av intresse för kalenderläsaren. Rec. skulle för sin del vilja föreslå, att de i framtiden upptas med biografiska data och att strykningar på grund av ålder inte företas.

Kalendern rekommenderas varmt till alla personhistoriskt intresserade.

B. Bé

Tidskriftsöversikt

Bromma hembygdsförenings årsskrift 1975 innehåller en artikel av Herman Stolpe om konstnären Einar Forseth, ett ämne som han behandlat i årsskriften även vid ett tidigare tillfälle, år 1965. Sedan ett halvt sekel tillbaka har Forseth bostad och ateljé på Alstenshöjden. Stolpe föreslår att Villa Forseth i framtiden blir kulturminne. Han erinrar om att Forseths konst skattas högt

i England, där konstnären utfört glasfönster och marmormosaiker i den nybyggda Coventrykatedralen.

Dædalus 1975. I årsboken från Tekniska museet berättar Lars Edberg om tre smeder från Wira bruk som 1889 utvandrade till Wileika i dåvarande ryska Litauen, nära Wilna. Resenärerna hette Carl Johan Törnberg, Gustaf Dahlgren och John Dahlgren, alla unga män. De båda sistnämnda var kusiner. Resan företogs med båt från Stockholm till Libau och därefter med tåg. Utflyttningen ägde rum under en lågkonjunktur för det svenska bruket. Två av utvandarna återvände 1892 till Wira. Med John Dahlgrens, den siste Wira-smedens död 1948 bröts enligt förf. en 350-årig yrkestradition vid bruket. Gustaf Dahlgren anpassade sig till förhållandena i Wileika och dog där 1937. — Om Samuel Owen och hans bana som svensk företagare förtäljer Fredrik Schütz. Owen hade en verkstad på Kungsholmen i Stockholm, där han ”byggde den första puddelugnen i Sverige, göt den första järnbron och installerade den första ångmaskinen i ett fartyg”. — Ett register till årsbokens årgångar 1931—1974 avslutar denna volym.

Fataburen. Nordiska museets och Skansens årsbok, 1975. Bengt Nyström anför några synpunkter på jugendglaset sådant det utformades av två formgivare vid sekelskiftet, Alf Wallander och Gunnar G:son Wennerberg. Båda var engagerade av Kosta och Reijmyre. Stockholmsutställningen 1897 bildade upptakten varefter kollektioner visades vid utställningarna i Paris 1900, Turin 1902, S:t Petersburg 1908 och Stockholm 1909. De sista exponeringarna gjordes vid Baltiska utställningen i Malmö 1914. — John Granlund har studerat godsorganisationen vid Julita mellan 1871 och 1940. Godsets administrativa struktur förändrades under tiden endast långsamt. Granlund finner att vid godset en gruppanda med fasta normer uppehölls — ehuru efter hand något försvagad — under hela den undersökta perioden.

Forum navale 1974, utgiven av Sjöhistoriska samfundet, upptar minnesord över stadsarkivarien Arne Forssell av Bertil Broomé. — Christopher von Warnstedt har studerat medaljer för tapperhet till sjöss och identifierat deras bärare.

Gamla latinares årsbok 1975, utgiven av Hvitfeldtska gymnasiet kamratförening i Göteborg. Rektor Tage Wikström återger minnen från 36 år som lärare på latinläroverket och tecknar flera porträtt av lärarkolleger. — Karl Erik Fridblom ger några minnesbilder av rektor Gustaf Melén. — Tönnes Kleberg skildrar en jubileumsfest som hans farfar, härads skrivar Claes Edvin Kleberg deltog i 1888. Femtio år hade förflutit efter deltagarens examen i Göteborg. Artikelförfattaren meddelar korta biografiska data för de femton deltagarna i jubileet.

Genos 1975. Den nyländska släkten Krooks äldre genealogi presenteras av Göran Söderlund. — Jarl Pousar har utrett släkten Allardt från Lapträsk. Han påpekar, att namnet Allardt intar en särställning bland Finlands valloppnamn genom att dess bärare under 1700-talet inte påträffas vid bruken utan som soldater. — Georg Luther har tagit reda på släkten Elfvingens ursprung. — Henrik Borgström riktar uppmärksamheten mot släkterna Blylod i Finland och framlägger översikter av dels den adliga ätten Blylod, dels Borgå-släkten Blylod. — Släkten Byströms äldre led ställs i ny belysning genom ambassadör Helge von Knorring. — Några uppgifter om släkten Meinanders äldre led lämnas av Henrik Falck. Släkten har gett upphov till två adliga ätter, Edelsvärd i Sverige och af Meinander i Finland. — Genos innehåller också en del smärre genealogiska meddelanden.

Gotländskt arkiv 1975. Fornforskaren Per Arvid Säves väg till Gotlands fornsal tecknas av Lennart Bohman. — Erik-Gustaf Leksell har beskrivit tillvaron som sommargäst på Ljugarn i början av 1900-talet.

Från Gästrikland 1975. Rektor Alf Uddholm bidrar med en rikt kommenterad och illustrerad utgåva av en dagbok förd under år 1781 av Per Rönquist, då nybliven gävlestudent. Rönquist var född i Bollnäs 1765 och avled i Veckholm som kontraktsprost 1826. Dagboken inköptes på bokauktion i Stockholm 1969 av professor Gunnar Tilander och har efter dennes bortgång ställts till utgivarens förfogande. — Dagakarlen Jan Sundqvist arbetade under Hammarby bruk 1830—1860. Hans levnadsvillkor har studerats av Sven Norbrink som haft tillgång till en dagsverksbok som Sundqvist efterlämnat.

Halland. Årsbok för kulturhistoria och hembygdsvård i Hallands län 1975. Ritmästaren vid Uppsala universitet C. G. Holmgren (1835—1926) porträtteras av Ingrid Werner. Holmgren var länge verksam som teckningslärare och vid sidan därav som målare. Motiven hämtades vanligen från den halländska landsbygden. Konstnärens utveckling gick från folklivskildring till landskapskonst, helt i tidens anda enligt artikelförf. Han bedrev även ett inkomstbringande porträttmåleri. Över 300 porträtt är kända, flertalet från Halmstad, Uppsala eller Stockholm. — En nekrolog över konservatorn Viking Lanje är skriven av Arne Modén.

Föreningen Gamla Halmstads årsbok 1975. Lars Trulsson skildrar ett besök i Halmstad år 1503 av konung Hans' gemål Kristina av Sachsen (1461—1521). Hon var från Vadstena på väg ut ur landet för att förenas med sin familj i Köpenhamn. Rörande drottningens person meddelar Trulsson att hennes livshållning bestämdes av den helige Franciskus' tankevärld. — Ludvig Kollberg har gjort några personhistoriska iakttagelser rörande två deltagare i slaget vid Halmstad 1676, matematikprofessorn vid det nyinrättade universitetet i Lund Andreas Spole och regementsfältskären Daniel Sager, vilken senare stupade i slaget. — När litteraturkritikern Klara Johanson (1875—1948) examinerades i Halmstad som privatist 1894 blev hon stadens första kvinnliga student. Hon valde att skriva sin studentuppsats i ett historiskt ämne. Dess text återges i årsboken in extenso.

Innehållet i *Hembygden 1975* kretsar kring dalsländsk lokalhistoria. Gunnar Drougge har studerat de dalsländska ortnamnen. — Allan Brangstad har forskat efter motiven till ryttmästaren Axel Aminoffs (1761—1820) flykt ur Sverige. Aminoff var sedan 1795 ägare till säteriet Lövsås i Gestads socken på Dal men lämnade plötsligt Sverige 1802. Orsaken till flykten var ekonomisk misär. Aminoff blev officer i fransk tjänst och satt fången i England 1804—1806, varefter han återvände till Frankrike. Till Sverige återkom han 1813. Han bodde därefter hos en son i Ronneby.

Historiellinens arkisto, årg. 67 (tr. 1975). Två större undersökningar i denna årgång är ägnade Johan Vilhelm Snellman. Denne tillbringade åren 1843—49 i Kuopio,

där han var verksam som skolrektor, och Pekka Lappalainen har i detalj studerat hans verksamhet. Under åren i Kuopio propagerade Snellman för finska språket som kulturbärare, något som bidrog till att han inte nådde en professor i filosofi vid universitetet i Helsingfors som han sökte 1848. Tidskriften *Saima* blev en tid hans språkrör. De ekonomiska grundvalarna för utgivningen har granskats av Lappalainen. — Kai von Fieandt klarlägger Snellmans förbindelser till den hegelianska vänstern, grundlagda under en längre vistelse i Tübingen 1840—41. Snellmans internationella anseende som filosof befinns vara helt knutet till det personlighetsfilosofiska verk han utarbetade under uppehållet i Tyskland. Först 1856 fick Snellman en eftertraktad professor i Helsingfors. — Båda uppsatserna är på finska men försedda med utförliga sammanfattningar på engelska språket.

Historisk tidskrift 1975 innehåller bl. a. följande bidrag av intresse för svensk personhistoria. Docent Gunnar Richardson — tidigare riksdagsledamot — och lektor Karl Axel Wengström diskuterar riksdagsprotokollen som historiskt källmaterial. Flera olika slag av sådant material föreligger: originalprotokoll, snabbprotokoll, riksdagstryck och bandinspelningar, vilket skapar särskilda problem för såväl historisk som statsvetenskaplig forskning. En del korrigeringar i protokollen är givetvis av språklig art medan andra innebär en skärpning eller modifiering av egna påståenden. Protokollens tillförlitlighet skulle behöva ytterligare undersökas. — Stads-historiska institutet presenteras av Sven Lilja. Institutet grundades 1919. Dess föreståndare innehar samtidigt en professor vid Stockholms universitet i historia, särskilt stads- och kommunhistoria. Institutet förestods länge av Folke Lindberg. Från 1970 innehas föreståndarskapet av Ingrid Hammarström.

Historisk tidskrift för Finland 1975. Pentti Laasonen lämnar några nya upplysningar om Descartes' gravplats i Stockholm. Filosofen avled i februari 1650, endast fyra månader efter ankomsten till staden. Sin bostad hade han hos Pierre Chanut, det franska sändebudet som var hans förbindelseman till drottning Kristina. Daniel Lipstorp, en tid professor i Uppsala, har i en tre år efter Descartes' död utkommen skrift skildrat begravningen. I ett exemplar

av skriften tillhörigt Helsingfors universitetsbibliotek har Laasonen funnit några handskrivna kompletterande uppgifter på latin, daterade 1668, om gravplatsen. Samuel Columbus återopas i randanteckningen. Han är den vän som lämnat uppgifterna. Larsson identifierar randanteckningen av Johannes Gezelius den yngre. — En nekrolog över professor Hugo Edvard Pipping är skriven av Sven-Erik Aström.

Hälsingerunor 1975. Kulturfrämjaren Greta Rodenstam i Hudiksvall porträtteras av Märta Skarp. — Gunnar Persson presenterar riksspelmannen i Bollnäs Geting-Lasse. Denne var identisk med bonden och häradsdomaren Lars Persson (1839—1913).

Karolinska förbundets årsbok 1975. En artikel av Gunnar Artéus handlar om den anonyma författaren till en ryktbar pamflett från Sveriges kris 1713. Artéus anser det utslutet att Sven Agricola, adlad Leijonmarck och till slut landshövding, skulle vara dess författare, något som antagits av flera forskare. Han anför flera omständigheter som i stället talar för att pamfletten skrivits av Johannes Gezelius den yngre. — Nytt material om de svenska krigsfångarna i Sibirien framlägges av Gunnar Jarring.

Kyrkohistorisk årsskrift 1975. Argången är den 75:e av årsskriften och dess redaktör professor Sven Göransson har författat en tillbakablick på såväl kyrkohistorien som kyrkohistorisk forskning under epoken. Årsskriftens innehåll och redigering avspeglar forskningslägets förändringar. Nära förbindelser har under senare år upprätthållits mellan kyrkohistoria och religionssociologi. De kulturpolitiskt grundade svårigheter som numera möter svensk kyrkohistorisk forskning har enligt Göransson ingen motsvarighet i länder som England, Frankrike eller Tyskland. — Kyrklig bokförmedling i Sverige under 1800-talet har studerats av Harry Lenhammar. — Ikonografisk forskning i Norden presenteras av Bengt Ingmar Kilström. Den svenska forskningen i ämnet försvåras av att planerna på ett centralt ikonografiskt register ännu inte förverkligats. — Årsskriften har som vanligt en rikhaltig recensionsavdelning.

I serien *Levnadsteckningar över Kungl. Svenska vetenskapsakademiens ledamöter* har utkommit en minnesteckning över professorn Bertil Lindblad (1895—1965) av Yngve Öhman.

Malmö fornminnesförenings årsskrift 1975 upptar en levnadsteckning genom Elsebeth Bager över handelsmannen och skriftställaren Haquin Bager (1711—1782). Från sextioårsaldern medarbetade han i Dagligt allehanda. Han skrev också verser som hårt kritiserades av samtiden. Den personliga bakgrunden till hans skrivande dras fram i denna skildring. — Helge Andersson porträtterar Malmöreformatorn Claus Mortensen (1499—1575), en banbrytare i skånsk kyrkohistoria. Enligt Andersson är malmöreformationen numera klarlagd av forskningen medan reformationsverkets huvudperson alltjämt ter sig svåråtkomlig. Hans ibland härdhänta metoder är dock kända för eftervärlden. Claus Mortensen är begravnen framför altaret i Malmö S:t Petri kyrka. Hans latinska bibel, tryckt i Paris 1523, har bevarats i Husebybiblioteket. — Kjell Å. Modéer behandlar i en uppsats de kartografiska insatser som gjordes av järnvägskamreren Anders Ulrik Isberg (1826—1900). Denne färdigställde 1875 en karta över Malmö stad som på nytt ederades av sonen, stadsarkivarien Anders Ulrik Isberg J:r 1922 och som nu ånyo ges ut i årsskriften. — Malmöbibliografi för 1974 avslutar årgången.

Nackaboken 1975. Fredrik von Feilitzen har ägnat en familj Casparsson och dess villa Snäckan i Saltsjöbaden ett särskilt studium. Villan tillkom på 1890-talet och är enligt von Feilitzen den enda saltsjöbadsvilla av samma ålder som alltjämt ägs av den familj som byggt den. Villan uppfördes för Edvard Henrik Casparsson (1856—1923). Familjen hade ett rikt umgängesliv bland tidens konstnärer och musiker. Casparssons hustru Anna, dotter till Urban von Feilitzen, inledde i 60-årsåldern en bana som textilkonstnärinna. Hennes konstnärliga genombrott ägde rum 1960 vid en utställning på Moderna museet. Hon var då 99 år gammal.

Samfundet Sankt Eriks årsbok 1975. Några anteckningar om Eugeniahemmet och dess historia lämnas av Elis Johansson. — Ett bidrag till Reimersholmes historia ges av Ake Daun som skriver om bebyggelsen

på holmen och dess invånare ur olika socialklasser. — Harald Althin behandlar fotograferna August och Ernst Roesler som på 1860-talet öppnade ateljé i Stockholm. De var bröder och av tyskt ursprung. Längre fram kom de att verka var och en för sig. Förnämliga prov på deras fotografikonst visas i årsboken. Enligt Althin intar de en framskjuten plats i svensk fotografihistoria. — Curt Hajj skildrar med stöd av rättegångsprotokollen ett dråp på Stortorget år 1670. Den dräpte hette Casten Mobach, kopist i Kgl. Maj:ts kansli, och hans dråpare Hindrich Heij, fortifikationsingenjör och med tiden major.

Scandia 1975. Meningsbytet från föregående årgångar om Lauritz Weibull och historieforskningen fortsättes i denna årgång. Birgitta Odén utvidgar i en nyskriven studie ämnet till att omfatta vad hon betecknar som det moderna historisk-kritiska genombrottet i svensk historisk forskning. — Ulf Sjödelld bidrar med synpunkter på bevisproblem i historiografisk forskning. — Sven-Eric Liedman ställer den historisk-kritiska skolan i idéhistorisk belysning.

Ur det skiftande innehåller i *Släkt och hävd 1975* må följande anföras. En utredning av den jordbesittande adeln i Närke och Bergslagen 1576-77 har sammanställts av Johan Axel Almquist. Den framläggs i bearbetat skick av Jan Eric Almquist. — Nils Börrisson lämnar några uppgifter om västgötsläkten Puke. — Hans Gillingstam har närmare utrett hyttmästaren vid Adolfström i Arjeplog Abraham Carlbergs (1765—1824) härstamning. — Några upplysningar om Anders de Wahls modernehärstamning lämnas av Erik Hellerström. — De äldsta leden av ätten Sparre till Sundby och Rossvik redovisas av Jan Liedgren. — Curt Hajj ger några kompletterande uppgifter om Stockholms rådhus och råd. — Den s. k. guldsmedsläkten Busse i 1500-talets Stockholm har studerats av Rolf Hildebrand. — Växjösläkten Wedege presenteras av Paul Wilstadius.

Småländska kulturbilder 1975. Årsboken från Jönköpings läns museum i Jönköping uppmärksammar Häryds järnbruk. Gnosjö kommun har bland sina industriminnen valt Häryds järnbruksmiljö som pilotprojekt under byggnadsvårdsåret. Bru-

kets historia skildras av Filip Härenstam, varvid bruksägaren Johannes Svensson (1796—1868) presenteras och dennes släktförhållanden utreds. — Några minnen från Marieholms bruk är tecknade av bruksarbetaren Algot Ousbeck och har bearbetats av Lena Söderlund. — Ett vicepresidentsämbete kom till vid Göta Hovrätts instiftande 1634 och drogs in 1854. Stig Stenström förtecknar innehavarna av ämbetet, inalles 27 personer, av vilka ingen avancerade till president i samma hovrätt. — Albert Granmo erinrar läsekretsen om en av sina anfäder, bonderiksdagsmannen Petter Jönsson i Träslända (1791—1859).

Statsvetenskaplig tidskrift 1975 rymmer en utförlig minnesteckning över Fredrik Lagerroth författad av Nils Stjernquist.

Sydsvenska medicinhistoriska sällskapets årsskrift 1975. Carl Gustaf Ahlström behandlar i en artikel Arvid Florman (1761—1840), den förste patologen i Lund. Florman var professor i anatomi och kirurgi vid universitetet mellan 1799 och 1831. Han hör till veterinärmedicinens grundare i Sverige. Ahlström har studerat hans dagböcker som förvaras vid universitetsbiblioteket i Lund. Florman deltog i obduktionen av kronprins Karl August efter dennes hastiga död 1810 under en ritt på Kvidinge hed i Skåne. — Hospitalsläkaren Georg Engström i Vadstena företog sommaren 1833 en studieresa till några danska och tyska mentalsjukhus. Hans reseberättelse, som trycktes i Stockholm 1835, har studerats av Göran Franzén. Engström besökte hospitalet i Schleswig, dit Esaias Tegnér kom som patient sju år senare. — Gösta Harding ger några glimtar ur Svante Ödmans liv. Han har haft tillgång till Ödmans interfolierade exemplar av Bror Gadelius' doktorsavhandling. Ödman var opponent vid Gadelius' disputation som ägde rum i Lund 1896. Ödman var från 1893 professor i psykiatri vid universitetet i Lund och Gadelius blev tio år senare professor i samma ämne vid Karolinska institutet.

Sörmlandsbygden 1975. Tore Hellberg berättar i årsboken från Södermanlands hembygds- och museiförbund om kapten Axel Flodberg, ett gammalt skepparoriginal i Torshälla, f. 1839, d. 1925. Med skutan "Maja" seglade han på Mälaren och Torshällaan.

Unda maris 1973—1974, utgiven av Föreningen Göteborgs Sjöfartsmuseum, innehåller en artikel av Harald Almqvist om Ludvig Nobel och världens första oljeångare. — Allan T. Nilsson har studerat förändringar och karakteristika hos svenskättlingar under jämförelse med några andra etniska grupper i Nordöst-Amerika.

I Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhället i Göteborg. Årsbok 1975 ingår minnestal över fyra ledamöter: Utrikesministern Östen Undén (av Kurt Grönfors), professorn Torsten Sjögren (av Lars Öberg), överhovpredikanten Olle Nystedt (av Per-Olof Sjögren) och direktören Erik Larsson (av Börje Kullenberg).

Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens årsbok 1975 ger minnesteckningar över ledamöterna Olle Holmberg (av Carl Fehrman), Fredrik Lagerroth (av Nils Herlitz), Johannes Lindblom (av Geo Widengren), Ingvar Andersson (av Gunnar T. Westin) och Bertil Boëthius (av Åke Kromnow) samt över sekreteraren Ulla Behr-Frykholm (av Sten Karling).

Värmland förr och nu 1975. Värmlands museum har ägnat denna volym åt Tage Aurell som en hyllning åt den numera avlidne författaren på hans åttioårsdag som inföll under året. Personliga minnen av Aurell berättas av bland andra Erik Elinder, Ingemar Hedenius och Sandro Malmquist.

Västmanlands fornminnesförenings årskrift 1975 är övervägande ägnad åt Engelsbergs bruk. Bo Hermelin ger en historisk orientering och förtecknar innehavarna. Bland ägarna märks under 1700-talet överstelöjtnanten Lorentz Söderhielm och under 1800-talet brukspatronen Gabriel Casper Timm. Från 1916 tillhör bruket Avesta Jernverks AB.

Från bergslag och bondebygd 1975. Örebro läns hembygdsförbunds årsbok innehåller en uppsats av Anders Clason om Magnus Dahlander som var stadsarkitekt i Örebro mellan 1899 och 1914. Dahlander bosatte sig sedan i Säter i Dalarna, där han gjorde en insats som kulturminnesvårdare och skapade hembygdsmuseet Åsgårdarna. Dahlander hade utbildat sig i Köpenhamn och USA. I olika årgångar av Teknisk Tidskrift har han beskrivit sina byggnadsverk.

Österbotten 1975. Bo Lönnqvist skildrar hur Österbottens studenter idkade folklivsforskning år 1876 under ledning av sedermera folkskolinspektören Zachris Schalin (1854—1938). — Jacob Seela har undersökt Berga bruk, en österbottnisk glasmanufaktur från 1800-talet och visar, hur bruket i flera avseenden intog en särställning inom landets glasindustri. — Kurt K. Karlsson beskriver pappersbruken i Jung-sund och Granfors och lämnar några personhistoriska notiser. Bruken grundades av kommerserådet Johan Grönberg (1777—1845).

PERSONHISTORISKA SAMFUNDETS LEDAMÖTER OCH PRENUMERANTER PÅ PERSONHISTORISK TIDSKRIFT 1976¹

HEDERSLEDAMÖTER

Anthoni, Eric, professor, Helsingfors
Broomé, Bertil, krigsarkivarie, Sthlm
Kromnow, Ake, riksarkivarie, Sthlm
Willers, Uno, riksbibliotekarie, Farsta

STÄNDIGA LEDAMÖTER

Ankarcrona, Sten, advokat, Sthlm
Bernström, Bengt, köpman, Djursholm

Drangel, Eskil, lagman, Sthlm
Finlands riksarkiv, Helsingfors
Humble, Sixten, direktör, Sthlm
Indebetou, Elisabeth, fröken, Sthlm
Riddarhuset, Sthlm
Salmonson, Carl A., kapten, Sthlm
Wallenberg, Berit, fröken, Sthlm
Wallin, Olof, byrådirektör, Sthlm
Åbo akademis bibliotek
Åbo landsarkiv

ÖVRIGA LEDAMÖTER och PRENUMERANTER

Abrahamsson, Jan-Christer, Eksjö
Abramson, Ingeborg, fil. mag., Eskilstuna
Adelborg, Otto, advokatfiskal, Lidingö
Adelsköld, Elise, länsbibliotekarie, Sthlm
Allhem AB, Malmö
Almquist, Jan Eric, professor, †, Djursholm
Aminoff, Sten, ambassadör, Wellington, New Zealand

Andersson, Harald, kanslidirektör, Hägersten
Andersson, Leif, Grästorp
Andersson, Torsten J., fil. dr, Djursholm
K. Armémuseum, Sthlm
Arvid Berghmans heraldiska stiftelse, Sthlm
Aspegren, Ebbe, redaktör, Sthlm
Atmer, Gunnar, advokat, Danderyd
Axelson, Sven, fil. dr, Uppsala

Beck-Friis, Hans, frih., ambassadör, Børringe
Beckman, Bjarne, fil. dr, Bern
Bedoire, Fredric, docent, Enskede
Bellmansällskapet, Sthlm
Bendix, Gunnar, läroverksadjunkt, Kiruna
Berg, Gösta, professor, Sthlm
Berg, Lars F., agronom, Västerås
Berg, Torsten, ingenjör, Gerrards Cross, England

Bergens universitetsbibliotek
Bergman, Björn, kanslichef, Bromma
Bergman, Eva, fil. dr, Sthlm
Bexell, Oloph, teol. kand., Uppsala
Bibliotekshögskolan, Borås
Biörkman, L. G., avdelningsdirektör, Sollentuna
Bjurestam, Lars, ekonom, Umeå
Björck & Börjesson AB, Sthlm (för 10 utl. bibl.)
Björkenstam, Nils, direktör, Hagfors
Björkman, Georg, lagerchef, Hultsfred
Björkman, Gun, docent, Uppsala
Björkman, Liss-Eric, lagman, Kalmar

Björnånger, Oskar, ingenjör, Köping
Bohrn, Harald, fil. dr, Sthlm
Boij-Topp, Tuulan, fru, Mårsta
Bollerup, Erik, fil. lic., Göteborg
Bruce, Torsten, professor, Danderyd
Brynnel, Gustaf, läroverksadjunkt, Nacka
Burdin, Gylfe, direktör, Sthlm
Bylund, Thord, arkivarie, Härnösand

Callmer, Christian, fil. dr, Lund
Carlquist, Erik, fil. dr, Sthlm
Carlson, Ove, folkskollärare, Norsborg
Carlsson, Leonard, Södra Vi
Carlsson, Sten, professor, Uppsala
Carlsson, Ullagreta, redaktör, Bromma
Carman, John, hovmästare, Bromma
Cederström, Yvonne, frih:a, Sthlm
Clemedson, Carl-Johan, professor, Stocksund
Collmar, Magnus, kyrkoherde, Södertälje

Dahlman, Carl L., byrådirektör, Sthlm
Dalhammar, Ulla, fru, Nora
Dallas public library, Texas
De Geer, Carl, frih., direktör, Sthlm
Deichmanske bibliotek, Oslo
von Delwig, Carl, disponent, Lidingö
Du Rietz, Rolf, skriftställare, Uppsala

Edlund, Barbro, adjunkt, Lund
Edström, Göte, lektor, Borås
Edström, Josef, arkivråd, Enebyberg
Ekström, Gunnar, teol. dr, Västerås
Elinder, Erik, direktör, Sthlm
Elmhov, Leif, underinspektör, Jönköping
Emigrantinstitutet, Växjö
Engström, Sten, fil. dr, Uppsala
Eriksson, Ulla, hushållslärare, Söderala
Ernvik, Arvid, fil. dr, Kristinehamn

¹ Fri- och gåvoexemplar har ej upptagits.

von Euler-Chelpin, Sten H:son, minister,
Sthlm

Falk, Henriette, fru, Lidingö
von Feilitzen, Fredrik, med. lic., Sthlm
Feuk, Johan, fil. dr, Vrigstad
Flodin, Inga, sekreterare, Vingåker
Franzén, Edward, F., folkskollärare, Torsås
Frederiksbergs kommunebiblioteker, Köpen-
hamn
von Frenczell, Rafael, bergsråd, Helsingfors
Fröderberg, Hugo, överläkare, Lund
Fägerskiöld, Carl C:son, frih., avdelningsdi-
rektör, Solna

Gadde, Carl-Fredrik, direktör, Sthlm
Gallén, Jarl, professor, Esbo, Finland
Geijer, Lennart, jur. dr, Sthlm
af Geijerstam, Sven, landshövding, Jönkö-
ping
Genealogical society, Salt Lake City, Utah
Gentofte kommunebibliotek, Hellerup
Gerleman, Gillis, professor, Lund
Gidlöf, Leif, förste arkivarie, Sthlm
Gillgren, N. G., fil. kand., Sundbyberg
Gillingstam, Hans, fil. dr, Sthlm
Granberg, Eva, fru, Solna
Granhall, Åke, civilingenjör, Spånga
Grauers, Sven, professor, Sthlm
Gullstrandsskolan, Landskrona
Gyllenhoff, Lorentz, kommandörkapten,
Askim
Göteborgs universitet, institutionen för idé-
och lärdomshistoria

Hafström, Gerhard, professor, Sthlm
Hagenstehn, Gunnar, farm. kand., Lysekil
Hajj, Curt, civilingenjör, Sthlm
Hallerby, Mats, Tyresö
Hallstahammars bibliotek
Hansson, Sven G., fil. lic., Farsta
Harold B. Lee library, Brigham Young uni-
versity, Provo, Utah
Haslum, Bertil, direktör, Sundsvall
Haverling, Sven, förste arkivarie, Sthlm
Hellerström, Erik, fil. lic., Öregrund
Hellström, Gunnar, arkivarie, Sigtuna
Henriksson, Bjarne, Vasa
Hernius, Åke, kapten, Askim
Herrström, Yngve, byrådirektör, Lidingö
Hildebrand, Ingegerd, fil. dr, Sthlm
Hildebrand, Rolf, vägdirektör, Visby
Hintze, Gottfrid, Solna
Historiska museet, Göteborg
Hjalmar Lundbohmsskolan, Kiruna
Hjerner, Ewald, godsägare, Solna
Holm, Nils F., förste arkivarie, Sthlm
Holmgren, Gustaf, fil. dr, Uppsala
von Horn, Knut, överintendent, Stora Mel-
lösa
Hultén, Lars, fil. kand., Sthlm
K. Husgerådkammaren, Sthlm
Hård af Segerstad, Erik, byrådirektör, Växjö
Hård af Segerstad, Karl, byrådirektör, Li-
dingö
Hägglund, Tycho, rektor, Uppsala

af Hällström, E. S., Helsingfors
Hämeenlinnan maakunta-arkisto
Janson, John, Götene
Johannesburg public library, South Africa
Johansson, Henning, Danderyd
Johansson, Ulla, förste arkivarie, Sthlm
Jonsson, Tord, fil. kand., Nyköping
Jonzon, Sven-Gösta, generaldirektör, Sthlm
Jägerskiöld, Olof, arkivråd, Bromma
Jämtlands läns bibliotek, Östersund

Karlsson, Gunilla, redaktör, Rönninge
Kiellander, Carl Ludvig, professor, Djurs-
holm
Kindestam, Sven, adjunkt, Kisa
Kindstrand, Jan Fredrik, docent, Uppsala
Knutsson, Knut, stadsbibliotekarie, Spånga
Koit, Jakob, arkivarie, Tumba
Kraft, Salomon, fil. dr, Sthlm
Kruse, Martin, Uppsala
Kumlien, Kjell, professor, Enskede
Kåre, Alf, bibliotekarie, Sthlm
Köpenhamns kommuns hovedbibliotek
Köpenhamns universitetsbibliotek, 1:a avd

Lager-Kromnow, Birgitta, fil. dr, Sthlm
Lagerfelt, Carl-Henrik, frih., Vikingstad
Lagerfelt, K-G., frih., ambassadör, Säbylund
Lagerspetz, Christian, direktör, Sthlm
Lagrelius, Barbara, fru, Rönninge
Lange, Sven Erik, överstelöjtnant, Figeholm
Laurén, Anne-Marie, fru, Gävle
Lennerstrand, Åke, fil. dr, Bromma
Lessebo bibliotek
Lidberg, Lars G., docent, Spånga
Liedgren, Jan, teol. dr, Bromma
Liljenzin, Bengt, fil. mag., Falun
Lilliestam, Åke, förste bibliotekarie, Sthlm
Lindberg, Elis, Sthlm
Lindbergh, Nils, bokhandlare, Sthlm
Lindblad, Lars, civilingenjör, Skärblacka
Lindblom, Andreas, professor, Sthlm
Lindgren, Uno, byrådirektör, Älvsjö
Lindqvist, Sune, biblioteksråd, Sthlm
Lindroth, Jan, docent, Vällingby
Lindwall, Bo, studerande, Södertälje
Linköpings stifts- och landsbibliotek
K. Livrustkammaren, Sthlm
Luleå kommuns folkbibliotek
Lundberg, Gunnar W., fil. dr, Paris
Lundbäck, Arvid, utredningssekr., Sthlm
Lundh, Herbert, fil. dr, Uppsala
Lundholm, Kjell-Gunnar, rektor, Norrköping
Lundin, Gunnar, Värnamo
Lundström, David, förste arkivarie, Sthlm
Lärarhögskolan, Uppsala
Löthner, Lennart, arkivarie, Uppsala
Löw, Bengt, förste arkivarie, Sthlm

Magnell, Kjell, generalmajor, Täby
Malmberg, Sven, Vadstena
Martin, Jan Herbert, fastighetsintendent,
Sthlm
Mattsson, Bengt, Karlskrona
Mikkelin maakunta-arkisto

Militärhögskolan, militärhistoriska avdelningen, Sthlm
Moselius, Carna, fru, Sthlm
Mårtensson, Björn Anders, socialassistent, Johanneshov
Möller, Pontus, riddarhusgenealog, Solna

Nauclet, Leni, fru, Perstorp
Nelson, Björn, civilingenjör, Enebyberg
Nilsson, Nils, arkivråd, Vällingby
Nilsson, Sven A., professor, Uppsala
Norberg, Axel, fil. dr, Solna
Nordberg, Arne, läroverksadjunkt, Luleå
Nordenskiöld, Otto, radiochef, Lidingö
Nordiska museet, Sthlm
Nordström, Elsa, förste arkivarie, Sthlm
Norges riksarkiv, Oslo
Norрман, Leif B., assistent, Malmö
Det k. Norske videnskabers selskabs bibliotek, Trondheim
Nyberg, Tore, fil. dr, Odense
Nyqvist, Karl E., Tulleråsen

Odelberg, Wilhelm, överbibliotekarie, Sthlm
Odense universitetsbibliotek
Odhnoff, Ragnar, kansliråd, Sthlm
Olofsson, Mattias, läkare, Lund
Olsson, Arne, Helsingborg
Olsson, Nils William, fil. dr, Minneapolis, Minn.
Olsson, Sven, stadsarkivarie, Sthlm
Oslo universitetsbibliotek

Personnamnsordboken, Uppsala
Personne, Nils, inspektör, Bromma
Plejfel, Hilding, professor, Lund
Påhlsson, Leif, skriftställare, Göteborg

Quistgaard, Harald, generaldirektör, Lidingö

Ramel, Otto, frih., hovjägmästare, Övedskloster
Rathsman, Ernst, kamrer, Sthlm
Reichenberg, Olof, lektor, Djursholm
Rennerfelt, Bertel, bankdirektör, Sthlm
Ribbing, Herbert, ambassadör, Hasslerör
Riksarkivet, heraldiska sektionen
Riksdagsbiblioteket
Rosenlew, Fredrik Wilhelm, pol. mag., Helsingfors
Runqvist, Harry, meteorolog, Handen
Ryde, Nils, professor, Göteborg

Sallander, Hans, fil. dr, Uppsala
Sandberg, Per, rektor, Sthlm
Sandberg, Thorsten, studerande, Rönninge
Sandgren, Folke, förste bibliotekarie, Sthlm
Sandström, Carl, överläkare, Saltsjöbaden
Scheffer, Gunnar, statsheraldiker, Sthlm
Schrewelius, Ingrid, redaktör, Sthlm
Schück, Herman, docent, Bromma
Schönbeck, Carl-Gerhard, assurancesdirektör, Sthlm
Sidenbladh, Karl, president, Umeå
Sjöberg, Gustav, förste arkivarie, Sthlm

Sjöberg, Lillemor, fru, Täby
Sjöfartsmuseet, Göteborg
Sjögren, Paul, överbibliotekarie, Umeå
Skara stifts- och landsbibliotek
Skillt, Rikard, Sthlm
Sleman, Folke, förste arkivarie, Sthlm
Sollbe, Henric, direktör, Norrköping
Stade, Arne, fil. dr, Hägersten
Stadsbiblioteken i: Alingsås, Borås, Eskilstuna, Falun, Gävle, Göteborg, Halmstad, Helsingborg, Härnösand, Jönköping, Kalmar, Karlskoga, Karlskrona, Karlstad, Katarineholm, Kristianstad, Kristinehamn, Landskrona, Lidingö, Lidköping, Lund, Malmö, Motala, Norrköping, Skövde, Solna, Stockholm, Sundsvall, Uddevalla, Umeå, Uppsala, Vasa, Vetlanda, Vänersborg, Västervik, Västerås
Stadsmuseet, Sthlm
Staf, Nils, teol. o. fil. dr, Hägersten
Stafsunds bibliotek, Ekerö
Stare, Barbro, kanslichef, Sollentuna
Stenbock, Cécile, grevinna, Bromma
Stengafvel, Lennart, Alvhem
Stenkula, Carl Gustaf, socialdirektör, Lund
Sterving, Richard, Helsingborg
Stille, Åke, rektor, Uppsala
Stjernswärd, Brita, fröken, Sthlm
Stora Kopparbergs Bergslags AB:s bibliotek, Falun
Strängnäs museum
Ström, Per, studerande, Eskilstuna
Strömberg, Bengt, teol. dr, Nice
Sundeqvist, Lars-Hugo, tandläkare, Örbyhus
Svalenius, Ivan, fil. dr, Lund
Svensson, Charles Morgan, Bromma
Svensson, Ivan, bruksägare, Skyllbergs bruk
Sydbrant, Ragnar, fil. kand., Göteborg
Sylvan, Nils, fil. dr, Sthlm
Sällskapet, Sthlm
Söderlind, Stefan, förste arkivarie, Bromma
Södermanland-Närkes nation, Uppsala
Södermanlands hembygdsförbund, Nyköping

Teijler, Börje, fil. lic., Hallstahammar
Thomaeus, Ivar, Sala
Thorén, Madeleine, fröken, Sthlm
Thorsell, Elisabeth, fru, Linköping
Thurfors, Kai, fil. kand., Upplands Väsby

Ulander, Britta, fröken, Hägersten
Ulveborn, Rune, Göteborg
Universitets- och högskolebiblioteken i Örebro
University of California research library, Los Angeles, Calif.
University of California serials library, Santa Barbara, Calif.
University of Minnesota libraries, Minneapolis, Minn.
University of Washington library, Seattle, Wash.
Uppsala universitet, historiska institutionen
Utterström, Gustaf, professor, Umeå

Vaasan maakunta-arkisto
von Wachenfelt, Miles, lantbruksråd, Sthlm
Wachtmeister, Hans, greve, Johannishus
Wahlgren, Kerstin, adjunkt, Boden
Wall, Svenning, yrkesvals lärare, Djurholm
Weibull, Curt, professor, Göteborg
Weikel, Egil B., Uppsala
Wendel, Göran, fil. lic., Farsta
Westerberg, Björn, Mölndal
Westin, Gunnar T., professor, Danderyd
Wetterblad, Ragnar, konteramiral, Sparre-
holm
Wibling, Hilding, chefredaktör, Kalmar
Wichman, Holger, förste arkivarie, Bromma
Widtfjäll, Per Olof, Borås

Wilstadius, Paul, fil. dr, Höör
Vitterhetsakademiens bibliotek, Sthlm
Vult von Steijern, Nils, frih., ingenjör, Väs-
tervik
Vänersborgs museum
Wängberg, Ragnar, ingenjör, Vårgårda
Växjö stifts- och landsbibliotek

Zander, Tomas, civilingenjör, Tjällmo

Åberg, Alf, förste arkivarie, Sthlm
Ågren, Lars, stationsinspektör, Söderhamn
Åhrman, Owe, stadsplaneingenjör, Floda

Östenson, Stig, med. lic., Växjö

Förkortningslista

DHT	(Dansk) historisk Tidsskrift
EAA	Elgenstierna, Den introducerade svenska adelns ättartavlor
HT	Historisk tidskrift
KB	Kungliga biblioteket
KÅ	Kyrkohistorisk årsskrift
PHT	Personhistorisk tidskrift
RA	Riksarkivet
SBL	Svenskt biografiskt lexikon
SRS	Scriptores rerum svecicarum
UUB	Uppsala universitetsbibliotek
[K]VA	K Vetenskapsakademien
VHAA	K Vitterhets historie och antikvitets akademien

Personregister

- Abel, dansk konung 51
Abenius, Margit, fil. dr 74
Abraham Brodersson, se tjurhuvud
Addison, Joseph, engelsk författare 20
Adlersparre, C. Sophie, f. Leijonhufvud, friherrinna, förf., ("Esselde") 74
— Georg, greve, statsråd 88
Afzelius, släkt 90
Agardh, Carl Adolph, biskop 59, 88
Agricola (Åkerman), Sven, se Leijonmarck
Ahlberg, släkt 61
Ahlelöf, Johan (Jonas) prost 5
Ahlund, Nils, professor i historia 40
Alfons, ärkebiskop av Jaën 32—34
Allardt, släkt 91
Almqvist, smålandssläkt 61
Almqvist, Carl Jonas Love, författare 45
Alsing, Johan Didric, prost 4
Alstrin, Eric, biskop 15—21
Alströmer, Claes, frih., kansliråd 4—5
— Patrick, frih., industriidkare 9
Aminoff, Alexis, överceremonimästare 87
— Axel, rytmästare 92
— Torsten G., finländsk riddarhusgenealog 89
Andén, Eva, advokat 74
Anderberg, Algot, biskop 24—25
Andersson, Johan, svensk typograf i USA 46
Anna, engelsk drottning 15, 17—18
Annerstedt, släkt 56
— Claes, universitetsbibliotekarie, historiker 33, 62
Arfwedson, Carl David, grosshandlare 64
Arnell, släkt 59
— Jonas, biskop 59
Aronsson, Stina, förf. 74
Ascheberg, Rutger von, greve, generalguvernör 86
Assarsson, Berndt David, monsignore, kyrkoherde 27
von Baer, ätt 89
Bager, Haquin, handelsman, skriftställare 93
Bagge, Gösta, professor, statsråd 79
Behr-Frykholm, Ulla, sekreterare 95
Benckert, Robert, bankspektör 69
Benechius, Henrici, kanik 58
Benzelius, Carl Jesper, biskop 8, 10—11
— Erik d. y., ärkebiskop 55
Berencreutz, ätt 84
Berg, Gösta, professor 90
— Johan Niklas, bruksförvaltare 67
— Lars, landshövding 67—68
— Lina, g. Schough 67
— Ruben G:son, fil. dr, litteraturhistoriker 45
Berger, Napoleon (Anders Gustaf Öbom eller Gustavus Öbom, Öbom), konstförfant, sv.-amer. tidningsman 45
Berggren, Hugo, domkyrkosysselman 24
Berghman, släkt 61
Bergstedt, Erik, statssekreterare 15
Bergström, Anders, i Kumla 13
Berzelius, Jöns Jacob, frih., professor 64—65
Beskow, släkt 90
— Bernhard von, frih., hovman, förf. 48
— Nils Gustaf, kyrkoherde 29
Bildt, ätt 85
Billing, Einar, biskop 24
Birgitta Birgersdottr (den heliga Birgitta), se Finstaätten
Bjurbäck, Olof, biskop 59, 88
Björkman-Goldschmidt, Elsa, förf. 74
Björnson, Björnstjerne, norsk förf. 88
Björnstjerna, Carl, greve, överste 90
Björnström, Fredrik, överläkare, professor 71—72
Björnståhl, Jacob Jonas, forskningsresande 55
Blanche av Namur, drottning 34
Blomberg, Erik, fil. dr, författare 71
Blomquist, Anders, prost 25
Blylod, släkt 91
Blåfield, släkt 89
Boëthius, Bertil, riksarkivarie, professor 70, 94
Bolin, Sture, professor i historia 50
Bonifacius VIII, påve 34
Bonnecreutz, Fredericus Sorbonne von, häradshövding 64
Bonnier, släkt 77
Bournonville, August, direktör för baletten vid Kgl. teatern i Köpenhamn 36
Braathen, Otto, industriman 71
Brandell, Ulf, utrikesredaktör 77—78
Brander, Johan, kyrkoherde 8
Branting, släkt 61
von Braun, ätt 84
Bredow, Einar von, frih., redaktör 87
Brilioth, Yngve, ärkebiskop 70
Bring, Samuel Ebbe, förste bibliotekarie 60
Bris(s)man, Sven, major 64
Broman, släkter 59
— Erlandus Svenonis, biskop 59
Bromander, Carl Wilhelm, domprost 59
Broomé, Bertil, krigsarkivarie 90
Bruno, Carl-Gustaf, expediteschef 90

- Brunow, ätt 89
 Bruun, släkt 61
 Brydges, Henry, canon of St. Paul's, London 17
 Burén, Bertil, överste 90
 Burgman, John, varvsägare 82
 — Mary, g. Fredholm 82
 Busse, guldsmedssläkt 94
 Butler, James, hertig av Ormonde, 17—18
 Bünsow, Friedrich, industriman 71
 Bystrom, finländsk släkt 91
 Böttiger, Carl Wilhelm, skald, professor 74

 Caméen, Benedictus Svenonis, superintendent 58
 — Daniel Camoenius, justitieborgmästare 58
 — Erland von, kommerseråd 58
 Caménhielm, Sven, akademiräntmästare 58
 Caménsköld, Carl Bengt, löjtnant 58
 — Cathrina Christina, g. Bunge 58
 Carlberg, Abraham, hyttmästare 94
 Carlquist, Gunnar, överbibliotekarie 57
 Carlsson, Beyron, skriftställare 87
 — Johan Gustaf von, president 64
 — Ullagreta, genealog 90
 Carpelan, Tor, frih., finländsk personhistoriker 89
 Casparsson, släkt 93
 — Anna, f. von Feilitzen 93
 — Edvard Henrik, försäkringsdirektör 93
 Cavallin, släkt 90
 Cecchetti, Enrico, italiensk balettpedagog 40—41
 Chanut, Pierre, fransk ambassadör 92
 Churchill, Sir Winston, brittisk premiärminister 79
 Claus Mortensen, Malmös reformator 93
 Colliander, släkter 61
 Collijn, Isak, riksbibliotekarie 33
 Columbus, Samuel, skald, språkman 93
 Conradi, gift grevinna Cruzewska, sångerska 20
 Cornell, Henrik, professor i konsthistoria 70—71
 — Johan Fredrik, major, flottningsschef 68, 71
 Crælius, släkt 61
 Crusell, Bernhard Henrik, tonsättare 64—65
 Curio, Henrik, boktryckare 62

 Daa, Erik Detlevsen, kanik 58
 Dahlberg, Erik, greve, generalguvernör 57
 Dahlerus, Magnus, teol. dr, prost 9—13
 Dahlgren, Gustaf, smed 91
 — John, smed 91
 Danell, Hjalmar, biskop 88—89
 — Maria, f. Beckman 88—89
 Davis, Jefferson, nordamer. president 53
 De Mortaigne, Barthold, frih., generallöjtnant 85
 Descartes, René, fransk filosof 92
 de Wahl, Anders, skådespelare 94
 Dintler, Åke, bibliotekarie 83
 Dippel, Johann Conrad, tysk teolog, pietist 62
 Djurklou, Nils Gabriel, frih., domänintendent, kulturhist. förf. 59
 d'Otrante, Gustaf, hertig, kammarherre 87

 Drangel, släkt 61
 Dryselius, släkt 61
 Drysén, Johan Reinhold, kapten 64
 Dubbe, ätt 89
 Düben, Gustaf von, frih., hovmarskalk 21

 Edelsvärd, ätt 91
 Eden, Sir Anthony, brittisk premiärminister 79
 — Clarissa, g. m. föreg. 79
 Edzardus, Esdras, orientalist 16
 — Johann Esdras, pastor vid tyska kyrkan i London 16
 — Sebastian, orientalist 16
 Ekebon, Olof Andreae, domprost 7
 Ekerman, släkt 61
 Ekerodde, Nils Laurents, handelsman 60
 Ekestubbe, ätt 84
 Eklund, Johan Alfred, biskop 59
 Ekman, släkt 90
 Elfvendahl, Peter, komminister 5
 Elfvengren, släkt 91
 Elisabet I, engelsk drottning 19
 Ellmin, Johan, provinsialläkare 64
 Ellsler, Fanny, österrikisk dansös 36, 40
 Engelbrekt Engelbrektsson, rikshövitsman 49
 Engström, Sten, landsarkivarie 49—50, 52
 Enhörning, August, industriman 71
 Ericus Olai, historieskrivare 49, 51
 Erik av Pommern, unionskonung 50
 — Klipping, dansk konung 51
 — Magnusson, hertig 50
 — Menved, dansk konung 51
 — Plogpenning, dansk konung 51
 — Valdemarsson, domicellus 51
 Erlander, Tage, statsminister 77—78
 Esch, Björn von der, förste hovmarskalk 87
 Esping, Olof, kyrkoherde 55
 Eugen, prins av Savoyen 17
 von Euler, ätt 87

 Fægersten, Per Niklas, överste i brasilianska armén 64
 Fahlborg, Birger, professor, historiker 90
 von Falck, ätt 89
 Falk, Ida Pedersdtr 57
 Fant, Erik Mikael, professor, historiker 10
 Feilitzen, Johan von, major 54
 — Olof von, förste bibliotekarie 53—54
 — Urban von, kritiker, essäist 93
 — Victor von, kapten 54
 Fersen, Axel von, greve, riksmarskalk 82
 — Fabian von, frih., generalfältmarskalk 85
 — Hans von, frih., guvernör 85
 Filippa, drottning 49—50
 (Finstätten), Birger Persson, lagman 35
 (—), Birgitta Birgersdtr (Den heliga Birgitta) 32—35
 Fock, ätt 89
 — Hans, borgare i Narva 89
 Fogelberg-Sundewall, Hanna 46
 — John A., se Sundewall, Pehr Alfred
 Fokin, Mikael, rysk koreograf 36, 43
 Forseth, Einar, professor, konstnär 90
 Forssell, Arne, arkivråd 61, 91
 Frænckel, Louis, bankdirektör 69—70

Francken, Hans Reinhold von, viceamiral 11
 Franzén, Frans Michael, biskop, skald 64
 Fredholm, släkt 81—83
 — Adam, rådmän 82
 — Adolf, skeppsbyggare 82
 — Albert, skeppsbyggare 82
 — Gerda, gift Herlitz 83
 — Ivar, professor, matematiker 83
 — Ludvig, industriman 82—83
 Fredrik Wilhelm I, preussisk konung 15
 Frick, släkt 90
 Frimodig (Fredholm), Petter, byggmästare 82
 — Pähr, soldat 81
 Fröding, Gustaf, skald 59, 88
 Fuller, Loïe, amerikansk dansös 41
 Furtenbach, Börje, överste 90
 Fähræus, Olof Immanuel, statsråd, landshöv-
 ding 64

Gabrielsson, Samuel, prost 25
 Gadelius, Bror, professor i psykiatri 72, 94
 Gahn, Hans Jakob, lantränmästare 87
 — Henrik, med. dr 87
 Gallander, Daniel Peter, tygförvaltare 64
 Gaslander, släkt 61
 Gaulle, Charles de, fransk president 80
 Geijer, Erik Gustaf, skald, professor 25, 64
 Gellerstedt, Anders Wilhelm, kyrkoherde 8
 Geltzer, Jekaterina, rysk dansös 40, 42—44
 Gerdt, Pavel A., rysk dansör 39, 41
 Gerber, Tage von, godsägare, genealog 84
 Gentschein, ätt 84
 Gezelius, Johannes d. y., biskop 93
 Gillingstam, Hans, fil. dr 84
 Gorskij, Alexander, rysk koreograf 41, 44
 Grand, Johannes, dansk ärkebiskop 51
 Granstedt, Erik, lektor 61
 Grapengiesser, släkt 61
 Gregorius XI, påve 33
 Grimbeck, Anton Gunnarsson, regementspas-
 tor 5
 Groen, Anton Henrik, bergsråd 64
 — Warner, godsägare 64
 Grönberg, Lennart, överbibliotekarie 83
 Guest, Ivor, engelsk balettforskare 41
 Gullberg, Hjalmar, fil. dr, förf. 74
 Gustav I, konung 29
 — II Adolf, konung 55
 — III, konung 3, 5, 9—13
 — IV Adolf, konung 85
 — V, konung 75, 87
 — VI Adolf, konung 79
 Gyldestolpe, Nils Philip, greve, landshöv-
 ding, överkammarherre 6
 — Ulrik Wilhelm, greve, överceremonimästa-
 re 64
 Gyllenstierna, Nils, frih., riksdrots 86
 Günther, Christian, utrikesminister 78

Hagberg, Carl August, professor, översättare
 66
 Haij, Daniel, regementsläkare 64
 Hallberg, Johan Petter, regementssskrivare 64
 Hamilton, ätt 80—81
 — af Desert, Hugo, frih., överste 81
 — Monica, f. Lindstedt 81

Hammarberg, James, industriman 71
 Hammarskjöld, Carl Vilhelm, ryttmästare 46
 — Dag, generalsekretärerare 79
 — Hjalmar, statsminister 79
 Hammarström, Ingrid, professor 90
 Hansen, Maria, f. Altin, gift Thiel 71
 Hansson, Per Albin, statsminister 75, 77
 Hebbe, Gustaf Clemens, skriftställare 46
 — Vendela, f. Åstrand, skriftställare 46
 Hedenborg, Johan, läkare 56
 Hedrén, Johan Jacob, biskop 59
 Heggardt, Martin, professor, domprost 16
 von Heideken, ätt 84
 Heij, Hindrich, major 94
 Helvig av Holstein, dansk drottning 51
 Henschen, Salomon, teol. dr, kyrkoherde 10
 Herlitz, Karl, försäkringsman 83
 — Nils, professor i statsrätt 48, 83
 Herman, klockgjutare, rådmän 58
 Heurlin, släkt 61
 Hittler, Adolf, tysk rikskansler 76
 Hjärtström, Ernst, överläkare, professor
 71—72
 Hjärne, Erland, professor i historia 70
 Holmberg, Olle, professor i litteraturhistoria
 74, 95
 Holmgren, Carl Gustaf, ritmästare 92
 Hoppenstedt, släkt 61
 Horn, Knut von, överintendent 87
 Hultström, Johan Magnus, v. häradshövding
 64
 Humbla, Erik, lektor, kyrkoherde 21
 Hägglöf, Anna, f. Folchi-Vici 79
 — Gunnar, ambassadör 79—80
 Härdelin, Eva Christina, g. Berg 67
 Höjer, Axel, läkare, generaldirektör 72—73
 — Signe, f. Dahl 72—73
 Hök, Anders, inspektör 63

Ingeborg Valdemarsdtr, dansk prinsessa 51
 Isberg, Anders Ulrik, järnvägskamrer 93
 — Anders Ulrik, jr, stadsarkivarie 93

Jakob II, engelsk konung 18
 Jesper Marci, superintendent 58
 Johannes Svenonis d. y., munk i Vadstena 57
 Johanson, Klara, litteraturkritiker 92
 Johansson, Christian, premiärdansör, danspe-
 dagog 36—44
 — Gustaf Herder, kyrkoherde 23
 — Hilda Torborg Cecilia, f. Lundgren 23
 — Johan Anton, komminister 22—23
 — Kåre, se Skredsvik
 — Tora Martina, se Skredsvik
 Johnson, Samuel, engelsk författare 17
 Jollain, François, kartograf 55
 Junbeck, släkt 61

Karl XI, konung 86
 — XV, konung 53, 87
 — I, engelsk kung 17
 — II, engelsk kung 19
 Karsavina, Tamara, rysk dansös 36, 43
 Kastrup, Allan, redaktör 47
 Katarina Ulfsdtr, se Ulvåsaätten
 — Valdemarsdtr, dansk prinsessa 51
 Kennedy, släkt 86

- Keynes, John Maynard, engelsk nationalekonom 79
- Kjellberg, släkt 90
— Isidor, sv.-amer. journalist 46
- Kleberg, Claes Edvin, häradsskrivare 91
— Johan, kapten, sekreterare i riksheraldiker-
ämbetet 91
- Klemming, Gustav Edvard, överbibliotekarie 59
- Klint, släkt 61
- Koch, Michael, sjöofficer, kapten 63
- Kraemer, Lotten von, donator, förf. 74
— Robert von, skald, politiker, hovmarskalk 74
- Krasovskaja, Vera, rysk balettforskare 43
- Kristoffer av Bayern, konung 49
- Kristina, drottning 85, 92
— av Sachsen, unionsdrottning 92
- Krok, släkt 61
- Krook, finländsk släkt 91
— Oscar, kyrkoherde 48
- Kschessinska, Mathilde, rysk dansös 36, 41, 43
- Kyren, Eggard van, riddare 35
- Kökeritz, släkt 53
— Carl Gustaf, expeditiönssekreterare 10—11
- Læstadius, Lars Levi, väckelsepredikant, kyrkoherde 65
— Petrus, kyrkoherde 65—67
- Lagercrantz, Olof, fil. dr, chefredaktör 77
- Lagerlöf, Selma, fil. dr, förf. 67
von Lagerlöf, ätt 59
— Nils, biskop 59
- Lamberg, Erik, biskop 5—6
- Landahl, Sten, förste arkivarie 61
- Landin, Karl Anders, förste kammarskrivare 63
- Landquist, John, professor i pedagogik 74
- Langenskiöld, Karl, frih., bankdirektör 70
- Lanje, Viking, konservator 92
- Lannerstjerna, Anna Sophia Amalia, gift Wallenstråle 6
— Peter Adolf, överste, kommandant 6
- Larsson, Sven-Erik, chefredaktör 77
- Latino Orsino, riddare 34
- Laurén, Claes Fredrik, generalkrigskommissarie 63
— Johan Klas, sekreterare 63
- Leche Löfgren, Mia, skriftställare 87
- Legat, Nicolas, rysk danspedagog 36—37, 43
- Leijonmarck, Sven, landshövding 93
- Lemche, Hans, jägmästare 60
- Liedgren, Jan, teol. dr 32
- Lignell, Anders, prost 88
- Lilliesköld, ätt 58
- Lindberg, Folke, professor i historia 92
— William, skeppsbyggare 82
- Lindblad, Bertil, professor i astronomi 93
- Lindblom, Jacob Axelsson, ärkebiskop 12, 14
- Linderholm, Emanuel, professor i kyrkohistoria 23, 28
- Lindgren, Richard, bankdirektör 70
- Lindskog, Carl Johan, tidningsman 46
- Lindwall, Bengt Magnus, prost 1, 13
- Lipstorp, Daniel, professor 92
- Livin, Bothvid Magnus, kyrkoherde 62
- Loccenius, Johan, rättslär, professor 62
- Lovisa Ulrika, drottning 15
- Lund, släkt 61
- Lundberg, Arne S., envoyé 88
- Lundgren, Gustaf, övermasmästare 64
— Hilda Torborg, se Johansson
- Lundh, Herbert, rektor 62
- Lutteman, Axel, sekreterare i Sv. kyrkans diakonistyrelse 24
- Lüders, Simon, prost 24—25
- Löfberg, släkt 61
- Löw, Bengt, förste arkivarie 61
- Löwenadler, Holger, skådespelare 87
- Löwenhielm, Gustaf C. F., greve, general, minister 65
- Macmillan, Harold, engelsk premiärminister 80
- Magnus Eriksson, konung 34, 51
— Petri, generalkonfessor i Vadstena 33—34
- Main, Jacob von, ryttmästare 85
- Malmros, släkt 90
- Mancini, Francesco, italiensk kompositör 20
- Mannerheim, Carl, greve, bankdirektör 70
— Gustaf, frih., marskalk, Finlands president 74—76
- Margareta Valdemarsdotter, unionsdrottning 51
- Marina Valdemarsdotter, domicella 51
- Marlborough, John Churchill, hertig, fältherre 17
- Martynova, Olga, rysk balettforskare 41
- von Mecklenburg, ätt 87
- Meinander, finländsk släkt 91
- Mellén, Gustaf, rektor 91
- Milles, Carl, skulptör 71
— Olga, f. Granner 71
- Minkus, Ludwig, österrikisk tonsättare 41
- Mobach, Carsten, kopist i kansliet 94
- Moberg, Vilhelm, förf. 56
- Modin, Nils, assessor 64
- Molotov, Vlatjeslav Mihajlovitj, rysk utrikesminister 76
- Monck, George, engelsk general 19
- Montelius, släkt 61
— Thomas, prost 13
- Muckenhirn, Fredrik Wilhelm, kyrkoherde 29
- Murray, Gustaf, biskop 8
— Malcolm, generallöjtnant 87
— Robert, domprost 87
- Myrdal, Alva, statsråd 79
— Gunnar, professor, statsråd 79
- Möhlman, Jacob, brukspatron 59
- Möller, Gustav, statsråd 77
— Pontus, riddarhusgenealog 84
- Mörner af Morlanda, Hans Georg, frih., generallöjtnant 85—86
- Nicholaus Bunkeflo, kanik 58
- Nicolaus Hermanni, biskop 32, 34—35
- Nicolini (egentl. Nicola Grimaldi), kastratsångare 20
- Nils Kettilsson, ärkebiskop 50
- Nilsson, Birgit, operasångerska 87
— Christina, operasångerska 87—88
- Norberg, Axel, fil. dr 61

- Nordenskjöld, Carl Fredrik, skriftställare, mystiker 53
 Nordin, Carl Gustaf, biskop 12
 Nordmark, Zacharias, professor 48
 Nordström, Sten, grosshandlare 68
 Norlind, Tobias, professor, musikhistoriker 65, 87
 Nygren, Ernst, arkivråd 58
- Obom, se Berger
 Odhnoff, släkt 90
 Ohlin, Bertil, professor, statsråd 78—79
 Olaus Petri, reformator 29, 56
 Olsson, Jan-Olof, förf. 41
 — Nils William, fil. dr 54
 — Olof, brukspatron 6
 — Sven, stadsarkivarie 61
 Osander, släkt 61
 Oscar II, konung 68
 Ousbeck, Algot, bruksarbetare 94
 Owen, Samuel, mekaniker 91
- Paasikivi, Juho, finländsk president 74
 Pantzerhielm, ätten 84
 Parsenow, Günter, 85
 Paulsson, Göte, fil. dr 49—51
 Paulus Helie (Paul Helgesen), dansk karmelitermunk 49—52
 Pavlova, Anna, rysk dansös 40, 43—44
 Persson, Lars (Geting-Lasse), riksspelman 93
 Petipa, Marius, fransk-rysk koreograf 39, 41
 Petreius, Joel Jacob, kyrkoherde 8
 Petrén, släkt 90
 Petrus Olavi, prior i Alvastra 32—33
 Petterson, Thorsten, skriftställare 87
 Pipping, Hugo Edvard, finländsk professor 93
 — Rolf, finländsk professor i svenska språket 51
 Pistolekors, ätt 89
 Precht, Burchard, bildsnidare 56
 Puke, ätt 94
 Pahlsson, Leif, skriftställare 84
- Quensel, Nils, statsråd 78
- Reen, släkt 61
 Reeth, ätten 89
 Regnéll, släkt 90
 Ridderstad, Per S., docent 61
 Ritschl, Albrecht, tysk teolog, professor 88
 Rikissa Valdemarsdtr, domicella 51
 Ringius, Henrik Florus, kyrkoherde 23
 Rockefeller, John Davison, amer. finansman 73
 Rodenstam, Greta, kulturfrämjare 93
 Roesler, August, fotograf 94
 — Ernst, fotograf 94
 Rogberg, släkter 61
 Rogge, Kort, biskop 55
 Roosval, Johnny, professor i konsthistoria 70
 von Rosen af Kardina, ätt 84
 Rosenbröjer, ätt 89
 Rosenlindt, ätt 89
 Rosensvärd, ätt 84
 Roslavleva, Natalia, rysk balettforskare 41, 43
 Ross, ätt 89
- Rudbeck, Olof d. ä., professor, arkiater 62
 Rudeen, Thorsten, biskop 59
 Rudenschöld, ätt 59
 Rundgren, Claes Herman, biskop 59
 — Viktor, biskop 26—27
 Rydbeck, Oscar, bankdirektör 70
 Rythén, Fritz August, expeditiönssekreterare 63
 Rådberg, Daniel, fältkamrer 64
 Röding, Samuel, rådman, hattmakare 60
 Rönquist, Per, prost 91
- Sacheverell, Henry, präst i Southwalk, London 18—19
 Sager, Daniel, regementsfältskär 92
 Sahlstéen, släkt 61
 Salenius, Johan Gotthard, komminister 8
 Samson-Himmelstjerna, ätt 84
 Sandberg, Johan Gustaf, målare, professor 64
 Sandwall, Axel, emigrant 46
 — Frans Gustaf, industriman 46
 — Johan, svensk-amer. tidningsman 45
 Schatelowitz, ätt 89
 Scheffer, Carl Fredrik, greve, riksråd 3—9
 Schefferus, Johannes, professor skytteanus 62—63
 von Schlüter, ätt 89
 Schough, Robert, överstelöjtnant 67—68
 Schröder, släkt 61
 — Carl Gustaf, biskop 3, 9
 — Jöran, biskop 59
 — Margareta, g. Wallin 1
 Schröderheim, ätt 59
 — Elis, statssekreterare 3—4, 6, 10—13
 — Herman, biskop 10
 Schück, Henrik, professor i litteraturhistoria 70
 Schütz, Henrik, professor 62
 Schönberg, Anders, rikshistoriograf 7
 Segerstedt, Torgny, professor, publicist 28
 Segerstråle, Greta, f. Hamilton 81
 Segersvärd, ätt 89
 Serenius, Jacob, biskop 15
 Setterqvist, Carl Gustaf, kyrkoherde 8
 Sidow (Sydow), Christian Fredrik, frälseinspektör 85
 Silfverschiöld, ätt 89
 — Nils, frih., bibliofil 59
 Silfverstolpe, Malla, f. Montgomery 64
 Silfversvan, ätt 89
 Sjögren, Brita, g. Fredholm 82
 — Lars, överhovjägare 82
 — Peder, förf. 74
 Sjöström, Carl, stadsfogde, genealog 63
 Skog, Carl August, kyrkoherde 26
 Skoglund, Martin, i Doverstorp, riksdagsman 79
 Skredsvik, Kåre, kyrkoherde 22—31
 — Tora Martina, förf. 23
 Sköld, Per Edvin, statsråd 76—77
 Snakenborg, ätt 57
 Snellman, Johan Vilhelm, finländsk politiker, professor 92
 Sofia, drottning 51
 — Dorothea, preussisk drottning 15
 Spalding, ätt 89

Sparre, ätt 94
Spegel, Haquin, biskop 55
Spole, Anders, professor i astronomi 92
Staf, Nils, stadsarkivarie 61
Stalin, Josef, rysk diktator 76
Stavenow, Ludvig, professor i historia 70
Steele, Sir Richard, engelsk förf. 20
Stenius, Daniel Josua, kyrkoherde 8
Shephenson, George M., amerikansk profes-
sor 47
Steuchius, Joannes, ärkebiskop 59
Stiernstedt, Marika, förf. 74
Strangh, Jacob, prost 8
Stricker, Johan Christoffer, prost 1, 5—13
Stridsberg, Gustaf, skriftställare 71
Strindberg, August, förf. 66
Stromberg, ätt 89
Sträng, Gunnar, statsråd 78
Strömvall, Lars, kyrkoherde 8
Ståhl, släkt 61
— Emanuel Florenz, v. härads hövding 64
Stålhane, ätt 89
van Suchtelen, ätt 89
Sundberg, Anton Niklas, ärkebiskop 59
Sundewall-Fogelberg, Hanna 46
— Pehr Alfred (= John A. Fogelberg),
svensk landagent i Chicago 46—47
Sundqvist, Jan, dagakarlar vid Hammarby bruk
91
Swartling, släkter 90
Swebilius, släkt 61
Sven Jakobsson, biskop 51
Sveno Benedicti Eلفdalius, superintendent 58
Svensson, Johannes, bruksägare 94
von Sydow, släkt 85, 87
— Axel Reinhold, lagman 85
— Johan Peter, kyrkoherde 85
Säve, Per Arvid, lektor, fornforskare 91
Sävström, August, talman 70
Söderblom, Nathan, ärkebiskop 26—28, 31,
70, 89
Taglioni, Marie, italiensk dansös 36, 40, 44
Tanner, Väinö, finländsk utrikesminister 78
Tegnér, Esaias, skald, biskop 64, 94
Tersmeden, Carl Herman, kammarjunkare 84
Tessin, Nicodemus d. y., arkitekt 55
Thamsten, släkt 61
Thanner, Lennart, docent 61
Thiel, Anna, f. Josephson 71
— Ernest, bankdirektör 71
— Maria, se Hansen
Thilén, släkt 89
Thott, ätt 85
Thun, Josef, prost 56
Tingsten, Herbert, professor, chefredaktör 77
(tjurhuvud), Abraham Brodersson, riddare 50
Totterman, Knut Selim, komminister 29
Trana, Gösta, överste 90
Tranér, Johannes, professor 48
Tranheim, Johan Adolf, notarie 63
Treschow, Johan, kabinettskammarherre 87
Troil, Uno von, ärkebiskop 10
Trägårdh, professor 5
Tunberg, Sven, professor i historia 70
Tungelfelt, Anders, landshövding 61—62
Turicchia, Giovanni, konsertmästare 90

Tyrgils Knutsson, marsk 50
Törnberg, Carl Johan, smed 91
Törnhielm, Mårten, hauptman 56
Ugglas, Carl R. af, frih., antikvarie 71
Ulf Gudmarsson, se Ulvåsaätten
(Ulvåsaätten) Karl Ulfsson, riddare 35
— Katarina Gudmarsdtr, g. m. Gustaf Tunes-
son (Ving-ätten) 35
— Katarina Ulfsdtr 33—35
— Magnus Gudmarsson, riddare 35
— Ulf Gudmarsson, lagman 32—35
Unaes, Olaus Angermannus 63
— Petrus Johannis 63
Undén, Östen, professor, utrikesminister 79—
80, 94
Upmark, Gustaf Mauritz, revisor, godsägare
48
Upmark-Rosenadler, Johan, professor 15, 20
Wagnelius, släkt 61
Wahrenberg, C. G., 61
Valdemar Atterdag, dansk konung 51, 57
— Birgersson, konung 51
— Magnusson, hertig 50
— av Sleswig, hertig 51
Wallander, Alf, konstnär 91
Wallenberg, André Oscar, bankdirektör 69—
70
— Marcus, tekn. dr, finansman 70
— Raoul, legationssekreterare 78
Wallenstråle, Martin Georg, biskop 1—14
Wallin, Carl, kyrkoherde 57—58
— Georg d. ä., biskop 1
— Georg d. y., biskop 1
— Johan Olof, ärkebiskop 64
Wallquist, Olof, biskop 4, 10—12
— Seth, prost 11
Warnstedt, Christopher von, fil. kand., skrift-
ställare 84—86
Wegede, släkt 94
Weibull, Lauritz, professor i historia 94
Weijlding, släkt 61
Wellingk, Mauritz, greve, riksråd 62
Wennerberg, Gunnar G-son, konstnär 91
Wenström, Jonas, elektrotekniker, uppfinnare
83
Verelius, Olaus, professor 62
Werin, Algot, professor i litteraturhistoria 74
Wernstedt, Folke, fil. dr, major, genealog 85
Vetterblad, Ragnar, konteramiral 90
Wickenberg, släkt 61
Wigforss, Ernst, statsråd 78—79
Wikström, Nils, industriman 71
— Tage, rektor 91
Wilhelm III av Oranien, engelsk konung 18
Willers, släkt 90
Wilson, Harold, engelsk premiärminister 80
Wiman, Sune, kyrkoherde 30
(Ving-ätten), Gustaf Tunesson, riksråd 35
Wingård, Johan, biskop 7
Wircknæus, släkt 61
Witting, Rolf, finländsk utrikesminister 75
Wrangel, Georg Gustaf, generallöjtnant,
landshövding 7
Wrede af Elimä, ätt 89
Wretelius, Magnus, kyrkoherde 62

Zachrisson, Lars, bergmästare 64
Zambelli, Carlotta, italiensk dansös 40—42, 44
von Zweigbergk, släkt 85
— Fredrik, kronofogde 85
— Georg, överste 85
— Otto 85

Åmark, Mats, teol. dr 24—25

Öbom, Anders Gustaf, se Berger

Öhrström, Robert 72

— Ulric 72

— Wilhelm, överläkare, professor 71

TILLÄGG OCH RÄTTELSER

till personregistret
till föregående årgång,
71 (1975):

Beyer, Nils, fil. dr, redaktör 176

Björck, Albert, justitieborgmästare 101

Cederwald, von, ätt 185

Celsing, Peter, professor, arkitekt 184

Gallén, Jarl, professor, historiker 183

Hultkrantz, David, ingenjör 115

Jacobaeus, Hans Christian, professor i medicin 141

Liljeholm, A. Filip, fil. dr, adjunkt 142

Olson, Josef Fredrik, stadsarkitekt 183

Unger, Gunnar, redaktör 176

RÄTTELSE till PHT 72 (1976) 1/2:

S. 110 r. 28—29 (angående **631**) skall lyda:
Sjöström, Skånska nat. nr 6. Carlquist, 2: 9,
305.

PERSONHISTORISK TIDSKRIFT

SJUTTIOANDRA ÅRGÅNGEN
1976

STOCKHOLM
Norstedts Tryckeri, Stockholm 1977

UTGIVEN AV
PERSONHISTORISKA SAMFUNDET
GENOM
ÅKE LILLIESTAM

MEDEL TILL UTGIVNINGEN HAR ANSLAGITS AV
STATENS HUMANISTISKA FORSKNINGSRÅD

INNEHÅLL

Martin Georg Wallenstråles befordringar. Av <i>Nils Eriksson</i>	1—14
Erik Alstrin i London. Av <i>Lennart Löthner</i>	15—21
Kåre Skredsvik. Bidrag till ett gotländskt herdaminne. Av <i>Oloph Bexell</i>	22—31
Den heliga Birgittas makes dödsår än en gång. Av <i>Sara Ekwall</i>	32—35
Christian Johanssons reflexioner om balettens framtid. Av <i>Åke Lilliestam</i>	36—44
Sandwall och Sundewall. Av <i>Erik Wikén</i>	45—47
Anmärkningar till Gustaf Mauritz Upmarks anteckningar	48
Meddelande angående Personhistoriska samfundets årsmöte 1976	48
År Chronologia Anonymi (826—1415) en årsbok från 1400- eller 1500-talet? Av <i>Sven Axelson</i>	49—52
Olof von Feilitzen. Av <i>Wilhelm Odelberg</i>	53—54
Recensioner	
Från biskop Rogge till Roggebiblioteket. Av <i>Bengt Ingmar Kilström</i>	55—57
Präster i Österlen under medeltiden. Av <i>Jan Liedgren</i>	57—58
Karlstads stifts herdaminne. Av <i>Hans Gillingstam</i>	58—59
Tillfällestryck och personhistoria i Småland. Av <i>Sten G. Lindberg</i>	59—61
Prästprotokoll 1726—1731. Av <i>Jan Liedgren</i>	61—62
Konsistorieprotokoll för Uppsala universitet 1680—1694. Av <i>Bengt Löw</i>	62—63
Västgöta nation i Uppsala. Av <i>Bertil Broomé</i>	63—64
1800-talsmusik. Av <i>Åke Vretblad</i>	64—65
Upplysare och upprorsman. Av <i>Gösta Berg</i>	65—67
En Norrlandspionjär. Av <i>Holger Wichman</i>	67—68
Bankinspektör och bankmän. Av <i>Gustaf Utterström</i>	68—70
Ny memoardel av Henrik Cornell. Av <i>Bertil Broomé</i>	70—71
Tidig svensk psykiatri. Av <i>Lars-Erik Sanner</i>	71—72
Läkare och ämbetsman. Av <i>Gösta Berg</i>	72—73
Vägen till Villagatan. Av <i>Birgitta Lager-Kromnow</i>	74
Gustaf Mannerheim 1939—1941. Av <i>Wilhelm M. Carlgren</i>	74—76
Per Edvin Skölds anteckningar. Av <i>Wilhelm M. Carlgren</i>	76—77
Dagbok med DN. Av <i>Wilhelm M. Carlgren</i>	77—78
Bertil Ohlins memoarer 1940—1951. Av <i>Åke Kromnow</i>	78—79
Gunnar Hägglöfs minnen. Av <i>Åke Kromnow</i>	79—80
Hamiltonar som jordägare. Av <i>Wilhelm Odelberg</i>	80—81
Släkten Fredholm. Av <i>Wilhelm Odelberg</i>	81—83
Uppsalaakademiker. Av <i>Oloph Bexell</i>	83—84
Ointroducerades kalender 1975. Av <i>Jan Liedgren</i>	84—87
Smärre recensioner	87—90
Tidskriftsöversikt	90—95
Samfundets ledamöter	96—99
Förkortningslista	100
Personregister. Av <i>Erik Eriksson</i>	101—108
Rättelser	108

